

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Københavns Murerlaug

LAUGETS HISTORIE 1948-1973
SAMT
NOGLE BIDRAG TIL LAUGETS ÆLDRE
HISTORIE OG OM FORHOLD OG
BEGIVENHEDER I DET GAMLE KØBENHAVN

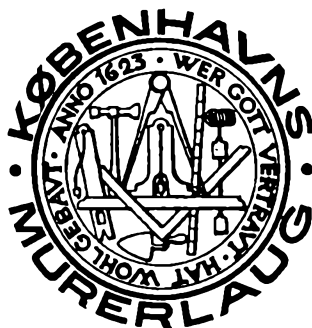

Udgivet af
KØBENHAVNS MURERLAUG
1973

Københavns Murerlaug 1948-1973

Københavns Murerlaug

LAUGETS HISTORIE 1948-1973
SAMT
NOGLE BIDRAG TIL LAUGETS ÆLDRE
HISTORIE OG OM FORHOLD OG
BEGIVENHEDER I DET GAMLE KØBENHAVN

Udgivet af
KØBENHAVNS MURERLAUG
1973

Nærværende bog er udgivet
i anledning af
Københavns Murerlaugs 350 års jubilæum
den 7. marts 1973.

Bogen er trykt i 500 eksemplarer,
der ikke kommer i handelen.

Trykt af Fr. G. Knudtzons Bogtrykkeri A/S
København.

Skrift: 12 punkt Times.

Papir: 130 g matkrideret kunsttryk.

Indhold

	Side
Indledning	7
<i>1. del. Laugets historie 1948–1973.</i>	
Arbejdsforhold og overenskomstforhandlinger	11
Anmeldelse og afgift	22
Licitationsforhold	28
Prislovgivning	38
Lærlingeforhold	44
Murerlaugets Hejseværker A/S	53
Murerfagets voldgiftsret	60
Samarbejde og organisationsstruktur	61
Murerfagets Oplysningsudvalg	64
Teknisk Afdeling	67
Kursusvirksomhed	68
Ankenævn	71
Laugets bestyrelse 1948–1973	73
Inden for murene	77
Slutning	82
<i>2. del. Murer- og Stenhuggerlauget i skæret af dets daglige omgivelser og Københavns skæbnetimer.</i>	
Forord	85
Murerlaugets oprindelse og stiftelse. Sæder og skikke	86
Mod bedre tider	91
Hændelser og vilkår	94
Krig og pest	96
Murernes første laugshus	99
Byens brand 1728	101
Genopbygningen efter 1728	103
Laugshuset i Sjæleboderne	108
Byens anden brand 1795 og laugshuset i Sct. Peders Stræde	112
Stridigheder i genopbygningens tegn. På Skidentorvet	115
Bombardementet 1807 og laugets flytning til Adelgade 27	120
Nye tanker	125
Fra Knabrostræde 3 til Studiestræde 7. Udstillingerne 1872 og 1888	127
Ved Stranden 6. Forholdene under første verdenskrig og Christiansborgs gen- opførelse	130

INDHOLD

	Side
Nye lokaler i St. Kongensgade 45. Minderige huse	132
Sct. Annæ Plads 7	134
Afslutning	136
Benyttede kilder	137

3. del. Åh, disse minder . . .

Den 83-årige naver, murer Johs. Søderberg, fortæller om sin ungdoms rejseliv i samtale med redaktør Chr. Kryger	139
--	-----

4. del. Tillidsmænd. Medlemsfortegnelse. Oversigter og statistik. Registre.

Laugets oldermænd 1623–1973	167
Laugets tillidsmænd 1948–1973	169
Laugets medlemmer den 1. oktober 1972	207
Oversigter og statistik.	
Prislovgivningen 1948–1972	213
Legatoversigt	217
Timefortjenester 1949–1971	220
Lærlingeløn 1947–1972	221
Antal timer for beskæftigede murersvende, murerarbejdsmænd og jord- og betonarbejdere samt murerlærlinge 1948–1972	223
Antal murerlærlinge 1948–1971	227
Øre-dyrtidstillægget 1948–1972	228
Priser på mursten og tagsten 1949–1972	230
Priser på cement 1947–1972	232
Priser på mørtel og hvidtekalk 1947–1972	234
Navneregister	235
Billedfortegnelse	239

Indledning

Om Københavns Murerlaugs historie er hidtil udgivet 4 værker.

Den første bog, professor C. Nyrops »Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav, historiske Meddelelser«, behandler laugets historie indtil 1907.

Ved laugets 300 års jubilæum i 1923 udkom redaktør C. A. Clemmensens »Københavns Murer- og Stenhuggerlaug, Laugets Historie fra 1907 til 1923«.

I 1922 var laugets ældste protokoller, der omfatter perioden fra laugets stiftelse i 1623 til 1707, kommet for dagens lys. Slotsforvalter Bering Liisberg samlede og bearbejdede dette materiale, og resultatet foreligger i den i 1924 udgivne bog: »Murermesterlauget i København fra dets oprettelse i 1623 til 1707 efter Laugsbøgerne«. Murermester Henning Hansen udarbejdede senere registre hertil.

I 1950 udkom »Københavns Murer- og Stenhuggerlaug 1923–1948 samt nogle Bidrag til Laugets ældre Historie«. Tiden 1923–1948 er beskrevet af kontorchef Einar Aabye, medens de »ældre« afsnit er forfattet af murermester Henning Hansen.

I de siden da forløbne 25 år er der sket en betydelig udvikling og væsentlige ændringer af de vilkår, hvorunder murerfagets mestre udøver deres erhverv. Københavns Murerlaug har søgt at tilpasse sig disse forhold og at yde sine medlemmer den bistand, de har haft behov for til at kunne følge med i udviklingen og honorere de stadig større krav, der stilles til de erhvervsdrivende fra alle sider – ikke mindst fra det offentlige. Laugets bestyrelse har fundet det naturligt i anledning af 350 års jubilæet i 1973 at lade udarbejde en fortsættelse af de tidligere udgivne værker om laugets historie. Resultatet heraf foreligger i nærværende bog. Foruden det laugshistoriske stof, der er samlet og bearbejdet af Einar Aabye, indeholder den nogle bidrag til laugets ældre historie og en be-

INDLEDNING

skrivelse af de kvarterer i det gamle København, hvor lauget tidligere har haft til huse. Dette afsnit er skrevet af museumschef Steffen Linvald. Endvidere fortæller murer Johs. Søderberg, der har »gået på valsen« i sine unge dage og fåret viden omkring, i en samtale med redaktør Christian Kryger om sin ungdoms oplevelser.

København, i oktober 1972.

Bestyrelsen

Første Del

LAUGETS HISTORIE 1948-1973

Arbejdsforhold

Overenskomstforhandlinger

Arbejdsforholdene mellem arbejdsgivere og arbejdere har her i landet, siden parterne i slutningen af forrige århundrede begyndte at slutte sig sammen i faglige organisationer, været fastsat i kollektive overenskomster og priskuranter. Septemberforliget, der blev indgået i 1899 mellem Dansk Arbejdsgiverforening og De samvirkende Fagforbund (nu Landsorganisationen i Danmark), er blevet kaldt arbejdsmarkedets grundlov. Det indeholdt hovedlinier for retsforholdet mellem organisationerne, bl. a. regler for varsling af konflikter, og fastslog arbejdsgiverens ret til at lede og fordele arbejdet samt til at anvende den efter arbejdsgiverens skøn til enhver tid passende arbejdskraft. Til at pådømme sager angående brud på forliget oprettedes en permanent voldgiftsdomstol. Den afløstes i 1910 af Den faste Voldgiftsret, der skulle påkende alle spørgsmål om brud på gældende kollektive overenskomster. Navnet ændredes i 1964 til Arbejdsretten. Retten består af 3 repræsentanter valgt af Dansk Arbejdsgiverforening og 3 repræsentanter valgt af Landsorganisationen i Danmark med en højesteretsdommer som formand. Rettens kendelser er inappellable. I 1910 tiltrådte hovedorganisationerne endvidere en af et fællesudvalg udarbejdet norm for behandling af faglig strid. Normen fik ikke umiddelbart gyldighed mellem organisationerne, men det var tanken, at dens regler skulle optages i de enkelte overenskomster.

Septemberforliget blev efter at have stået uantastet i 60 år efter opsigelse fra Landsorganisationen afløst af en ny hovedaftale den 18. november 1960. Denne indeholdt i § 4 bestemmelser om behandling af klager over påståede urimelige afskedigelser, og i øvrigt var teksten fra det gamle Septemberforlig omredigeret og moderniseret. Hovedaftalen blev opsagt af Landsorganisationen til udløb den 1. oktober 1968. Det var særlig bestemmelserne om arbejdsgiverens ret til at lede og fordele arbejdet, man ønskede ændret. En ny hovedaftale er ikke oprettet, men visse af den gamle aftales regler blev optaget i forligsmandens mæg-

lingsforslag i 1969 og indgik ved vedtagelsen i de kollektive overenskomster.

Københavns Murerlaug har faglige overenskomster med Murerforbundet i Danmark, Murersvendenes Fagforening af 1919 for København og Omegn, Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund, Murerarbejds mændenes Fagforening og Jord- og Betonarbejdernes Fagforening. Over for Murerforbundet og DASF er Centralforeningens Afdeling for Murermestre i Nordsjælland ligeledes overenskomstpartner. Overenskomsternes løbetid er normalt 2 år med fælles udløbstid den 1. marts.

Efter krigens afslutning i 1945 var det almindeligt ventet, at der ville opstå en betydelig arbejdsløshed, men det blev ikke tilfældet – tværtimod. De første år efter krigen var præget af en stærk mangel på arbejdskraft og et deraf følgende lønpres. Det var ligeledes svært at få materialer.

Ved fornyelsen af overenskomsterne i foråret 1948 havde forligsmanden henvist en række væsentlige spørgsmål til direkte forhandling mellem parterne. Det drejede sig om skurforhold, tillidsmandsordning, befordringsgodtgørelse og zonegrænserne i Nordsjælland. Vedrørende skurforholdene blev der opnået enighed om en række forbedringer, fortrinsvis på større arbejdspladser, hvor der nu i skurene skulle indrettes garderobeskabe med bestemte mindstemål, vaskeindretninger, værktøjs-skure m. v. Ændringerne trådte i kraft den 15. januar 1949. Spørgsmålet om befordringsgodtgørelse var meget vanskeligt at løse. Man blev i princippet enige om, at der skulle ydes godtgørelse for kørselsudgifter uden for arbejderens hjemstedskommune fra dennes grænse til arbejdspladsen, når antagelse til arbejdet ikke havde fundet sted på denne, men de mange kommuner og de forskellige befordringsmuligheder gjorde problemet særdeles indviklet. Der opnåedes omsider enighed om selve aftalens tekst, hvorimod man ikke kunne komme overens om de beløb, der skulle betales, når offentlige befordringsmidler ikke anvendtes. Disse satser blev derefter fastsat af Overenskomstnævnet af 1939, og hele aftalen fik gyldighed fra 1. januar 1949. Tillidsmandsordningen blev udformet på grundlag af olieindustriens regler. Forhandlingerne herom sluttede i december 1948, og ordningen trådte i kraft den 1. januar 1949.

Zonegrænserne i Nordsjælland, der havde betydning for, inden for hvilke områder de københavnske priskuranter respektive provinspris-

kuranterne havde gyldighed, blev udvidet, idet hovedstadens udvikling i de senere år allerede havde gjort den daværende ydergrænse for 1. zone illusorisk. Ved den nye aftale, der trådte i kraft den 1. januar 1949, blev Glostrup, Herstedernes, Ballerup og Værløse kommuner lagt ind under 1. zone, hvis grænser herefter var ens for murer-, tømrer- og entreprenørfagene. Endelig blev tilpasningen for bygge- og entreprenørfagene af de af hovedorganisationerne i 1947 vedtagne regler for samarbejdsudvalg afsluttet, således at disse kunne begynde at virke fra 1. november 1948.

Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund havde i juni 1949 fremsat forslag til en fælles priskurant for murerarbejdsmandsarbejde i København og Nordsjællands 1. zone. Forhandlingerne herom sluttede den 16. januar 1950 med enighed om en fællespriskurant, der blev sat i kraft fra 22. marts 1950.

Den 1. marts 1949 var en ny stilladsordning med murerarbejdsmandene ført ud i livet. Man forlod den tidligere afregningsform, der var en kombination af akkord og tidløn, og gik over til ren akkord, baseret på en pris pr. m² mur med forskellige tillæg. Dette medførte imidlertid komplikationer med hensyn til omfanget af svendenes deltagelse i stilladsarbejdet, som var angivet i murersvendepriskuranten. Forholdet havde ikke tidligere givet anledning til divergenser, men ved nyordningens gennemførelse fik arbejdsmændene en direkte økonomisk interesse i, at svendene afgav de timer til stilladsarbejdet, som de var forpligtet til ifølge priskuranten, hvilket i nogle tilfælde ikke fandt sted og medførte, at mesteren blev dømt til at betale erstatning til murerarbejdsmandene. Da denne situation var ganske uholdbar, optoges forhandlinger med fagforeningerne. Efter en række møder enedes man om, at murersvendene og murerarbejdsmandene normalt selv skulle ordne uoverensstemmelserne om deres respektive andele i stilladsarbejdet, at svendene så vidt muligt skulle afgive deres timer uge for uge, og at mesteren ikke kunne gøres ansvarlig for manglende svendetimer. Denne aftale trådte i kraft den 8. februar 1950.

Ved overenskomstforhandlingerne i foråret 1950 var der fra arbejderside bl. a. rejst krav om gennemførelse af overenskomstmæssige foranstaltninger til etablering af vinterbyggeri og om ensartet arbejdstid hele året. Under forhandlingerne lykkedes det ikke at opnå enighed, og ved mæglingforslaget af 21. marts 1950 nedsattes til behandling af sagen et særligt udvalg med forligsinstitutionens formand, direktør Erik

Dreyer, som formand og opmand. Forhandlingerne i udvalget førte ikke til noget endeligt resultat, og den 1. september 1950 afsagde direktør Erik Dreyer derefter en kendelse vedrørende »Foranstaltninger til etablering af vinterbyggeri inden for murer- og tømrerfaget«. Hovedpunkterne var følgende:

- 1) *Der blev foreskrevet en række foranstaltninger til sikring af materialerne i tiden 1. november til 31. marts.*
- 2) *Afdækning af materialer på jorden påhviler arbejdsmændene og er indbefattet i akkorden.*
- 3) *Afdækning af materialer på stilladset påhviler mesteren.*
- 4) *Afdækning af baljer og udført murværk samt rensning af dettes overflade for sne påhviler svendene uden særlig betaling.*

Fra 1. april 1950 forhøjedes feriegodtgørelsen fra 4 % til 4½ %.

Ved fornyelsen af overenskomsterne i 1952 skete en yderligere forhøjelse med 2 % til 6½ % fra 1. april 1952, og der indførtes 3 ugers ferie fra sommeren 1953. Vedrørende murerfagets overenskomster havde forligsmanden i mæglingforslaget indsat en bestemmelse om, at arbejdstiden kunne udvides til 8 timer i december og januar, når arbejdsgiveren gjorde det muligt at arbejde.

I efteråret 1953 havde murerfagets mesterorganisationer i Arbejdsgiverforeningen rejst spørgsmålet om omregning af dyrtidstillægget ved akkordarbejde fra det gældende ørebeløb pr. time til et procenttillæg til akkorderne. Man var fra mesterside af den opfattelse, at øre-dyrtidstillægget havde nået en sådan størrelse, at akkordprincippet forflygtigedes, når en væsentlig del af afregningen var timeløn, og man mente, at en omregning af dyrtidstillægget som skitseret ville få en stimulerende virkning på produktionen. Der blev enighed om at tage spørgsmålet op ved de kommende overenskomstforhandlinger. Under disse blev Centralforeningen af Murermestre i Danmark enig med Murerforbundet om en omregningsprocent på 54, hvilket kom til at blokere forligsmulighederne for laugene, idet svendene i København stillede krav om samme omregningsprocent som i provinsen uanset den væsentlig højere akkordtimefortjeneste i hovedstaden. Overenskomstfornyelsen i 1954 resulterede i øvrigt i en række forhøjelser af tidlønningerne og desuden forøgelse af dagpenge i ulykkestilfælde fra kr. 4,50 til kr. 6,00 pr. dag. Der indførtes betaling for søgnehellidage – kr. 25,00 pr. dag. Beløbet konverteredes for murerfagets vedkommende til 6 øre pr. arbejdstime.

Fra 1. april 1955 ophævedes den gamle fabriklov fra 1913 og afløstes af en ny lov om almindelig arbejderbeskyttelse. Den hidtil gældende lovgivning blev udbygget og udvidet, således at den i højere grad end før svarede til den tekniske udvikling. Lovens indhold skulle i flere henseender suppleres gennem administrative bestemmelser, og der udfærdigedes i overensstemmelse hermed regulativer for byggevirksomhed, bl. a. indeholdende forskrifter for udførelse af stilladser og om velfærdsforanstaltninger vedrørende indretningen af skure m. v.

I næste overenskomstrunde tog laugets spørgsmålet om omregning af dyrtidstillægget op igen, og der blev efter mange og lange forhandlinger omsider enighed om at omregne det dagældende øre-dyrtidstillæg på 170 øre til 45 % til akkorderne og med en fremtidig reguleringsprocent på 1,32 pr. 6 points udsving i pristallet. Over for murerarbejdsmændene havde laugets været henholdende med hensyn til omregning af dyrtidstillægget, indtil man så, hvorledes det gik med murersvendene, men forhandlingerne blev nu aktiveret og sluttede med enighed om en omregningsprocent på 47 og en reguleringsprocent på 1,38. For så vidt angik jord- og betonarbejderne måtte laugets lade spørgsmålet om omregning af dyrtidstillægget falde, idet Entreprenørforeningen, med hvem vi havde fælles forhandlinger, hævdede, at en omregning af dyrtidstillægget til en akkordprocent ville vanskeliggøre arbejdspladsernes mekanisering, og derfor mente at måtte bibeholde den hidtidige ordning.

Forhandlingerne om de generelle krav, hvis brændpunkter denne gang var nedsættelse af arbejdstiden og generel lønforhøjelse, indførelse af sygelønsordning og forhøjelse af søgnehelligdagsbetalingen, gik i hårdknude og udløste en arbejdsmandsstrejke fra 17. marts 1956. Ganske vist havde man undtaget boligbyggeri, men da der ikke kunne leveres materialer, gik også dette snart i stå. På statsministerens foranledning blev der den 26. marts optaget nye forhandlinger, som resulterede i, at forligsmanden den 31. marts fremsatte et mæglingsforslag, der foruden en række almindelige forhøjelser af tidlønningerne forhøjede søgnehelligdagsbetalingen fra 6 øre til 7 øre pr. time og dagpenge efter ulykkestilfælde fra 6 kr. til 12 kr. pr. dag. Endvidere omfattede forslaget bestemmelser om en sygelønsordning, der skulle træde i kraft den 15. januar 1957, og hvortil arbejdsgiverne fra 4. april 1956 skulle bidrage med 2 øre pr. arbejdstime og arbejderne med 1 øre pr. time. Mæglingsforslaget blev imidlertid forkastet fra arbejderside den 12. april. Da det dagen efter af Folketinget blev ophøjet til lov, medførte det en del

demonstrationer mod regeringsindgrebet og uro på arbejdspladserne, som dog i det væsentlige var overstået i løbet af nogle få dage.

Ved overenskomstforhandlingerne i 1958 var kardinalpunktet fra arbejdside atter kravet om nedsættelse af arbejdstiden. Forhandlingerne gik i stå, men blev genoptaget, efter at der havde været kontakt med regeringen, og den 15. marts 1958 fremsatte forligsmanden forslag om en 3-årig forlængelse af overenskomsterne. I løbet af denne periode skulle arbejdstiden nedsættes fra 48 timer til 45 timer pr. uge med løn-kompensation. Reduktionen skulle som hovedregel ske med 1 time ugentlig hvert år i overenskomstperioden, men der var adgang til at gennemføre arbejdstidsnedsættelsen på anden måde, hvis parterne var enige derom. For murerfagets vedkommende vedtog man at gennemføre hele reduktionen af arbejdstiden på én gang med 3 timer pr. uge pr. 1. marts 1959 og med weekend om lørdagen fra kl. 12,30.

I årene 1958–59 havde der af 2 nedsatte udvalg været arbejdet med en revision og modernisering af murersvendenes priskurant. Gennemførelsen heraf, der var meget omfattende og tidkrævende, trak ud helt hen til den næste overenskomstsituation, før udvalgene fik afsluttet deres arbejde. Den 20. februar 1961 drøftede laugets bestyrelse de nye forslag med laugets udvalg. Bestyrelsen fandt, at 1. del (murerafsnittet) var acceptabelt, men at 2. del (de øvrige afsnit) på visse punkter tilsyneladende lå noget over det niveau, man var kommet til på grundlag af en lang række undersøgelser og beregninger. Ved et møde den følgende dag med Murersvendenes Fagforening gjorde bestyrelsen rede for laugets standpunkt og meddelte, at man gerne ønskede en måneds respit til yderligere undersøgelser og forhandlinger. Fagforeningen fastholdt imidlertid, at den ikke kunne gå med til yderligere udsættelse af disse, der havde været stillet i bero, medens udvalgene arbejdede, og fremsatte resultatet af udvalgsforhandlingerne som officielt ændringsforslag med visse forhøjelser til murerafsnittet. Den 27. februar indkaldtes parterne til møde hos forligsmanden, hvor fagforeningen insisterede på optagelse af realitetsforhandlinger på grundlag af udvalgenes priskurantforslag og stillede lauget over for følgende ultimatum:

- 1) *Lauget skulle med det samme skrive under på den nye priskurant, således som den forelå fra udvalgenes side, eller*
- 2) *forhandling yderligere 1 måned, men sådan, at forslaget skulle gælde, hvis enighed ikke opnåedes.*

Kunne laugget ikke acceptere dette, ville fagforeningen selv trykke den nye priskurant og sætte den i kraft over for de mestre, med hvem fagforeningen havde særoverenskomster, og andre, som var villige til at tiltræde.

Laugget mente ikke at kunne forhandle på disse vilkår og forlangte, at de forhøjelser til murerafsnittet, som fagforeningen havde lagt oven i udvalgsforslaget, blev taget af bordet, og at der blev givet respit – uden klausuler – til yderligere forhandlinger i 1 måned efter overenskomst-situationens afvikling. Drøftelserne fortsattes igen næste dag hos forligsmanden, og her trak fagforeningen sine ultimative krav tilbage, hvorefter man tog fat på at behandle de spørgsmål, som lå uden for akkordpriskuranten. Der opnåedes enighed om forskellige ændringer, bl. a. om ydelse af værktøjspenge med 10 øre pr. time ved så vel timeløns- som akkordarbejde. Forhandlingerne om selve akkordpriskuranten genoptoges, og den 17. maj opnåedes endelig enighed om den nye priskurant, der blev godkendt af begge parters kompetente forsamlinger og derefter trådte i kraft den 1. juli 1961.

Den nye priskurant byggede på et andet opmålingsprincip end tidligere, idet man gik over til kun at opmåle nettoarealer. Der indførtes tvungen opmåling af alt akkordarbejde. Opmålingen skulle foretages af fagforeningen, og mesteren som sin andel af udgifterne hertil betale 1 % af opmålingssummen.

Den hidtidige sygelønsordning afløstes den 1. april 1961 af loven om den offentlige sygeforsikring. I henhold til denne oprettedes en dagpengefond, hvortil arbejdsgiverne skulle yde et bidrag på 3 øre pr. arbejdstime og lønmodtagerne 1½ øre pr. time.

De generelle spørgsmål blev heller ikke denne gang løst uden konflikt. Mæglingsforslaget indeholdt bl. a. bestemmelser om nye skifteholdsregler og om forhøjelse af søgnehelligdagsbetalingen fra 7 øre til 10 øre pr. time. Nye afstemningsregler – indført i 1956 – opdelte overenskomstområdet i 8 grupper, således at der måtte fremsættes mæglingsforslag for hver enkelt gruppe. Arbejderne i gruppe I (jern- og metalindustrien) og i gruppe VII (transportfagene) forkastede mæglingsforslaget, og de varslede strejker trådte i kraft den 11.–12. april. Forhandlinger blev genoptaget, men problemerne i transportfaget var svære at løse. Den 4. maj fremsatte forligsmanden et supplement til mæglingsforslaget i gruppe VII indeholdende væsentlige forhøjelser både på tidløns- og akkordområdet. Det ændrede forslag blev herefter vedtaget fra

arbejderside, men nu forkastet af arbejdsgiverne. Folketinget ophøjede derefter den 14. maj mæglingforslaget til lov. Strejken i transportfagene havde da varet i 4 uger og virket særdeles generende i byggefagene, hvor mange arbejdspladser på grund af svigtende materialeleverancer kørte på halv kraft eller gik helt i stå. Virkningerne heraf sporedes langt hen på sommeren.

Ved overenskomstforhandlingerne i 1962/63 blev der med murer-svende og murerarbejdsmænd truffet aftale om at optage drøftelser om nedsættelse af et arbejds- og tidsstudienævn for murerfaget. Overenskomstsituationen fik i øvrigt denne gang et helt utraditionelt forløb. Det økonomiske Råds formandskab afleverede den 18. december 1962 til regeringen en rapport, der anbefalede en samtidig løsning af overenskomstproblemerne på det private arbejdsmarked og de fordelingspolitiske problemer, som regering og Folketing skulle tage stilling til i foråret 1963.

Den 4. januar 1963 indkaldte statsministeren formændene for hovedorganisationerne til et møde, hvor han gav udtryk for, at regeringen gik ind for Det økonomiske Råds synspunkter. Statsministerens forslag om en »helhedsløsning« fandt støtte hos begge hovedorganisationerne.

Forhandlingerne om de generelle spørgsmål indledtes derefter midt i januar. Efter at forligsmanden forgæves havde søgt at skabe grundlag for et mæglingforslag, aflagde han den 15. februar rapport til statsministeren, som indkaldte hovedorganisationerne til drøftelse, under hvilken der blev gjort rede for de planer, regeringen havde med hensyn til den påtænkte helhedsløsning. Den omfattede foruden en 2-årig forlængelse af de kollektive overenskomster lovgivning om indseende med priser og avancer, pris- og avancementstop, udbyttebegrænsning, ændring af sociale ydelser, støtte til landbruget m. v., i alt 12 lovforslag.

Den 12. marts vedtoges loven om forlængelse af de kollektive overenskomster, hvis vigtigste punkter var:

- 1) *Et lavtlønstillæg inden for en ramme på 60 mill. kroner i 1963 og fra 1. marts 1964 yderligere et generelt tillæg på 120 mill. kroner.*
- 2) *Indførelse af en tillægspensionsordning fra 1. marts 1964. Arbejdsgiverbidragene til denne skulle ved fuld beskæftigelse udgøre kr. 3,60 pr. uge (kr. 14,40 pr. måned). Lønmodtagerbidrag 50 % af disse satser.*

I foråret 1964 forhøjedes feriegodtgørelsen fra 6½ % til 7¼ %, arbejdsgiverbidraget til dagpengefonden forøgedes fra 3 øre til 4 øre pr.

time, og søgnehelligdagsbetalingen ændredes fra 10 øre til 12 øre pr. time.

I 1965 lykkedes det at få lønningsugen omlagt til kalenderugen, og Murerlaugets medlemmer, der hidtil havde anvendt statens feriemærkesystem, kom ind under murerfagets særlige ferieordning med specielle mærker og feriebøger, dog kun så vidt angik murersvende. For murerarbejdsmændenes og jord- og betonarbejdernes vedkommende fik lauget en feriekortordning svarende til Entreprenørforeningens. De generelle spørgsmål fandt denne gang deres løsning ved en række forhøjelser på tidlønsområdet både i 1965 og 1966 samt en arbejdstidsnedsættelse på 1 time ugentlig til 44 timer fra 1. marts 1966 – med lønkompensation. Bidraget til dagpengefonden forhøjedes igen fra 1. april 1965 til 5 øre pr. time for arbejdsgiverne og 2½ øre pr. time for lønmodtagerne.

Ved indledningen til overenskomstforhandlingerne i 1966 havde der i Byggefagenes Koordineringsudvalg, der var oprettet i 1962, været enighed om at opstille en række arbejdsgiverkrav i ligelydende formuleringer med henblik på at få en ensartet løsning på de problemer, der var fælles for byggefagene. Et af punkterne var samlet forhandling om fælles spørgsmål, et andet afskaffelse af overdækningen ved dyrtids-procenttillægget til akkorderne, der gennem årene var blevet til et meget større beløb end øre-dyrtidstillægget. Egentlige fælles forhandlinger lykkedes det imidlertid kun at gennemføre i de tilfælde, hvor det var direkte hjemlet i gældende overenskomster. Jord- og Betonarbejdernes Fagforening havde insisteret på separate forhandlinger med lauget (lauget havde altid tidligere forhandlet sammen med Entreprenørforeningen og fremsendt enslydende ændringsforslag til priskuranterne, der, selv om de 2 organisationer formelt havde hver sin, var omtrent identiske). Spørgsmålet blev drøftet i Arbejdsgiverforeningen, uden at der opnåedes enighed, og sagen blev derefter forelagt forligsmanden, som resolverede, at der var tale om 2 selvstændige overenskomstforhold, og at lauget som følge deraf var pligtig til at optage særskilte forhandlinger med jord- og betonarbejderne. Sådanne blev derefter påbegyndt. De sluttede med et protokollat om nedsættelse af et udvalg til undersøgelse af mulighederne for gennemførelse af et nyt lønsystem.

Forhandlingerne om de generelle spørgsmål resulterede i et mæglingforslag, der ligesom det sidste spredte forhøjelserne over overenskomstperioden. De vigtigste ændringer ud over forhøjelser af tidlønningerne var:

- a) *Fremtidige dyrtidsportioner forhøjes fra 15 øre til 20 øre pr. time.*
- b) *Omlægning af indtjeningsåret for feriegodtgørelse til kalenderåret fra 1968.*
- c) *Søgnehelligdagsbetalingen ændres fra 2. januar 1968 fra 12 øre pr. time til 3 % af indtjent løn.*
- d) *Akkordsatser forhøjes fra 4. marts 1968 med 2 %.*
- e) *Arbejdstiden nedsættes fra 1. juni 1968 til 42½ time pr. uge med lønkomensation.*

I 1969 fik laudet gennemført et længe næret ønske om overgang til 14-dages løn og om, at udbetaling kunne ske ved check eller ved ind-sætning på lønkonto, dog kun med murersvende og murerarbejds-mænd – og på frivillig basis. Endvidere blev der truffet aftale om murerar-bejds-mændenes overtagelse af stilladsarbejdet og om vilkårene herfor. Mæglingforslaget indeholdt om de generelle spørgsmål som sædvanlig forhøjelse af tidlønninger og derudover en nedsættelse af arbejdstiden med ¾ time pr. uge til 41¾ time fra september 1970 – med lønkom-pensation.

I 1971 blev aftalen om 14-dages løn obligatorisk, men laudet måtte til gengæld gå med til at forhøje akkordudbetalingerne til 80 % af den statistiske gennemsnitsfortjeneste. Der blev endvidere med murersven-dene truffet aftale om i den kommende overenskomstperiode at drøfte en række fælles spørgsmål (tillidsmandsregler, samarbejdsudvalg, sik-kerhedsbestemmelser, rejsegodtgørelse, fællesakkorder) samt overgang til ny akkordlønsaftale baseret på tidsstudier. Med jord- og betonarbej-derne blev der enighed om efter overenskomstsituationens afvikling at fortsætte forhandlingerne med henblik på en tidssvarende omlægning og forenkling af overenskomsten. Det var nær ved, at mæglingforslag denne gang ikke kunne fremsættes, idet Dansk Arbejdsmands- og Spe-cialarbejder Forbund og Kvindeligt Arbejder Forbund forkastede for-ligsmandens første skitse. Der blev imidlertid optaget nye forhandlinger med hovedorganisationernes udvalg.

Mæglingforslag blev derefter fremsat. Det indeholdt bl. a.:

- a) *Forhøjelser af tidlønninger pr. 1. marts 1971 og 1. marts 1972.*
- b) *Forhøjelse af feriegodtgørelsen pr. 1. juli 1971 fra 7¼ % til 9½ %.*
Ferien udvides i ferieåret 1972–73 til 21 dage og derefter til 24 dage.
- c) *Forhøjelse af pensionerne fra Arbejdsmarkedets Tillægspension. For at muliggøre dette, indstilledes til ATPs bestyrelse og repræsentant-skab, at bidragene fra 1. oktober 1972 forhøjedes således:*
Arbejdsgiverbidrag fra kr. 3,60 til kr. 6,00 pr. uge (fra kr. 14,40 til kr. 24,00 pr. måned). Lønmodtagerbidrag fortsat 50 % af satserne.

d) Januar-pristallet, der var opgjort til 145, omregnedes til 100, og der reguleres herefter for hver 3 points udsving i pristallet med 30 øre pr. time.

Forhandlingerne med jord- og betonarbejderne i h. t. aftalen fra foråret 1971 fortsattes, men sluttede i marts 1972, uden at det var lykkedes at opnå enighed.

Den 21. april 1972 vedtog Folketinget forskellige ændringer i reglerne om sygedagpenge i henhold til loven om den offentlige sygeforsikring, således at den maksimale dagpengeunderstøttelse for forsørgere fra 1. april 1972 forhøjedes til 106 kr. pr. dag og den hidtidige begrænsning på 80 % af lønnen ændredes til 90 %. Med virkning fra 1. maj 1972 forhøjedes endvidere arbejdsgiverbidraget til dagpengefonden fra 11 øre til 19 øre pr. time og lønmodtagerbidraget fra 5½ øre til 9½ øre pr. time.

Den 7. juni 1972 vedtog Folketinget en ny lov om dagpenge ved sygdom. Loven træder i kraft den 1. april 1973. De karensdage, som hidtil har været gældende, bortfalder, og arbejdere bliver herefter med hensyn til løn under sygdom omtrent ligestillet med funktionærer. De første 5 uger af en sygdomsperiode skal dagpengene betales af arbejdsgiveren, medens udgifterne herefter udredes af en ny dagpengefond. For visse grupper af arbejdsgivere skulle der fastsættes regler om, at de kan frigøre sig for forpligtelsen til at udbetale dagpenge i de første 5 uger mod indbetaling af et bidrag til dagpengefonden. Midlerne til fonden skal delvis tilvejebringes ved et bidrag fra samtlige skatteydere på 1 % af den såkaldte »skalaindkomst«.

Der var fra arbejdsgiverside megen betænkelighed ved gennemførelsen af denne lov, idet man fandt, at de kommende udgifter til ordningen var ganske uoverskuelige.

Murersvenden fra Adelgade.

Anmeldelse og Afgift

Allerede omkring århundredskiftet blev man inden for laugets ledelse klar over det hensigtsmæssige i, at medlemmer, der gav tilbud på samme arbejde, havde mulighed for at kontakte hverandre med henblik på drøftelse af eventuelle tvivlsspørgsmål. Forudsætningen for, at dette kunne gennemføres, ville være, at det blev gjort til en pligt at anmelde tilbud til laugets kontor.

Den faglige organisations love af 1903 gav bestyrelsen bemyndigelse til at påbyde anmeldelse af tilbud, og på en generalforsamling den 20. marts 1907 vedtoges det at indføre anmeldelses- og afgiftspligt for ethvert tilbud over 2.000 kr. Afgiften blev fastsat til 0,2 % af entreprisens summen for murerarbejdet, herunder jord-, beton-, monier-, rabbitz-, kloak- og stenhuggerarbejde. I særskilt entreprise var disse specielle arbejder dog fritaget for afgift.

Der optoges derefter forhandlinger med Centralforeningerne af Murermestre og Tømrermestre i Jylland og Østifterne angående oprettelse af en gensidig aftale på grundlag af de samme principper. Der blev opnået enighed om en overenskomst, der trådte i kraft den 1. januar 1908. Afgiften uden for laugets område fastsattes til 2 % af entreprisens summen, der skulle erlægges til den lokale mesterforening. I 1913 ændredes overenskomsten. Minimumsgrænsen for anmeldelse af tilbud nedsattes til 1.000 kr., og afgiften blev for hele landet 1 % af entreprisens summen. I 1916 blev hennebique (jernbeton) helt fritaget for afgift.

Lauget nedsatte i 1926 inden for sit eget område afgiften fra 1 % til 0,65 %. I 1946 reduceredes afgiften yderligere til 0,6 %, og der indførtes delvis afgiftspligt for jernbetonarbejde, som herefter kun var afgiftsfrit, når det blev udført i særlig entreprise. Samtidig ændredes overenskomsten med Centralforeningen af Murermestre i Danmark, således at den hidtidige afgift på 1 % af entreprisens summen, som organisationernes medlemmer ved arbejder, der udførtes uden for egen forenings område, skulle betale til den lokale mesterorganisation, fremtidig skulle deles lige mellem denne og medlemmets egen forening.

Den ny jernbetonafgift viste sig at medføre betydelige problemer i

konkurrencen med entreprenørerne, og man overvejede derfor at finde en form, således at alle tilbudgivende så vidt muligt blev ligestillet.

Imidlertid blev sagen indbragt for Prisdirektoratet af en murermester, der både var medlem af centralforeningen og Entreprenørforeningen, og som havde vægret sig ved at efterleve de nye regler, idet han gjorde gældende, at han kom til at betale dobbelt kontingent. Prisdirektoratet sendte sagen til høring i Dansk Arbejdsgiverforening, der indkaldte de interesserede parter til forhandling. Der opnåedes enighed om, at Arbejdsgiverforeningen i sit svar til Prisdirektoratet skulle fastslå, at de lovligt vedtagne bestemmelser måtte respekteres, så længe de var gældende, at man var enige om, at ekstra afgift burde undgås mellem mesterorganisationernes medlemmer, og at man med henblik herpå var sindet at søge afgiftsbestemmelserne ændret. I løbet af efteråret 1949 arbejdedes med forskellige forslag til nedsættelse af afgiften på jernbetonarbejde, og da mesterorganisationerne i december 1949 atter blev kaldt til møde i Prisdirektoratet, skitserede man følgende:

- 1) *Jernbeton fritages helt for afgift ved visse entreprenørarbejder (fabrikker o. l.).*
- 2) *Nedsættelse af jernbetonafgiften generelt til f. eks. 0,2 %.*

Prisdirektoratet ønskede et konkret forslag, og efter forhandlinger mellem centralforeningen og lauget enedes man om følgende indstilling:

- 1) *Ved fabrikker og lagerbygninger, pakhuse, siloer, hangarer, broer, kranboer, tribuner og perrontage nedsættes den gældende 0,5 %-afgift for jord-, beton-, kloak-, nedbrydnings- og jernbetonarbejde til 0,1 % til hver af organisationerne.*
- 2) *Det samme gælder for andre bygninger, hvor jord-, beton-, kloak-, nedbrydnings- og jernbetonarbejde udgør mere end 60 % af den samlede entreprisesum.*
- 3) *Hvis fællesmedlemmer for de under 1 og 2 nævnte arbejder sender lønningslister til Entreprenørforeningen, bortfalder afgiften helt.*

Direktoratet var ikke tilfreds med forslaget, idet man fandt det forkert, at fællesmedlemmer stadig skulle betale fuld afgift, når murerarbejdet var overvejende, og sendte forslaget til udtalelse i Entreprenørforeningen. Der afholdtes derefter et møde mellem denne og lauget, hvor lauget under forbehold af centralforeningens godkendelse gik ind for, at afgiften ved boligbyggeri for fællesmedlemmer nedsattes til 0,4 % for

jord-, beton-, kloak-, nedbrydnings- og jernbetonarbejde, såfremt lønningslister for disse arbejder tilgik Entreprenørforeningen. Centralforeningen mente imidlertid ikke at kunne gå med hertil, hvorefter det meddeltes Entreprenørforeningen, at mesterorganisationerne måtte fastholde deres over for Prisdirektoratet fremsatte forslag. Entreprenørforeningen tilskrev derefter direktoratet, at den måtte protestere mod forslagens godkendelse.

Sagen lå derefter stille til oktober 1950, da Prisdirektoratet anmodede Arbejdsgiverforeningen om at ville tage initiativet til at søge problemet løst ved nye forhandlinger, idet man gjorde opmærksom på, at Priskontrolrådet ved sin afgørelse af sagen ville være indstillet på at acceptere en løsning, der var opnået enighed om mellem organisationerne, uanset om en sådan løsning ikke skulle være ganske i overensstemmelse med Priskontrolrådets principielle standpunkt.

Den 6. december 1950 forhandlede i Arbejdsgiverforeningen, hvor der i princippet blev enighed om at tiltræde den ordning, der havde været drøftet ved mødet mellem Entreprenørforeningen og lauget, og centralforeningen indgik på at ville forelægge sin hovedbestyrelse forslag om tilsvarende ændringer i centralforeningens egne licitationsregler. Kriteriet for afgiftsnedsettelsen, jfr. pkt. 2, ændredes fra 60 % til 50 %.

De nye afgiftsbestemmelser blev herefter formuleret således:

- a) *Ved fabriks- og lagerbygninger, pakhuse, siloer, hangarer, broer, kranbroer, tribuner og perrontage betales af jord-, beton-, kloak-, nedbrydnings- og jernbetonarbejde 0,1 % til centralforeningens stedlige afdeling og 0,1 % til Københavns Murer- og Stenhuggerlaug, samt af murer-, flise-, terrazzo- og stenhuggerarbejde 0,5 % til centralforeningens stedlige afdeling og 0,5 % til Københavns Murer- og Stenhuggerlaug.*
- b) *Ved alle andre bygninger betales af jord-, beton-, kloak-, nedbrydnings-, flise-, terrazzo-, stenhugger-, jernbeton- og murerarbejde 0,5 % til centralforeningens stedlige afdeling og 0,5 % til Københavns Murer- og Stenhuggerlaug.*
- c) *Såfremt jord-, beton-, kloak-, nedbrydnings- og jernbetonarbejde ved de under b nævnte bygninger andrager mere end 50 % af den samlede entreprisesum, svares afgiften dog kun i henhold til satserne under a.*

Særbestemmelse for fællesmedlemmer:

Såfremt lønningslister for jord- og betonarbejdere indsendes til Entreprenørforeningen, bortfalder 0,1 %-afgiften under a og c, og

ANMELDELSE OG AFGIFT

0,5 %-afgiften under b nedsættes til 0,4 % for jord-, beton-, kloak-, nedbrydnings- og jernbetonarbejde, ligesom der ikke af denne arbejds løn betales kontingent til egen mesterorganisation.

De nye bestemmelser blev derefter vedtaget af organisationernes kompetente forsamlinger og trådte i kraft den 1. maj 1951.

Lige siden de første afgiftsbestemmelser vedtagelse havde afgiften til lauget været beregnet som en vis procent af entreprisesummen for udført arbejde. Bestyrelsen havde ved flere lejligheder været inde på at omlægge afgiften, således at denne i stedet for af entreprisesummen beregnedes af den udbetalte arbejds løn, dels ud fra den betragtning, at det var forholdet til arbejderne, der medførte den aldeles overvejende del af det organisationsmæssige arbejde, og at det derfor måtte være rigtigt, at arbejds lønnen belastedes med omkostningerne, og dels fordi en omlægning af afgiften ville medføre en betydelig lettelse i den daglige administration, både for medlemmerne og for lauget. Bestyrelsen tog i foråret 1954 tanken op igen. Sagen blev drøftet med repræsentantskabet, og ved en laugssamling i august blev der givet tilslutning til, at der arbejdedes videre med spørgsmålet. Der blev udarbejdet en del statistisk materiale til belysning af, hvilke konsekvenser den påtænkte ændring ville medføre, og hvilke procenter der skulle fastsættes ved en eventuel nyordning, såfremt lauget skulle vedblive med at have det samme beløb ind i afgifter som hidtil. Ved et møde i repræsentantskabet enedes man om at stille forslag om at fastsætte afgiften til 0,25 % af arbejds lønnen for jord- og betonarbejdere og 1,1 % af arbejds lønnen for alle øvrige arbejdere. Forslaget blev vedtaget på en ekstraordinær generalforsamling den 17. december 1954 til ikrafttræden den 1. januar 1955.

I 1954 blev overenskomsten med Centralforeningen af Murer mestre i Danmark på ny taget op til revision. Lauget tilskrev centralforeningen herom i juni måned, og der blev optaget forhandlinger om reduktion af afgiftssatserne. Det lykkedes imidlertid ikke at komme til noget resultat, hvorfor overenskomsten i sin helhed trådte ud af kraft den 5. november 1954. Denne situation var dog ikke holdbar på længere sigt, idet man herefter ikke havde noget som helst styr på licitationerne, og ved et møde den 8. december 1954 blev der derfor truffet aftale om at sætte anmeldelsesreglerne i kraft igen omgående – uden afgift; om satserne for denne skulle der optages nye drøftelser, som skulle være tilendebragt inden 1. februar 1955.

Licitationsforhold

Efter at de faglige organisationer i løbet af 1930-erne havde indført regler om udregningsvederlag og regulering af tilbud ved licitationer, nedsatte Handelsministeriet i 1943 en kommission til at undersøge de fremgangsmåder, der almindeligt anvendtes ved afgivelse af tilbud ved offentlige og bundne licitationer, og til at komme med forslag til en ordning af de herhen hørende spørgsmål gennem lovgivning eller på anden måde. Kommissionen afgav betænkning i august 1945.

Betænkningen faldt i forskellige afsnit.

Den tilkendegav, at der ikke kunne rettes indvending mod afholdelse af møde mellem de bydende til drøftelse af grundlaget for licitationen med henblik på at søge mulige mangler ved beskrivelse eller tegninger afhjulpet eller arbejdsbetingelser lempet.

Der fastsattes en vis beskyttelse af underhåndsbud, idet en bygherre kun kunne indhente 2 underhåndsbud efter hinanden. Var han ikke tilfreds hermed, måtte han udskrive licitation.

Ligeledes kunne der over samme arbejde kun holdes licitation 2 gange, og de, der havde været med i første omgang, havde ret til at blive indbudt igen.

Denne beskyttelse gjaldt dog kun i 6 måneder.

Udregningsvederlag anerkendtes. Der fastsattes ganske bestemte satser efter tilbudenes størrelse og en stærkt faldende skala. Udregningsvederlag kunne dog ikke kræves for tilbud, der blev antaget, som blev udskudt, eller som lå mere end 12 % over laveste bud.

Med hensyn til regulering af licitationsbud udtalte kommissionen, at der ikke for den havde foreligget oplysninger, der gav grundlag for en påstand om, at organisationernes tilbudsregulering i almindelighed havde fordyret byggeriet på uforsvarlig måde, men at der var rejst visse indvendinger mod de hidtidige former for regulering.

De af kommissionen fastsatte retningslinier for regulering brød med det hidtidige princip, at udskydelsen fandt sted inden licitationen. Ved denne skulle tilbudene efter de nye regler indgives uændrede, men organisationerne kunne senest fjerdedagen efter licitationens afholdelse

gære mulige for lave bud udskudt, og såfremt bygherren ikke ville af-
finde sig hermed, skulle sagen afgøres i henhold til de af kommissionen
foreslåede og af Handelsministeriet godkendte »Normer for behandling
af strid om udskydning af tilbud ved licitation«, der indeholdt nærmere
regler for nedsættelse af beregningsudvalg, som skulle afgøre, om en
udskydelse var berettiget eller ikke.

Såfremt en bygherre ikke forud for en licitation ville forpligte sig til
at rette sig efter de nye bestemmelser, havde organisationen ret til at
foretage forhåndsregulering eller til at forbyde, at der afgaves tilbud.
Ligeledes til at indregne udregningsvederlaget i prisen.

I marts 1946 tiltrådte Handelsministeriet kommissionens betænkning,
og Priskontrolrådet pålagde derefter de organisationer, hvis love og ved-
tægter indeholdt aftaler om regulering af tilbud etc., at ændre disse så-
ledes, at de kom i overensstemmelse med de forskrifter, der var angivet
i kommissionens betænkning. Dette skete for laugets vedkommende på
den ordinære generalforsamling den 30. april, og de ændrede licitations-
bestemmelser blev derefter anmeldt til Priskontrolrådet og sat i kraft
fra 1. september 1946.

Da organisationerne efter den nye ordning i hvert enkelt tilfælde
skulle opfordre bygherren til at følge de nye licitationsregler, blev der
i dette øjemed af Håndværksrådet udarbejdet en såkaldt »bygherre-
erklæring«, i henhold til hvilken bygherren skulle forpligte sig til at be-
tale udregningsvederlag og til at følge de nye udskydningsregler.

Disse nye bygherreerklæringer blev imidlertid absolut ingen succes.
En opfordring fra Håndværksrådet til statslige og kommunale myndig-
heder om generelt at tiltræde bygherreerklæringen, således at denne
kunne undgås ved de enkelte licitationer, gav så godt som intet resultat,
hvilket måtte forekomme ganske urimeligt, eftersom disse myndigheder
alle havde været repræsenteret i licitationskommissionen og tiltrådt be-
tænkningen. Nogle forbeholdt sig at tage stilling i hvert enkelt tilfælde,
medens andre sagde blankt nej. De fleste større boligselskaber stillede
sig dog positivt.

Denne holdning fra bygherreside medførte, at man i vid udstrækning
fremdeles måtte arbejde efter de gamle regler med udregningsvederlag
indregnet i tilbudet og forhåndsregulering.

En af grundene til modviljen fra bygherreside over for erklæringen
kunne måske søges i dens noget ensidige form, idet den alene forpligtede
bygherren. For at få rettet på dette forhold optoges i 1949 forhandlin-

ger med Prisdirektoratet, hvor bl. a. Håndværksrådet var repræsenteret, om en ny »licitationserklæring« til afløsning af den tidligere bygherre-erklæring. Der opnåedes enighed om formuleringen af en ny erklæring, der skulle underskrives af både organisationen og bygherren for at være gyldig, og som indeholdt bestemmelser om pligter og rettigheder for begge parter.

De nye licitationserklæringer fik imidlertid også kun en meget begrænset tilslutning fra bygherreside.

Entreprenørforeningen, som i længere tid havde forhandlet separat med Prisdirektoratet angående foreningens licitationsbestemmelser, fik godkendt regler for udregningsvederlag, hvis satser lå betydeligt over murerfagets, hvilket lauget stod ganske uforstående overfor, da man var af den opfattelse, at der ikke var væsentlig forskel på udregningsarbejdet ved murerarbejde og entreprenørarbejde.

I januar 1951 indkaldtes til et møde i Prisdirektoratet, som ønskede at gennemføre en undersøgelse af, hvorledes den nye licitationsordning havde virket i den tid, den havde været praktiseret. Ved mødet drøftedes tillige spørgsmålet om, hvorvidt en kontrolpris var en betingelse for, at udskydning af tilbud kunne finde sted. Direktoratet gav udtryk for, at kontrolbud ikke var nødvendigt, men at tilbud kunne udskydes, hvis der på grundlag af en analyse konstateredes væsentlige opmålings- eller regnefejl.

Den af Prisdirektoratet ønskede undersøgelse blev iværksat i 1952, og lauget måtte over en periode af 4 måneder fremsende detaljerede oplysninger til Prisdirektoratet om alle afholdte licitationer, der havde været behandlet gennem lauget.

I 1952 godkendte Handelsministeriet nye normer for behandling af strid om udskydning af tilbud ved licitation. De nye regler adskilte sig fra de gamle væsentligst derved, at der indførtes en fast og hurtigere forretningsgang for beregningsudvalgenes virksomhed.

I 1953 forhandlede gennem Håndværksrådet med Prisdirektoratet og repræsentanter for bygherrerne om en revision af licitationsordningen. Man gik ind for ved visse bundne licitationer af større omfang at søge gennemført regler om udskydning svarende til Entreprenørforeningens (d. v. s., at de bydende selv med en vis kvalificeret majoritet kunne bestemme, hvilke tilbud der skulle udskydes). Endvidere blev der fra bygherreside stillet forslag om, at en udskydningsbegæring skulle betragtes som en helhed, således at forstå, at hvis et beregningsudvalg kun

fandt nogle af de tilbud, der var begæret udskudt, for lave, kunne ingen udskydes. Man begrundede forslaget med, at det skulle medføre større ansvarsfølelse hos de organisationer, der begærede udskydning.

I juni 1954 blev normerne for behandling af strid om udskydning af tilbud ved licitation atter ændret. Den vigtigste forandring var, at en udskydningsbegæring i sin helhed skulle forkastes, hvis flere end ca. $\frac{1}{5}$ af de tilbud, der begæredes udskudt, ikke blev anset som for lave af beregningsudvalget. I øvrigt blev der for at fremme sagernes behandling mest muligt fastsat bestemte frister for beregningsudvalgenes arbejde m. v.

Samme år blev laugets egne bestemmelser om regulering af tilbud ved licitation omarbejdet. De var oprindelig udformet ud fra den forudsætning, at licitationsordningen ville komme til at fungere i henhold til de retningslinier, der var nedfældet i kommissionsbetænkningen af 1945. Da dette aldrig blev tilfældet, blev reglerne omredigeret og paragrafferne opdelt således, at licitationer *med* licitationserklæring og *uden* licitationserklæring behandlede hver for sig.

Afsnittet om udregningsvederlag rørte man ikke ved i denne omgang, men det var hensigten at få ordningen forbedret, og det blev vedtaget at søge fremskaffet et materiale til belysning af timeforbruget ved udregning af tilbud, således at murerfaget med dette materiale i hånden over for Prisdirektoratet kunne underbygge sine krav om forhøjelse af satserne for udregningsvederlag.

Ved lov af 4. maj 1955 nedsattes en ny licitationskommission. Kommissionens opgave var *at* undersøge og redegøre for virkningerne og betydningen af aftaler, vedtagelser og bestemmelser, der tog sigte på at regulere konkurrencen ved afgivelse af tilbud på arbejder og leverancer inden for bygge- og anlægsvirksomhed, *at* foretage en bedømmelse af, i hvilket omfang det ud fra samfundsmæssige hensyn kunne anses for nødvendigt eller rimeligt at forbyde sådanne aftaler, vedtagelser og bestemmelser, samt *at* udarbejde forslag til en hensigtsmæssig ordning af de herhen hørende spørgsmål, herunder udkast til en sådan ny lovgivning, som måtte findes nødvendig.

I 1956 optoges forhandlinger med Monopoltilsynet*) om forhøjelse af satserne for udregningsvederlag på grundlag af det af lauget indsamlede materiale, der viste, at satserne var urimeligt lave. Forhandlingerne førte imidlertid ikke til noget resultat.

*) Det tidligere Priskontrolråd og Prisdirektorat afløst af Monopolråd og Monopoltilsyn.

Som følge af de erfaringer, man gennem årene havde fået med praktiseringen af reglerne om udskydning af tilbud, blev disse ændret i 1959. Til en vedtagelse om udskydning krævedes nu $\frac{2}{3}$ majoritet blandt de bydende, og der blev åbnet adgang til – selv om vedtagelse om udskydning ikke havde fundet sted inden licitationen – at begære et tilbud udskudt på grundlag af en foretagen analyse, såfremt en bydende var af den opfattelse, at hans tilbud ikke indeholdt dækning for udgifter til tarifmæssig arbejds løn og materialer og et efter arbejdets art og omfang samt den bydendes forhold og omstændighederne i øvrigt passende beløb til omkostninger og fortjeneste.

I efteråret 1962 afgav den i 1955 nedsatte licitationskommission betænkning.

Som resultat af sine overvejelser fremkom kommissionen med 2 forslag til lov om licitation m. v.

Forslag I var tænkt som en obligatorisk ordning, der skulle omfatte alle licitationer og alle bydende. Forslaget definerede begrebet licitation og indeholdt i øvrigt de gængse bestemmelser om åbning af tilbud, beskyttelse af underhåndsbud og licitationsbud, og der blev – bortset fra visse mindre bundne licitationer – givet adgang til udskydning af tilbud. Det springende punkt var imidlertid udskydningskriteriet. Efter forslaget skulle de bydende med mindst $\frac{2}{3}$ majoritet kunne begære et tilbud udskudt, hvis det var »urimelig lavt«. Man definerede dette således, at et tilbud var urimelig lavt, når det ikke indeholdt en sådan dækning for de med arbejdet forbundne omkostninger, at arbejdet under den pågældende tilbudgivers særlige vilkår på forsvarlig måde kunne gennemføres i overensstemmelse med de foreliggende udbudsbetingelser uden tab.

Organisationernes repræsentanter i kommissionen tog stærkt afstand fra dette udskydningskriterium samt fra de i forslaget indeholdte voldsbestemmelser, som man fandt ville virke alt for tungt. De stillede derefter forslag om en ordning, hvor udskydning alene skulle kunne iværksættes over for organisationernes egne medlemmer. Samtidig foresloges, at hele licitationsspørgsmålet forblev under den almindelige monopolløvgivning.

På grundlag af organisationernes forslag blev der derefter ved tilpasning af forskellige bestemmelser efter bygherrernes synspunkter udarbejdet et lovforslag II. I dette var de direkte regler om udskydning af tilbud udgået og i stedet indsat en paragraf om, at aftaler, vedtagelser

LICATIONSFORHOLD

eller bestemmelser om udskydning eller tilbagetrækning af afgivne licitationstilbud ikke måtte bringes i anvendelse, medmindre Monopoltilsynet havde godkendt de pågældende aftaler.

Sådanne aftaler skulle i almindelighed kunne godkendes under forudsætning af,

at de ikke tilsigtede på urimelig måde at udelukke samtidig afgivelse af bud fra udenforstående,

at de ikke på urimelig måde greb ind i udbyderens dispositioner med hensyn til kontrahering om andre entrepriser,

at de kun muliggjorde udskydning af et afgivet bud, såfremt mindst $\frac{2}{3}$ af de bydende, der var tilsluttet aftalerne m. v., tilkendegav, at budet ikke gav dækning for overenskomstmæssig arbejds løn, udgifter til materialer samt en bruttoavance af en sådan størrelse, at den bydende efter entreprisens art og omfang havde en rimelig økonomisk interesse i at overtage arbejdet,

at udskydning ikke kunne finde sted ved offentlige licitationer med færre end 3 deltagere og ved bundne licitationer med færre end 5 (4) deltagere, samt

at spørgsmålet om berettigelsen af en udskydning af udbyderen skulle kunne forlanges afgjort ved voldgift.

Betænkningen indeholdt ingen direkte bestemmelser om udregningsvederlag.

Endnu i 1965 var der ikke taget skridt til at føre betænkningens konklusioner ud i livet.

Så skete der imidlertid det, at der i forbindelse med det politiske boligforlig mellem de 4 »gamle« partier blev indgået en aftale om, at al regulering af tilbud fremtidig skulle være forbudt. Det forekom ganske urimeligt, at man sådan uden videre skulle kunne annullere resultatet af licitationskommissionens mangeårige arbejde. Men ikke nok med det! Formanden for Folketingets licitationsudvalg havde udarbejdet et skitseforslag, der gik langt videre, idet det simpelthen forbød enhver anmeldelse af tilbud til organisationerne og afholdelse af forhåndsmøder.

Der rejstes fra organisationernes side de skarpeste protester mod disse forslag, der, hvis de blev gennemført, ville betyde, at 40 års arbejde med at gennemføre rimelige forhold på licitationsområdet havde været forgæves, og at man ville være tilbage i 1920-ernes alles krig mod alle.

Alligevel blev forslaget fremsat i Folketinget.

Det indeholdt foruden forbudet mod regulering kommissionsforslagets udkast til definition af begrebet licitation, bestemmelser om åbning af tilbud samt om beskyttelse af underhåndsbud og licitationsbud omtrønt svarende til de hidtil gældende regler.

Det påtænkte forbud mod anmeldelse af tilbud og afholdelse af møder var frafaldet, men afløst af en bestemmelse om, at anmeldelse af licitationstilbud ikke skulle kunne forlanges før licitationens afholdelse, og adgangen til afholdelse af møder skulle begrænses til, at der på disse alene måtte drøftes tekniske forhold, ligesom bygherren skulle have adgang til at lade sig repræsentere ved møderne. Fra organisationernes side blev det påpeget, at en lov med dette indhold ville gøre det særdeles vanskeligt for erhvervslivet at administrere licitationsområdet, og at loven ville undergrave det system, som organisationerne gennem årene med betydelige omkostninger havde bygget op, og som man ingen sinde havde kunnet påvise var gået bygherrerne for nær.

Alle protester var imidlertid forgæves. Loven gik glat igennem i Folketinget og blev den 8. juni 1966 vedtaget med alle stemmer mod 1 (Håndværksrådets formand murermester Adolph Sørensen).

Loven fik gyldighed fra 1. januar 1967, og alle organisationer måtte derfor i gang med at ændre deres licitationsregler, således at disse blev i overensstemmelse med den nye lov.

For at opnå størst mulig ensartethed på dette område nedsattes i Håndværksrådet et udvalg til udarbejdelse af standardlicitationsbestemmelser. Under udvalgsarbejdet forhandlede man med Centralforeningen af Murermestre i Danmark og Hovedorganisationen af Mesterforeninger i Byggefagene i Danmark, ligesom der holdtes kontakt med Entreprenørforeningen, med hvem man var stærkt interesseret i at have konforme regler.

Midt i november 1966 var man så vidt, at Håndværksrådet kunne udsende et sæt standardlicitationsbestemmelser, og disse blev næsten uændret tiltrådt af murerfagets mesterorganisationer.

Licitationsloven indeholdt ingen bestemmelser om udregningsvederlag, men den medførte alligevel, at situationen desangående tilspidsedes. Som tidligere nævnt havde der fra murerfagets mesterorganisationers side i en årrække været forhandlet med Monopoltilsynet om at få satsene rettet op på linie med Entreprenørforeningens, men hidtil uden resultat. Således stod sagen, da den nye licitationslov kom. Da man efter denne ikke længere kunne kræve anmeldelser før licitationen, mente me-

sterorganisationerne, at det for at få et ensartet udbudsgrundlag ville være absolut nødvendigt, at satserne for udregningsvederlag var ens over hele linien, hvorfor man i de nye regler indsatte Entreprenørforeningens satser.

Monopoltilsynet protesterede.

Mesterorganisationerne hævdede, at ordningen ikke kunne praktiseres på anden måde, og sagen blev derefter behandlet i Monopolrådet. Resultatet heraf blev, at man accepterede, at de nye satser blev sat i kraft den 1. januar 1967, men med den klausul, at der hurtigst muligt skulle optages forhandlinger om satserne, der i givet fald skulle reguleres med tilbagevirkende kraft.

For at skaffe materiale til disse forhandlinger blev der iværksat en undersøgelse af tidsforbrug og omkostninger ved udregning af licitationstilbud over en 2 måneders periode. Da materialet var færdigbehandlet, viste det sig, at der ingen væsentlig forskel var på udgifterne ved udregning af tilbud på murerarbejde og entreprenørarbejde og altså heller ingen begrundelse for forskellige satser for udregningsvederlag. Derimod syntes spredningen af tilbudene for egentlige anlægsarbejder at være større end ved bygningsarbejder. Monopoltilsynet havde insistet på en reduktion af satserne, navnlig i den øverste ende af skalaen, og efter mange og lange forhandlinger opnåedes der endelig enighed om, hvorledes de nye satser skulle være. I relation til Entreprenørforeningens tidligere satser skete der en nedsættelse for tilbud over 500.000 kr. og en mindre forhøjelse for tilbud under 250.000 kr. I forhold til de tidligere murersatser betyd de nye regler, der trådte i kraft den 1. januar 1968, en væsentlig forhøjelse. Byggefagenes kooperative Landssammenslutning tiltrådte ordningen den 1. februar 1969.

Ved licitationslovens vedtagelse blev også et andet problem aktuelt – nemlig ensretning af organisationernes tilbudsforbehold. Murermesterorganisationernes forbehold havde hidtil nogenlunde svaret til hverandre, medens Entreprenørforeningens var noget afvigende. Under nyordningen, hvor vedtagelse af specielle forbehold i de enkelte tilfælde var vanskeligere end før, måtte det anses for at være af den største betydning, at de generelle forbehold blev lagt fast og gjort entydige.

I Håndværksrådet nedsattes derefter et udvalg til udarbejdelse af fælles forbehold. Efter en række forhandlinger – hvorunder man også havde kontakt med Monopoltilsynet – nåede man endelig et resultat, der kunne accepteres af alle parter. Håndværksrådets fælles forbehold

indgik herefter som pkt. 1–12 i murerfagets forbehold, medens de resterende pkt. 13–17 var specielle murerforbehold. De nye forbehold anmeldtes til Monopoltilsynet og sattes i kraft den 1. april 1967.

Monopoltilsynet ville imidlertid ikke umiddelbart anerkende de nye forbehold, som blev sendt til udtalelse hos en række institutioner og myndigheder. Ved et møde med Tilsynet i juli 1967 blev forbeholdene gennemgået, og forhandlingerne fortsattes i løbet af efteråret. Man nåede omsider frem til en formulering, som Monopoltilsynet – om ikke godkendte – så dog »for tiden ikke ville rette indvendinger imod«. De således ændrede forbehold kom til at gælde fra 1. januar 1968.

Efter at licitationsloven havde virket et par år og byggefagene efterhånden havde vænnet sig til de ændrede vilkår, udsendte Boligministeriet den 21. juni 1968 et cirkulære, i henhold til hvilket det blev påbudt, at statslige og statsstøttede bygge- og anlægsarbejder som hovedregel skulle udføres til faste priser, d. v. s. at prisen normalt ikke kunne ændres under arbejdets gang. Udbudsmaterialet skulle indeholde oplysning om sanktionsbestemmelser for det tilfælde, at de ved aftalens indgåelse fastlagte tidsfrister, herunder datoer for arbejdets påbegyndelse og afslutning, ikke overholdtes. Cirkulæret understregede nødvendigheden af, at udbudsmaterialet indeholdt en fuldstændig beskrivelse af de ydelser, der skulle gives tilbud på, og at projekterne opfyldte de i Boligministeriets cirkulære af 1. juni 1966 om vinterforanstaltninger og arbejdsgrundlag ved byggearbejder indeholdte krav om fuldstændigt arbejdsgrundlag og arbejdsplan. Boligministeriet udsendte den 5. september 1968 et uddybende cirkulære vedrørende ordningen. Fastpris-cirkulæret trådte i kraft den 1. oktober 1968, og selv om det efter sin ordlyd kun omfattede statsligt og statsstøttet byggeri, fandt andre bygherrer hurtigt ud af at udbyde deres projekter i henhold til cirkulærets bestemmelser.

Mestre, der gav tilbud på disse vilkår, kunne herefter ikke forbeholde sig dækning af overenskomstmæssige lønstigninger m. v., men måtte forudberegne og indkalkulere denne risiko i tilbudsprisen.

Der var ét punkt i fastprisordningen, som man fra organisationernes side hele tiden havde opponeret kraftigt imod, nemlig at der ikke var regler for, hvor længe en fast pris skulle gælde. Protesterne blev omsider taget til følge, og ved et nyt cirkulære af 9. maj 1971 blev det fastslået, at prisen kunne reguleres for entrepriser eller dele af sådanne, der udføres senere end 2 år efter tilbudsdagen. Samtidig blev det præciseret, i hvilke særlige tilfælde der i øvrigt kunne ske forhøjelser af den faste pris.

LICITATIONSFORHOLD

I september 1971 udsendte Boligministeriet en fyldig vejledning i fastprisordningen.

I foråret 1969 havde Entreprenørforeningen vedtaget at ophæve ordningen med udregningsvederlag fra 1. oktober 1969. Laugets bestyrelse gjorde rede for situationen ved en laugssamling i august 1969 og meddelte, at laudet kunne blive nødt til at gøre det samme, hvis der ikke kunne opnås en rimelig ordning vedrørende licitationer med deltagere fra begge organisationer.

Centralforeningen af Muremestre i Danmark og Hovedorganisationen af Mesterforeningen i Byggefagene i Danmark var indstillet på at fortsætte med udregningsvederlaget.

Kooperationen opsagde i oktober 1969 den i januar samme år indgåede aftale om udregningsvederlag til ophør med udgangen af januar 1970. Der førtes en række forhandlinger i Håndværksrådet og med Centralforeningen, og laudet havde møde med Entreprenørforeningen for at drøfte, om der var mulighed for at gennemføre en ordning på den måde, at udregningsvederlaget bibeholdtes ved murersager og bortfaldt ved entreprenørsager. Det lykkedes imidlertid ikke at komme igennem med denne plan, og laudet opsagde derfor over for Centralforeningen aftalen om udregningsvederlag til ophør den 31. januar 1970. Centralforeningen vedtog derefter på sin generalforsamling i juni samme år ligeledes at ophæve udregningsvederlagsordningen.

Prislovgivning

Prislovgivning efter de retningslinier, der har været praktiseret her i landet i en meget lang årrække, begyndte med oprettelsen af Priskontrolrådet og Prisdirektoratet i 1937.

Under den anden verdenskrig blev der af Prisdirektoratet gennemført bestemmelser om mesterpriser, lønsalær ved regningsarbejder, salær på materialer og på underleverandørregninger m. v.

Disse restriktioner opretholdtes nogen tid efter krigen, men ved prisloven af 29. maj 1948 indledtes afviklingen af krigsårenes ekstraordinære prislovgivning.

Den sidste bekendtgørelse om maksimalpriser m. v. for murer- og tømrefagene kom den 11. marts 1949. Efter forhandlinger med Prisdirektoratet ophævedes bestemmelserne den 22. december 1949 for hovedstadsområdet under hensyn til, at der ikke tidligere her havde været fastsat bestemte satser for salærberegning eller mesterpriser.

Ved lov af 31. marts 1955, som trådte i kraft den 1. juli 1955, om tilsyn med monopoler og konkurrencebegrænsninger (monopolloven) oprettedes en ny institution, Monopoltilsynet, der består af et råd og et direktorat, og som skulle afløse det tidligere Priskontrolråd og Prisdirektorat. Den nye lov fortsatte og udbyggede den tidligere lovgivnings principper om offentlighed, kontrol og regulering.

Den 25. maj 1956 vedtog Folketinget en lov om indseende med priser.

I forbindelse med den såkaldte »helhedsløsning«, der gennemførtes i tilslutning til overenskomstfornyelsen i foråret 1963, vedtoges en række love, hvoraf nogle greb direkte ind på prisområdet. En ny lov af 16. marts 1963 om indseende med priser afløste den tidligere lov af 1956. Ved lov af 16. marts 1963 om pris- og avancementstop søgte man at fastholde priserne pr. 25. februar 1963, idet virksomhederne efter denne dato ikke uden Monopoltilsynets tilladelse måtte forhøje priserne med mere end de beløbsmæssige stigninger i afholdte indkøbspriser, transport- og driftsomkostninger samt overenskomstmæssig løn, som kunne godtgøres at være indtruffet efter denne dato – altså ingen salær af stigningerne. Fra 8. maj 1963 blev der givet dispensation for tilbudgivning

ved licitation over bygge- og anlægsarbejder. Loven ophævedes ved anordning af 8. oktober 1963 med virkning fra 21. oktober 1963.

I forbindelse med devalueringen af den danske krone i efteråret 1967 vedtog Folketinget en ny lov om avancestop. I henhold til denne måtte den bruttoavance, der var gældende pr. 18. november 1967, ikke forhøjes hverken procentvis eller absolut, idet der dog var adgang til at inddække overenskomstmæssige lønstigninger i 1968. Den 23. november 1967 meddelte Monopoltilsynet dispensation fra avancestoplovens bestemmelser, bl. a. for tilbudgivning ved licitation. Dispensationen gjaldt dog kun selve tilbudsprisen, men ikke regulering for prisændringer eller supplerende ydelser. Loven skulle bortfalde senest den 1. juli 1968, men blev forlænget til 1. november s. å.

Den 15. februar 1968 vedtoges en lov om vejledende priser og prisstop for tjenesteydelser. Loven foreskrev anmeldelse til Monopoltilsynet af alle vejledende priser og forbød forhøjelse af priser, takster og honorarer på tjenesteydelser. Loven skulle bortfalde senest den 1. november 1968.

Da det i Monopoltilsynets kommentarer til loven var anført, at den omfattede »murernes reparationsarbejde«, blev der gennem Håndværksrådet rettet henvendelse til Monopoltilsynet om dispensation, da murerfagets arbejdsgivere efter lovens ordlyd ville være forpligtet til ved reparationsarbejde selv at bære hele lønstigningen pr. 4. marts 1968. En generel dispensation var det imidlertid ikke muligt at opnå, men Tilsynet gik med til en graderet skala, hvorefter der kunne gives fuld dækning til de laveste timesatser, halv dækning til middelgruppen, medens de højeste timelønssatser intet ville få. Salærprocenterne reguleredes tilsvarende.

De nye regler blev nedfældet i en bekendtgørelse af 29. marts 1968 fra Monopoltilsynet om dispensation fra prisstop for tjenesteydelser inden for visse byggehåndværksfag. Monopoltilsynet fortolkede begrebet tjenesteydelser således, at det omfattede så vel egentlige reparationsarbejder som udskiftninger og mindre ændringer i forbindelse med vedligeholdelse samt mindre nyinstallationer i eksisterende byggeri.

Prisstoploven bortfaldt den 31. oktober 1968.

Avancestoploven forlængedes yderligere til 1. juli 1969, dog med visse lempelser, idet der blev givet mulighed for at få dækning for huslejestigninger m. v. efter 18. november 1967 med nettobeløbene.

I juni 1967 var der af Byggefagenes Samarbejdsudvalg i Håndværks-

PRISLOVGIVNING

rådet udarbejdet vejledende faktureringsregler for regningsarbejde. Monopoltilsynet fandt imidlertid, at disse regler ikke var blevet anvendt i tilstrækkeligt omfang, og i 1970 optoges på foranledning af Tilsynet forhandlinger om sagen. Resultatet heraf blev en bekendtgørelse af 20. juni 1970 fra Monopoltilsynet om fakturering af visse bygge- og anlægsarbejder udført efter regning efter 1. juli 1970.

Herefter skulle følgende oplysninger fremgå af regningen:

- a) *Datoer for arbejdets udførelse.*
- b) *Det medgåede antal timer og de beregnede timesatser, eventuelt lønsummer med særskilt salærberegning.*
- c) *Mængde og pris pr. enhed af medgåede materialer incl. salær eller med særlig salærangivelse.*

Da avancestoploven udløb den 30. juni 1969, udsendte Monopoltilsynet en bekendtgørelse om prisstop. Undtaget var alene licitationsbud. Bekendtgørelsen dekretede, at

- a) *de pr. 30. juni 1969 eller senere gældende priser, takster eller honorarer i en periode af 40 dage ikke måtte overskrides,*
- b) *forhøjelse af priser, takster og honorarer kun måtte ske efter nærmere af Monopoltilsynet efter forhandling med den pågældende branche eller virksomhed givne kalkulationsregler.*

Monopoltilsynet ønskede i henhold hertil indført bindende kalkulationsregler, og der blev optaget forhandlinger med Håndværksrådet om udformningen.

Samme dag, som prisstoppet ophørte – den 9. august 1969 – udsendte Monopoltilsynet en bekendtgørelse om kalkulationsregler for visse bygge- og anlægsarbejder. Hovedpunkterne var følgende:

- 1) *Reglerne skulle gælde for regningsarbejde og for underhåndsbud på indtil 5.000 kr.*
- 2) *Basisprisen skulle beregnes således:*
  - a. *Virksomhedens pris pr. 30. juni 1969.*
  - b. *Tillæg for ikke tidligere indregnede stigninger i direkte arbejds løn.*
  - c. *Tillæg for ikke tidligere indregnede stigninger i indirekte lønomkostninger.*
  - d. *Et øretillæg for udækkede omkostningsstigninger i avancestopperioden.*

LICITATIONSFORHOLD

Lov af 25. maj 1966 om indseende med priser ophævedes, men nogle af dens bestemmelser overførtes til den nye lov.

Monopollovens § 24 ophævedes (anmeldelsespligtige prisforhøjelser måtte ikke sættes i kraft uden Monopoltilsynets godkendelse).

I løbet af 1971 blev der af Monopoltilsynet udsendt en række bekendtgørelser om visse undtagelser fra pris- og avancelovens bestemmelser.

22. maj 1971:

Der gives inden for minimallønsområder adgang til efter visse nærmere regler og under bestemte forudsætninger at foretage lønjustering til afhjælpning af konstaterede misforhold i en virksomheds tidlønsniveau eller akkordgrundlag og til at gennemføre tilspasning af en virksomheds lønstruktur.

23. juni 1971:

På materialer, som leveres i forbindelse med byggearbejde – herunder reparationsarbejde – og som faktureres særskilt, kan den enkelte virksomhed beregne sig samme procentvise salær, som lovligt beregnes den 28. februar 1971.

23. august 1971:

Regulering af entreprissummer for arbejder ved opførelse af enfamiliehuse kan foretages på grundlag af det af Danmarks Statistik offentliggjorte byggeomkostningsindeks for enfamiliehuse.

13. oktober 1971:

Regulering af tilbudssummer for arbejder ved udførelse af montagebyggeri kan foretages på grundlag af det af Danmarks Statistik offentliggjorte byggeomkostningsindeks for en etageejendom opført som montagebyggeri.

Kronologisk oversigt over love og bekendtgørelser m. v. vedrørende prislovgivningen i årene 1948–1972 se side 213.

Lærlingeforhold

Så længe laugene har eksisteret, har der også været bestemmelser om lærlinguddannelsen.

Allerede i murerlaugets første artikler fra 1623 var der fastsat visse regler, f. eks.:

- a) *Det står enhver mester frit for at tage drenge i lære.*
- b) *Læretiden skal være 3 år.*
- c) *Lærebrev må ikke meddeles, før læretiden er udstået.*
- d) *En læredreng kan ikke bortvises, medmindre forseelsen er så grov, at det kan ske ved øvrighedens kendelse.*
- e) *Læredrenge må ikke bruges til anden »bestilling, end embedet medfører«.*

Lignende bestemmelser gik igen i de senere forordninger under enevælden.

Spørgsmålet om teknisk undervisning som supplement til den praktiske uddannelse dukkede op allerede i 1771, da Kunstakademiet efter befaling fra Struensee påbegyndte tegneundervisning for håndværkere.

I maj 1800 etablerede pastor N. H. Massmann sine søndagsskoler for håndværkets ungdom med støtte af Det Reiersenske Fond, men en egentlig faglig uddannelse gav disse skoler ikke, idet deres formål primært var at give undervisning i dansk, skrivning og moral, hvortil senere kom teknisk tegning m. v. De Massmannske Søndagsskoler udførte gennem mere end hundrede år et overordentlig stort og nyttigt oplysningsarbejde, men i 1920 indstilledes undervisningsvirksomheden, og institutionen har siden virket ved at give understøttelse til lærlinge og præmier for fortrinligt udførte svendeprøver.

Lovmæssige bestemmelser om lærekontrakter indførtes første gang ved lov af 30. marts 1889, men en egentlig lærlingelov kom ikke før 1921.

Lærlingeloven af 1937, der var den næste i rækken, ændrede på mange punkter de gamle traditioner, idet fagene gennem de nyoprettede institutioner Lærlingerådet og de faglige udvalg fik beføjelser til på en del områder selv at varetage lovens administration.

LÆRLINGEFORHOLD

I henhold til loven skulle der fastsættes nærmere regler for svendeprøvekommissionernes virksomhed og svendeprøvernes aflæggelse. Der udarbejdedes et regulativ, som godkendtes af Handelsministeriet den 11. januar 1940 og i alle enkeltheder foreskrev, hvorledes svendeprøverne skulle afholdes. Der fastsattes maksimums- og minimumslæretid, henholdsvis 4 år og 4 måneder samt 3 år og 9 måneder.

I 1952 nedsattes en kommission med henblik på revision af lærlinge-loven. Kommissionen afgav betænkning i 1955 med forslag til en ny lov. Denne blev vedtaget den 2. oktober 1956 og byggede som den foregående principielt på mesterlæren, men åbnede dog også adgang for andre uddannelsesformer, f. eks. forskoler og værkstedsskoler. I øvrigt lå de væsentligste afvigelser i forhold til den tidligere lov på de områder, der vedrørte den tekniske undervisning, idet loven bestemte, at undervisningen skulle finde sted i fagklasser inden for samme eller beslægtede fag, og at dagskole skulle være indført overalt i løbet af 8 år.

Af andre nydannelser i loven kan nævnes:

- a) *Kontrakt skulle oprettes med lærlinge over 18 år, for så vidt der var tale om et fortsat læreforhold.*
- b) *Læretiden kunne forlænges, hvis lærlingen på grund af sygdom for-sømte mere end 4 måneder i løbet af læretiden.*
- c) *Kontrakten skulle hæves af læremesteren, såfremt lærlingen vægrede sig ved at deltage i den tekniske undervisning eller bortvistes fra denne.*
- d) *Der skulle fastsættes uddannelsesregler.*

Disse blev udformet af det faglige udvalg (Murerfagets Fællesudvalg) og er ganske kortfattede. De fastslog, at lærlingen skulle lære:

- a) *Opmuringsarbejde (herunder blankt arbejde med lodrette kopper).*
- b) *Fugearbejde.*
- c) *Tagarbejde.*
- d) *Pudsearbejder.*
- e) *Flisearbejde (så vidt muligt).*
- f) *Reparationsarbejde.*

Efter en række forhandlinger i Tilsynet med den tekniske Undervisning og med Det tekniske Selskabs Skoler oprettede murerlauget fra 1. april 1957 en forsøgs-forskole i København. Læretiden for de lærlinge, der frekventerede denne forskole, fastsattes til ca. 3½ år, idet

LÆRLINGEFORHOLD

man var af den opfattelse, at den undervisning, der blev givet på forskolen, og som varede 3 måneder, lå på et sådant niveau, at den samlede læretid ville kunne reduceres med ½ år. Lærlingene skulle i øvrigt på normal måde deltage i aftenskoleundervisningen i læretiden.

Forstander Poul Andersen.

Som leder af forskolen ansattes murermester Poul Andersen, og murermester E. Ravn blev bestyrelsens tilsynsførende med skolen. Forskolen fik til huse i Det tekniske Selskabs Skolers bygning i Jul. Thomsensgade, men forholdene var med hensyn til den praktiske undervisning meget primitive, og allerede fra foråret 1958 flyttede forskolen til Gullfossgade på Islands Brygge. Fra 1959 havde den lokaler på Værkstedsvej i Valby og fra 1961 på Drejervej. I 1959 og de følgende år deltog lærlinge fra forskolen i opførelse af ungdomsbyen i Rødovre, der var oprettet på initiativ af stadsarkitekt Børge Lorentzen, og hvor der skulle gennemføres forsøgsundervisning for 8.–10. skoleår i erhvervsorientering. Lærlingene opførte en række bygninger på arealet, bl. a. en meget særpræget »rundkirke«.

Rundkirken i Rødovre.

I 1960 forlod man den hidtidige form for svendeprøveaflægning (med 10 faste opgaver, der gik igen fra gang til gang, og mellem hvilke der blev trukket lod af lærlingene). Der blev nu af Murerfagets Fællesudvalg til hver svendeprøvetermin konstrueret en speciel opgave, som skulle udføres af alle svendeprøveaspiranter på samme tid – som ved enhver anden eksamen.

Murerfagets Fællesudvalg fortsatte i samarbejde med Tilsynet med den tekniske Undervisning arbejdet med at føre den nye lærlingelovs bestemmelser om obligatorisk forskole og overgang til dagskole ud i livet, og i 1961 var man så vidt, at der fra august kunne indføres forskoleordning for hele landet, og samtidig blev den tekniske aftenskoleundervisning omlagt til dagskoleundervisning. Et af de vanskeligste problemer i denne forbindelse var placeringen af de nye centralskoler, idet overgangen til dagskole medførte en stærk koncentration af undervisningen og deraf følgende nedlæggelse af en række mindre tekniske skoler. Undervisningen samledes nu på 14 centralskoler samt 3 centralkostskoler for de lærlinge, som boede for langt borte fra de almindelige cen-

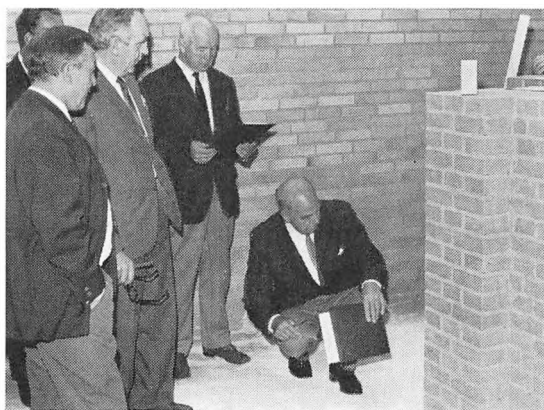
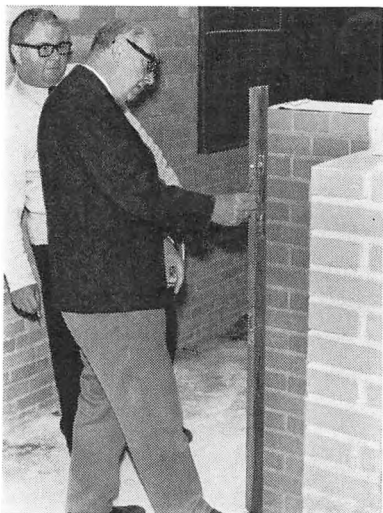
LÆRLINGEFORHOLD

tralskoler til, at de kunne nå frem og tilbage mellem skole og hjem inden for en rimelig tid samme dag.

Forskolens varighed fastsattes til 72 arbejdsdage og de efterfølgende fagklasser til hver 30 arbejdsdage. Der var udarbejdet nye undervisningsplaner, hvor man forsøgte at gøre undervisningen mere tidssvarende, men også så fleksibel, at den kunne tilrettes efter de erfaringer, der efterhånden indhentes i de nye fagklasser.

Ved alle centralskoler nedsattes fagkomitéer, bestående af repræsentanter for de lokale mester- og svendeorganisationer.

Fagkomitéerne havde til opgave at påse, at den i henhold til lærlinge-loven godkendte undervisning gennemførtes på forsvarlig måde, og skulle i øvrigt være rådgivende over for skolens ledelse i alle spørgsmål vedrørende den faglige undervisning. For at ingen skulle holde sig tilbage med hensyn til at antage lærlinge, oprettedes for hele murerfaget en lærlingepulje, hvortil organiserede mestre skulle bidrage med et ørebeløb pr. svendetime, og som skulle afholde udgifterne til skolepenge og lærlingeløn i forskoleperioden. Lauget yder herudover til sine egne medlemmer også refusion af løn og skolepenge for de efterfølgende fagklasser samt udgifter til materialer til svendeprøve.

Bedømmelse af svendeprøve 1972.

Allerede i 1961 var man blevet klar over, at der måtte skaffes yderligere plads til undervisningen af murerlærlinge i hovedstadsområdet. Man havde oprindeligt tænkt sig, at der kunne blive plads til murerne i Det tekniske Selskabs Skolers nye bygning på Tuborgvej, men det viste

LÆRLINGEFORHOLD

sig at være umuligt. Senere var der tale om at placere en ny skole i Glad-saxe eller på Marienlundsvej i Herlev. Den sidste løsning blev approberet af ministeriet. Det var tanken, at lauget skulle bygge skolen og leje den ud til Det tekniske Selskabs Skoler. Ved detailprojekteringen viste det sig imidlertid, at bundforholdene på grunden var af en sådan beskaffenhed, at en meget kostbar pilotering ville blive nødvendig, og da man underhånden havde fået at vide, at en tidligere radiofabrik på Tæbyvej i Rødovre var til salg og bestyrelsen efter en indgående besigtigelse fandt bygningen særdeles velegnet til formålet og med gode udvidelsesmuligheder, ligesom beliggenheden under hensyn til det område, skolen skulle dække, var udmærket, vedtoges det at lade Herlev-projektet falde og gå i forhandling vedrørende Tæbyvej – alt i forståelse med Det tekniske Selskabs Skoler.

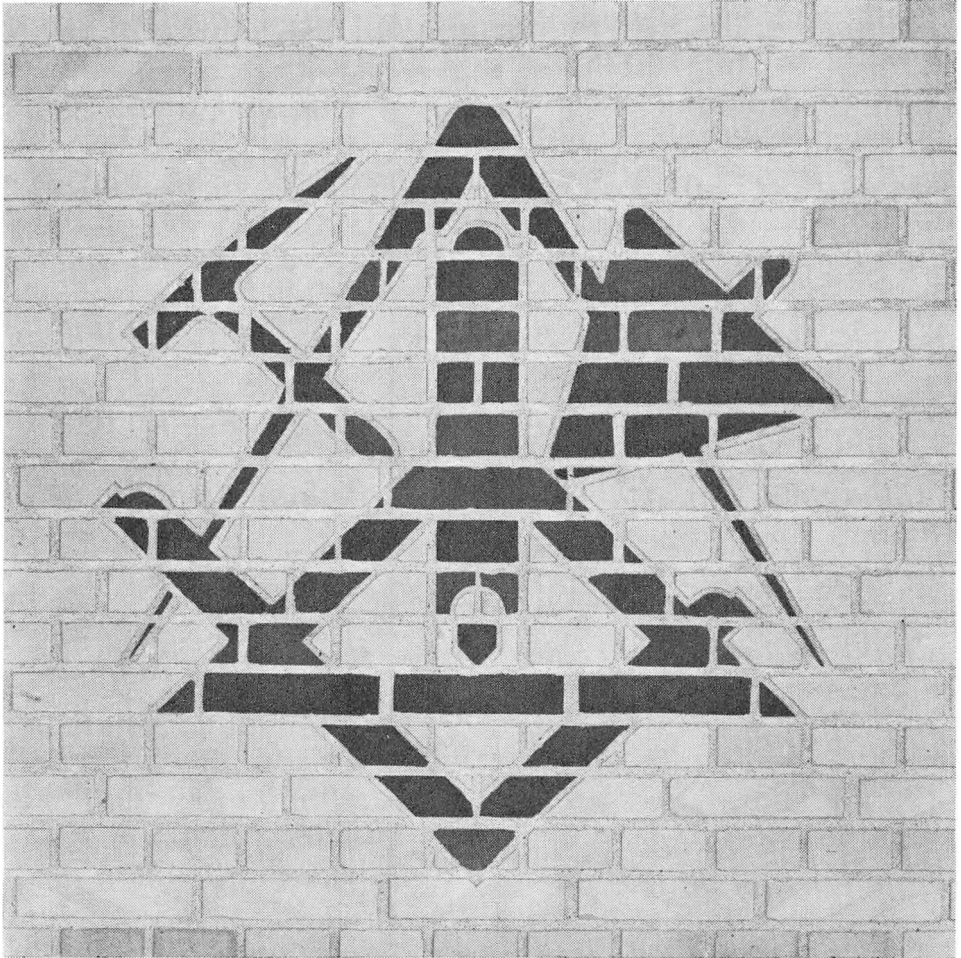

Murerfagskolen, Tæbyvej 65.

Forhandlingerne resulterede i, at lauget overtog ejendommen den 15. maj 1965. Grunden var ca. 16.500 m² og det bebyggede areal ca. 4.300 m². Skolen blev efter en mindre ombygning taget i brug i august 1965. Fra dette tidspunkt har den praktiske del af svendeprøven, der

LÆRLINGEFORHOLD

hidtil havde været afviklet under åben himmel, været afholdt på fagskolen. Året efter gik man i gang med tilbygning af en ny hal, hvorved kapaciteten øgedes så meget, at der blev plads til stenhugger-, stukkaturs- og brolæggerfagernes lærlinge samt Bygningsteknisk Værkstedsskole.

Murerfagets insignier indmuret på Murerfagskolen.

I 1964 gennemførtes en reduktion af læretiden med $\frac{1}{2}$ år for lærlinge, der var fyldt 21 år, når de begynder på forskolen. Det havde særlig betydning for landdistrikterne, hvor det var almindeligt med ældre lærlinge.

I de følgende år var lærlingeuddannelsen stærkt fremme i den offentlige debat med hyppige angreb på mesterlæren, og i juni 1967 nedsatte Undervisningsministeriet et udvalg vedrørende de faglige grunduddan-

nelser med den opgave at foretage en gennemgang af de gældende bestemmelser om de unges faglige uddannelse og at udarbejde udkast til ændringer i den pågældende uddannelsesstruktur. Udvalgets formand blev undervisningsdirektør O. I. Mikkelsen.

I maj 1969 afholdtes i Randers på initiativ af Håndværksrådet en konference, hvori deltog repræsentanter for en lang række faglige udvalg. Baggrunden for konferencen var de tanker, man inden for Undervisningsministeriet havde gjort sig med hensyn til den fremtidige erhvervsuddannelse, mulighederne for at skifte fag i uddannelsestiden, og hvorledes man eventuelt kunne give undervisningen i folkeskolens sidste klasser en mere erhvervsbetonet orientering, evt. kombineret med forskoleundervisningen. Byggefagene forhandlede på konferencen i en særlig gruppe. Der blev enighed om at søge kontakt med det såkaldte »Mikkelsen-udvalg« for at få nærmere informationer. Der indkaldtes til møde i november 1969, hvor man fra udvalgets side gav udtryk for, at det ikke var tanken at diktere bestemte løsninger, men at opfordre til, at fagene selv forbedrede og effektiviserede undervisningen under hensyn til lovgivningens muligheder. En arbejdsgruppe nedsattes for bygge- og anlægsgangene med repræsentanter for Undervisningsministeriet, Dansk Arbejdsgiverforening og Landsorganisationen i Danmark (det såkaldte »Knud Christensen-udvalg«). Forstander Poul Andersen blev tilforordnet udvalget. Udvalget fik til opgave at fremkomme med forslag til ændringer i de faglige grunduddannelser.

Ved et møde desangående i december 1970 mellem arbejdsgruppen og de faglige udvalg tiltrådte murerfaget en af gruppen udarbejdet principkitse for den påtænkte basisuddannelse, der skulle indlede den fremtidige erhvervsuddannelse.

»Mikkelsen-udvalget« afgav betænkning i april 1971 og fremsatte samtidig forslag til lov om erhvervsfaglige forsøgsuddannelser.

Ved et møde i november 1971 gjorde arbejdsgruppen over for de faglige udvalg rede for det nærmere indhold af basisuddannelsen, der skulle være fælles for bygge- og anlægsområdet. 1. trin (2 uger) omfatter undervisning i byggeprocessen og de enkelte fags placering i denne. 2. trin (23 uger) indeholder orientering så vel teoretisk som praktisk om de arbejdsfunktioner, det værktøj og de materialer, der indgår i bygge- og anlægsarbejde. Eleven vælger herefter 2 erhvervsgræne og går videre med disse i trin 3 (3 uger). Ved afslutningen af dette må eleven træffe afgørelse om, i hvilket fag han vil fuldføre sin uddannelse; han fortsæt-

LÆRLINGEFORHOLD

ter så i trin 4, som varer 12 uger, og hvor den egentlige indlæring begynder.

Sideløbende med forhandlingerne om uddannelsen i basisåret havde et af Murerfagets Fællesudvalg nedsat arbejdsudvalg udarbejdet et forslag til den egentlige fremtidige uddannelse i murerfaget og et forslag til forsøgsuddannelse på centralskolerne i Herning og København.

Ifølge forslaget skulle den samlede læretid ud over basisåret være ca. 2½ år, der fordeles med 47 uger på skole, 31 uger på specielt byggeri uden for skolen, men under dennes auspici og med skolens lærere som instruktører, og endelig 52 ugers praktikuddannelse hos private firmaer.

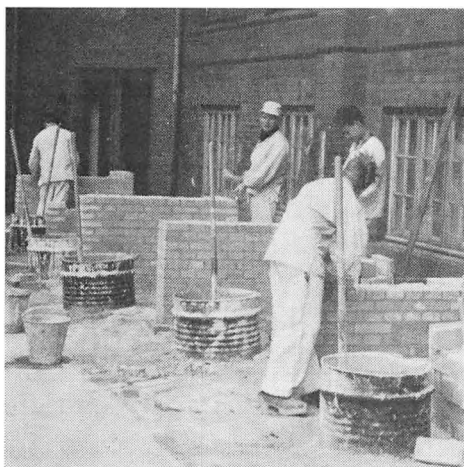
I juni 1971 afholdtes et møde med Direktoratet for Erhvervsuddannelserne, hvor forslagene blev gennemgået, og hvor der blev nedsat en række udvalg til at arbejde videre med de praktiske problemer.

Den 12. juli 1972 blev der givet godkendelse til at sætte så vel forsøgsuddannelsen som den nye basisuddannelse i gang fra efteråret 1972.

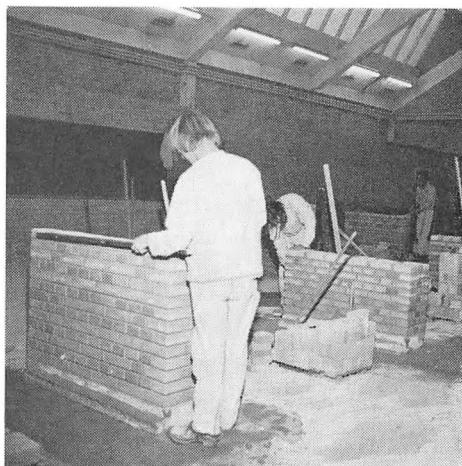
I juni 1972 vedtog Folketinget lov om erhvervsfaglige forsøgsuddannelser. Loven bestemmer, at det offentlige skal yde en uddannelsesgodtgørelse til de unge under de skoleophold, der indgår i den faglige uddannelse.

Til at føre tilsyn med og samordne forsøgene nedsættes ifølge loven et forsøgsråd, og for hvert forsøgsområde oprettes et forsøgsudvalg, der skal have ansvaret for de enkelte forsøgsuddannelsers faglige indhold og styring. Tvistigheder mellem den uddannelsessøgende og praktikstedet skal kunne indbringes for et særligt nævn.

Skolepenge under forsøgsuddannelsen udredes af det offentlige.

Uddannelse på Murerfagskolen 1961.

Uddannelse på Murerfagskolen 1973.

Murerlaugets Hejseværker A/S

Murerlaugets Hejseværker, der siden sin oprettelse den 1. oktober 1919 havde haft værksted og plads på Fuglebakkevej 92, måtte nødvendigvis, da den tekniske udvikling tog fart i sidste halvdel af 1950-erne, se sig om efter en egnet byggegrund. Pladsforholdene på Fuglebakkevej havde længe været for trænge.

I 1964 købtes derfor et ca. 8.000 m² stort areal i det nye industri-kvarter i Herstedøster, Fabriksparken 50.

Her opførtes en ny værksteds- og lagerbygning efter tegning af arkitekt E. Friehling. Betonarbejdet og murerarbejdet blev udført af daværende viceoldermann Th. Bentsen, og indflytningen fandt sted den 1. juni 1967.

Murerlaugets Hejseværker A/S, Fabriksparken. 1973.

Det havde siden Murerlaugets Hejseværkers oprettelse været en forpligtelse for laugets medlemmer at anvende laugets hejs ved murerarbejde, en bestemmelse, der på daværende tidspunkt, da opbæring var ved at blive afløst af mekanisk ophejsning, var særdeles hensigtsmæssig, men mange store firmaer havde gennem årene selv investeret i materiel og hejseapparater, specielt til betonarbejde.

Det måtte erkendes, at det under hensyn til udviklingen ikke var rimeligt fortsat at opretholde pligten til at leje murhejs hos Murerlaugets Hejseværker, og bestemmelsen blev derfor ophævet i 1970.

De bedre pladsforhold i Herstedøster medførte, at der blev mulighed for at forøge Hejseværkernes kapacitet, og i Hejseværksudvalget kom man ind på den tanke at ændre vedtægterne, således at udlejningen, der hidtil havde været forbeholdt laugets medlemmer, udvidedes, således at også andre kunne leje Hejseværkernes materiel. En sådan disposition ville medføre, at Hejseværkerne udadtil måtte fungere som et særligt selskab, og der optoges derefter forhandlinger med laugets advokat og revisor om at etablere Murerlaugets Hejseværker som et selvstændigt aktieselskab. Der udarbejdedes rentabilitetsberegninger, finansieringsplan og forslag til vedtægter, og efter vedtagelse i bestyrelsen og repræsentantskabet blev planerne forelagt på laugets ordinære generalforsamling i april 1971, hvor der blev givet bestyrelsen bemyndigelse til at arbejde videre med sagen.

Murerlaugets Hejseværker A/S blev herefter stiftet den 30. april 1971 med kalenderåret 1971 som første regnskabsår.

Selskabets formål er at drive udlejningsforretning, reparation og salg af murer- og entreprenørmateriel samt udføre opgaver inden for jordbearbejdnings- og el-området. Endvidere at drive fabrikations-, handels-, finansierings- og investeringsvirksomhed.

Aktiekapitalen var 1 mill. kroner, og bestyrelsen kom til at bestå af oldermænd Th. Bentsen, viceoldermænd E. Bindner Jensen, murermester E. Ravn, murermester Frode Hansen og murermester Erik R. Nielsen. Bestyrelsen konstituerede sig med murermester E. Ravn som formand.

Murerlaugets Hejseværker har stedse søgt at følge den tekniske udvikling i byggefagene og at have det bedste og mest moderne materiel til udlejning.

Den tekniske udvikling og de vigtigste områder for Hejseværkernes virksomhed vil blive omtalt i det følgende:

Murhejs.

De hejseapparater, som siden 1919 dannede grundlaget for Murerlaugets Hejseværkers udlejning, bestod af trætårne med monterede spil.

I 1954 indkøbtes fra Holland et flytbart murhejs på hjul og med forlængertårne i svejset konstruktion. Denne og lignende typer vandt hurtigt indpas i byggesektoren, i begyndelsen udelukkende til materialetransport, men fra 1964 udvikledes typer også til persontransport (kapacitet 550 kg eller 7 personer).

Disse murhejs var alle af traditionel art med wire og spil, men i 1965 kom der svenske hejs frem på markedet af tandstangstypen (uden kontravægt og wire). Kapaciteten var 1.000 kg eller 12 personer, og hejsene kan til TV-tårne, broer og lign. forlænges til 300 m højde.

Gravemaskiner.

Omkring 1930 indkøbtes 2 Orenstein & Koppel gravemaskiner, og man fortsatte med denne type til efter krigen, da nyt materiel blev anskaffet.

Der var i krigsårene sket en stor udvikling af jordbearbejdningsmaskiner til anlæg af flyvepladser, flytning af jord m. v. Disse maskiner, traxcavatorer, der kom til Danmark omkring 1950, var udstyrede med komplicerede hydrauliske anlæg til kørsel, styring og bevægelser.

Branchen oplevede i 1960-erne en aktivitet som aldrig før, bl. a. på grund af de mange offentlige arbejder, som blev sat i gang. Også industrien var inde i en stærk udvikling, og mange store virksomheder blev anlagt i nye industrikvarterer, hvor anlægsarbejderne medførte meget jordarbejde.

Murerlaugets Hejseværker investerede også i traxcavatorer («bulldozere») i disse år, og de blev en del af det efterhånden store udlejningsprogram.

Betonblandemaskiner.

Murerlaugets Hejseværker havde i en årrække rådet over betonblandemaskiner af forskellige størrelser, men da der efterhånden rundt om i landet oprettedes et stort antal betonstationer til levering af færdigblandet beton, blev Murerlaugets Hejseværkers betonblandemaskiner på 350–500 l overflødige.

Større byggepladser havde egne betonstationer, og da kravene til nøjagtigheden i betonens sammensætning forøgedes, forsynedes anlæggene med vægte for endelig at blive automatiske og edb-styrede.

Murerlaugets Hejseværker A/S, Fabriksparken 50. 1973.

Stillads.

Et spørgsmål, der i begyndelsen af 1960-erne mere og mere trængte sig på, var en afløsning af de gamle træstilladser, der måtte bygges op og rives ned for hver gang, de blev benyttet, og hvis materiale i øvrigt kun kunne anvendes få gange. Stålrørsstilladser, der længe havde været brugt i udlandet, havde åbenbare fordele; de kunne anvendes igen og igen, og opstilling og nedtagning var hurtig og enkel.

Lauget nedsatte et udvalg til at undersøge, hvilke systemer der var på markedet, og man fandt frem til et svensk fabrikat (HAKI), hvor stilladsets enkelte dele hægtes sammen uden brug af skruer eller bolte. Murerlaugets Hejseværker anskaffede i 1964 et parti af disse stilladser, og udlejningen blev fra starten en betydelig succes.

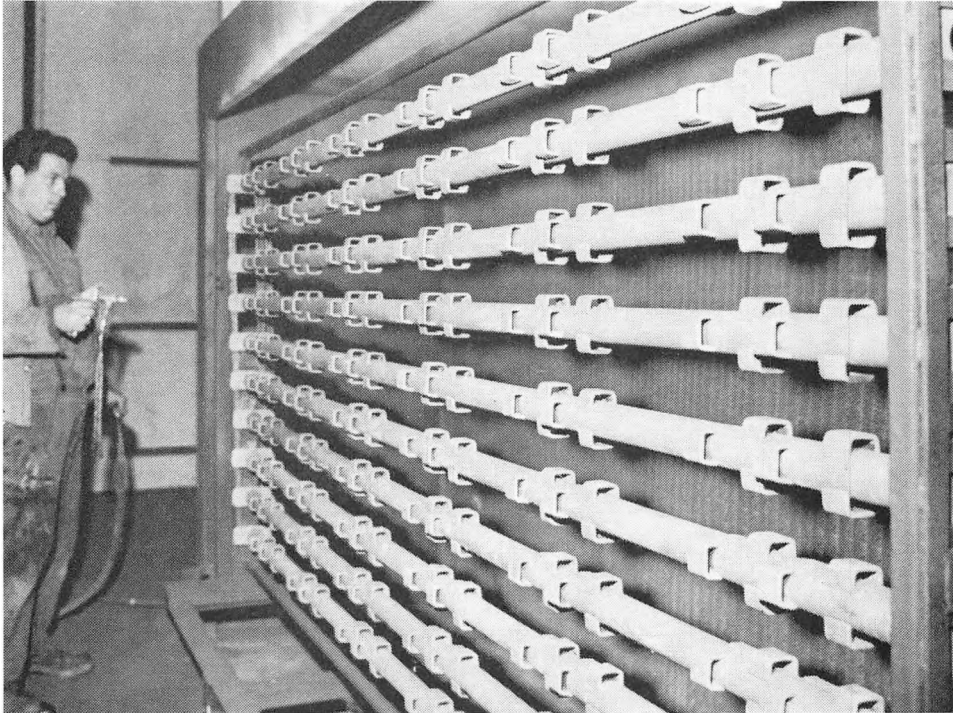
Stilladskomponenterne kan desuden anvendes som skelet til telte, og i vinteren 1971–72 byggedes flere til overdækning af huse under restaurering.

Diverse materiel.

Blandt andet materiel, der udlejes, kan nævnes kompressorer (med eller uden betjening), små blandemaskiner, 150 l fritfalds- og tvangsblendere, vibrationsmateriel, etagekraner, pumper, varmekanoner m. v.

Overfladebehandling.

I 1969 indkøbtes et overfladebehandlingsanlæg til sandblæsning, metallisering og maling ad elektrostatisk vej. Dette anlæg er beregnet til vedligeholdelse af eget og kunders materiel.

Elektrostatisk maling.

El-installation.

El-afdelingen, startet i 1946, er blevet udvidet til også at kunne frostsikre jernvandrør, etablere effektiv vinterbelysning med jodlamper samt yde en hurtig og effektiv service på alle byggepladser. Den stigende anvendelse af kraner har også medført større krav til el-installationerne, både med hensyn til større effekt og til sikkerhedsforanstaltninger.

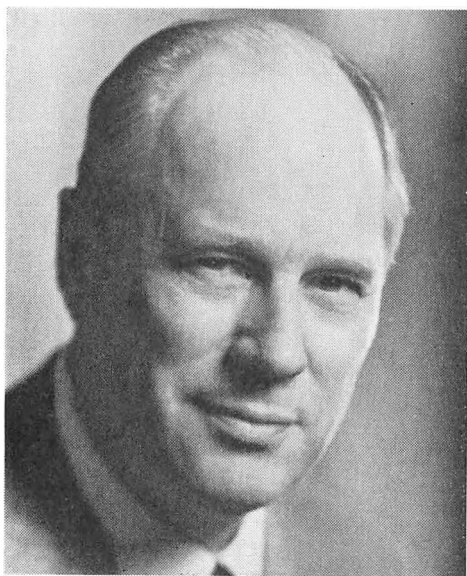
Værkstedet på Murerlaugets Hejseværker blev ledet af forvalter Hans Nielsen indtil dennes død i 1957. Han havde da været ansat på Hejseværkerne i mere end 25 år.

MURERLAUGETS HEJSEVÆRKER A/S

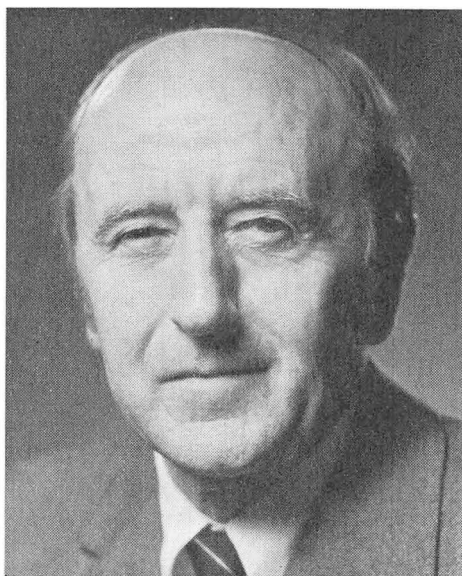
G. Wiberg, der tiltrådte i 1920, og som i 1937 udnævntes til værk-mester, fratrådte i 1950.

Fra 1. februar 1950 til 1. januar 1965 var ingeniør Herbert Petersen ansat som driftsingeniør. Han afløstes den 1. marts 1965 af ingeniør Frode Mynderup, der ved Murerlaugets Hejseværkers omdannelse til aktieselskab blev direktør for dette.

Bogholder H. Harsder-Sørensen, der har været ansat siden 1. oktober 1937, udnævntes samtidig til prokurist.

Direktør Frode Mynderup.

Prokurist H. Harsder-Sørensen.

Kontakten mellem laugene og Murerlaugets Hejseværker har siden oprettelsen i 1919 været varetaget af et særligt hejseværksudvalg, hvori laugets oldermænd i en årrække fungerede som formænd. Fra 1963 har udvalget bestået af murermestrene E. Ravn (formand), Frode Hansen og Erik R. Nielsen.

Laugshuset, Sct. Annæ Plads 7. 1973.

Murerfagets Voldgiftsret

Murerfagets Voldgiftsret er en gammel institution, som begyndte sin virksomhed allerede i 1885.

Voldgiftsretten består af 7 medlemmer, 1 opmand samt 3 mestre og 3 svende/arbejdsmand.

Opmændene er faste. De vælges af organisationerne for 2 år ad gangen og skal fortrinsvis være arkitekter, der har lært murerfaget. Parternes voldgiftsmænd udpeges for hver enkelt sag.

En af laugets voldgiftsmænd fungerer som formand for voldgiftsretten og leder forhandlingerne.

I årene 1948–73 har følgende arkitekter været opmænd:

G. Ponsaing	1944–1950
C. H. Nimb	1947–1949
J. Schmidt Andersen	1949–1951
Ewald Hansen	1950–1952
Axel Maar	1951–1952
A. Holnn-Møller	1952–1954
Oskar Hansen	1953–1971
Henning Emborg	1954–
Erling Paludan	1971–
P. Damkjær Olesen	1971–

Murermester Knud Dyrberg fungerede som formand for voldgiftsretten 1946–57 og murermester A. Stillinge 1957–62. Siden har oldermand Th. Bentsen beklædt hvervet.

I perioden 1949–71 har der været afholdt i alt ca. 3000 mæglinger og ca. 900 voldgifter, d. v. s. i gennemsnit henholdsvis ca. 130 mæglinger og ca. 40 voldgifter pr. år.

Samarbejde

Organisationsstruktur

Håndværkets arbejdsgivere har fra gammel tid været organiseret inden for de enkelte fagområder og for hvert af disse ofte i særskilte foreninger for hovestaden, provinsbyerne og landdistrikterne.

I murerfaget findes følgende arbejdsgiverorganisationer: Centralforeningen af Murermestre i Danmark, Hovedorganisationen af Mesterforeninger i Byggefagene i Danmark (der ikke er medlem af Dansk Arbejdsgiverforening), Nordsjællands Murer- og Tømrermesterforening og Københavns Murerlaug.

De fælles interesser mellem disse organisationer har medført, at der på mange felter er gennemført et meget snævert samarbejde ud over det, der naturligt følger af medlemsskabet i Arbejdsgiverforeningen og Håndværksrådet, hvor man i øvrigt i en årrække har søgt at intensivere samarbejdet over en bred front i bygge- og anlægsgagene gennem koordineringsudvalget i Arbejdsgiverforeningen og Byggefagernes Samarbejdsudvalg i Håndværksrådet.

Koordineringsudvalget, der blev oprettet i 1962, og hvori bygge- og anlægsgagernes arbejdsgiverorganisationer er repræsenteret, har dels til formål at arbejde for fælles optræden under overenskomstforhandlingerne og tager dels sigte på at styrke samarbejdet mellem organisationerne i overenskomstperioderne, bl. a. ved løbende afholdelse af møder til drøftelse af spørgsmål af fælles interesse. Udvalget har igennem årene udarbejdet oplæg til en lang række specielle punkter i overenskomsterne, og på udvalgets anbefaling er der i overensstemmelse hermed i vid udstrækning blevet fremsat ensartede ændringsforslag ved overenskomstforhandlingerne. Under disse har man tilstræbt fælles forhandlinger om de pågældende ændringsforslag, men der har måttet konstateres en betydelig modstand herimod fra arbejderside, og resultaterne har derfor været begrænsede.

Den stærkt opdelte organisationsstruktur inden for bygge- og anlægsgagene har medført, at virksomheder, der beskæftiger arbejdskraft inden for forskellige fag, for at kunne have deres overenskomstmæssige for-

hold i orden har måttet søge tilknytning til flere arbejdsgiverorganisationer, hvilket giver så vel administrative som forhandlingstekniske vanskeligheder.

I erkendelse heraf foranledigede håndværksafdelingen i Arbejdsgiverforeningen og koordineringsudvalget i maj 1966 nedsat et særligt strukturudvalg med henblik på udarbejdelse af et teknisk oplæg til modernisering og forenkling af håndværksafdelingen og især bygge- og anlægssektorens organisationsstruktur. I udvalget blev mesterorganisationerne i murer-, tømrer- og snedkerfagene samt Entreprenørforeningen repræsenteret. Strukturudvalget afgav den 7. april 1970 rapport til koordineringsudvalget. Redegørelsen faldt i 2 dele, dels et afsnit om mulighederne for etablering af en forhandlingsmæssig overbygning, hvorved man forstod et vedtægtsmæssigt baseret fællesorgan mellem beslægtede organisationsområder, dels en redegørelse vedrørende den bredere organisationsmæssige strukturrationalisering på henholdsvis kortere og længere sigt. Strukturudvalget understregede, at det var af afgørende betydning, at eventuelle strukturrationaliseringer blev gennemført ad frivillighedens vej, og pegede på en række fordele (akkvisition, intern styrelse, forhandlingstekniske forbedringer), der måtte kunne påregnes opnået gennem en hensigtsmæssig strukturrationalisering.

Man anbefalede på kort sigt bedst mulig udbygning af det løbende samarbejde og den gensidige orientering mellem organisationerne samt etablering af fagvise organisatoriske sammenknytninger mellem bestående organisationsområder i København og provinsen på linie med, hvad der allerede eksisterede på andre felter.

På længere sigt pegedes på muligheden for på basis af landsdækkende fagvise organisationsenheder at etablere branchemæssig tværgående organisationer. Blandt de mange spørgsmål, der var fremdraget af udvalget, kan nævnes de vedtægtsmæssige og foreningsretlige problemer.

I murerfaget rejstes spørgsmålet om en sammenslutning mellem Centralforeningen af Murermestre i Danmark og Københavns Murerlaug i sommeren 1967. Der blev nedsat et arbejdsudvalg til at arbejde videre med sagen, idet man som en forudsætning gik ud fra, at de eksisterende foreninger skulle vedblive at bestå, og at de aktiviteter, der efter deres natur bedst kunne varetages lokalt, også fremtidig skulle kunne ordnes på denne måde, medens alle fællesanliggender, først og fremmest overenskomstforhandlinger, skulle overgå til den eventuelle nye sammenslutning.

Udvalget afsluttede sit arbejde i april 1968 og fremsendte til organisationerne forslag til vedtægter for »Landsforeningen af Murer mestre og Bygningsentreprenører«.

Forslaget blev vedtaget af laugets generalforsamling den 6. juni 1968 med et forbehold om den fremtidige ledelse af landsforeningen. Centralforeningen bemyndigede på sin generalforsamling i samme måned sin bestyrelse til at fortsætte forhandlingerne med Murerlauget med udgangspunkt i udvalgsforslaget.

Ved et møde i juli 1968 mellem centralforeningens og laugets bestyrelser måtte det konstateres, at der på daværende tidspunkt ikke var basis for at videreføre forhandlingerne.

I efteråret 1971 nedsatte Arbejdsgiverforeningen et nyt strukturudvalg, der skulle have til opgave at undersøge behov og muligheder for organisatorisk strukturrationalisering inden for hele Arbejdsgiverforeningens område.

Håndværksrådets forretningsudvalg nedsatte i juni 1972 et strukturudvalg, der fik følgende kommissorium: At undersøge og give forslag om Håndværksrådets og dets organisationers opbygning og indbyrdes samarbejde samt deres placering både i forhold til hverandre og i forhold til erhvervslivets øvrige organisationer.

I oktober 1972 oprettedes Bygge- og Anlægsrådet, hvori mesterorganisationer samt materialeproducenter er repræsenteret.

Rådets formål er at varetage de producerende og udførende bygge- og anlægsvirksomheders fælles erhvervmæssige interesser, at koordinere de tilsluttede organisationers erhvervspolitiske bestræbelser og at belyse bygge- og anlægssektorens forhold i almindelighed og sektorens betydning for samfundsøkonomien i særdeleshed.

Rådets arbejdsområde omfatter bl. a. følgende:

- 1) *den økonomiske politik i Danmark,*
- 2) *lovgivningsspørgsmål og administrative bestemmelser af betydning for bygge- og anlægsområdet,*
- 3) *afsætnings- og markedsproblemer, herunder forhold i relation til EF,*
- 4) *problemer af fælles interesse i øvrigt, herunder indbyrdes kontraktforhold.*

Rådet består af 17 medlemmer, der udpeges af organisationerne for ét år ad gangen.

Murerfagets Oplysningsudvalg

I Murerfagets Oplysningsudvalg, der blev oprettet i 1957, er i dag følgende organisationer repræsenteret:

Centralforeningen af Murermestre i Danmark,
Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund,
Hovedorganisationen af Mesterforeninger i Byggefagene
i Danmark,
Kalk- og Teglværksforeningen af 1893,
Københavns Murerlaug,
Murerforbundet i Danmark.

Udvalgets opgave er:

- at virke for forståelse af murerfagets problemer,
- at medvirke til foranstaltninger, der kan fremme rationaliseringen af det murede byggeri,
- at følge byggeriets problemer i den offentlige debat og over for myndighederne give udtryk for de synspunkter, der deles af de organisationer, som er repræsenteret i udvalget.

Udvalget har siden sin oprettelse virket på mange forskellige fronter, men et af de punkter, der konstant har stået på dagsordenen, er det murede byggeris stilling i forhold til montagebyggeriet. Det sidstes andel i det samlede byggeri har i de senere år været stadig stigende. Murerfagets udøvere er ganske klar over nødvendigheden af at kunne konkurrere både med pris og kvalitet, men det er ingen sinde konstateret, at det såkaldte utraditionelle byggeri generelt er bedre eller billigere end de mere traditionelle byggeformer. Man har imidlertid gennem årene ikke kunnet undgå at få det indtryk, at der både hos myndighederne og fra bygherreside har været en tilbøjelighed til at give det utraditionelle byggeri en vis fortrinsstilling.

I 1969 tog man tanken op om etablering af en forsøgsstation til forskningsopgaver inden for murerfaget. Blandt de opgaver, man havde tænkt sig at gå ind for, var undersøgelser af opmuringsarbejdets produktivitet,

fremstilling af murede elementer, murstenstransport og nye opmuringsmetoder. Der forhandlede med Jydsk teknologisk Institut om en eventuel placering af forsøgsstationen på instituttet i Århus, men det viste sig, at der ikke var mulighed for at gennemføre planerne efter de retningslinier, som udvalget havde tænkt sig, og det besluttedes at søge andre udveje. Man trådte i forbindelse med Kalk- og Teglværkslaboratoriet, og der blev udarbejdet udkast til en aftale med dette samt forslag til vedtægter for forsøgsstationen etableret som en selvejende institution. Driften måtte påregnes at ske ved selvfinansiering, idet der ikke havde været muligheder for at få tilskud.

I forsommeren 1971 drøftedes det i udvalget at gøre en alvorlig indsats for murerfagets fremtid.

Det blev vedtaget at afholde en konference til drøftelse af fagets problemer i videste forstand, og man blev enige om at stille spørgsmålet om forsøgsstationen i bero, idet man fandt, at de opgaver, der var tiltænkt denne, burde indgå i den større sammenhæng. Konferencen blev afholdt i Ålborg den 4.–5. oktober 1971. Der deltog et betydeligt antal repræsentanter for teglindustrien samt murerfagets arbejder- og arbejdsgiverorganisationer. Konferencen resulterede i en vedtagelse om, at der skulle sættes ind på følgende punkter:

- a) *Etablering af en teglpris, der tænkes uddelt for et byggeri, der opfylder krav om høj æstetisk værdi, funktionskrav, økonomi og fornuftig tidsplanlægning.*
- b) *Indsamling af projekter til bearbejdelse og senere offentliggørelse.*
- c) *Udvikling af nye standardprojekter.*
- d) *Nedsættelse af public relation udvalg.*
- e) *Øget intern information og kursusvirksomhed.*
- f) *Oprettelse af Murerfagets Forsøgsstation.*

I december afholdt udvalget derefter et møde med organisationernes ledere til drøftelse af resultatet fra Ålborg-konferencen og til beslutning om den videre aktivitet, herunder tilvejebringelse af de fornødne midler, som man var enige om skulle udredes af arbejdsgiversiden, arbejdersiden og Kalk- og Teglværksforeningen. Med hensyn til den praktiske gennemførelse af ordningen ville man fra organisationernes side søge den iværksat på den måde, at køb af feriemærker blev belagt med en afgift på 1 % af feriemærkebeløbet. Arbejderne skulle yde deres bidrag ved, at der ved hver lønudbetaling tilbageholdtes et vist ørebeløb pr. ar-

bejdstime til reduktion af den »feriemærkeafgift«, som arbejdsgiverne skulle udrede.

I de følgende måneder arbejdedes med udformningen af de nødvendige aftaler til oprettelse af Murerfagets Forskningscenter og Murerfagets Oplysningsråd. Udkast til aftalerne blev forelagt i Oplysningsudvalgets møde den 24. februar 1972, hvor de enkelte organisationers repræsentanter tiltrådte under forbehold af de respektive kompetente forsamlings godkendelse. Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund havde meddelt, at man ikke så sig i stand til at deltage i ordningen. Hovedorganisationen af Mesterforeninger i Byggefagene i Danmark, Murerforbundet og Murerlauget vedtog ordningen, som det var tanken at sætte i kraft den 1. juli 1972, men den 5. juni forkastede centralforeningens generalforsamling forslagets opkrævningsmetode. Der arbejdedes derefter videre med sagen i udvalget. Der blev enighed om at stille forslag om at fikse en forholdsvis fordeling af udgifterne mellem arbejdsgiverorganisationerne, Murerforbundet og Kalk- og Teglværksforeningen. Fra arbejdsgiversiden skulle midlerne tilvejebringes ved, at der gennem de af murerfagets ferieadministration etablerede udsalgssteder ved afregning til ferieadministrationen indbetales en afgift på 0,8 % af værdien af solgte feriemærker. Københavns Murerlaug skulle betale en afgift af tilsvarende størrelse for de hos laugets medlemmer beskæftigede arbejdsmænd, der får feriekort i stedet for feriemærker.

Dette forslag blev godkendt af organisationerne.

På et møde i Murerfagets Oplysningsudvalg den 13. september 1972 blev den endelige aftale om oprettelse af Murerfagets Forskningscenter og Murerfagets Oplysningsråd underskrevet, og sekretariatet etableredes den 1. oktober 1972 med civilingeniør J. Bryrup som leder.

Teknisk Afdeling

Teknisk Afdeling – også kaldet rationaliseringsafdelingen – blev etableret i henhold til vedtagelse af laugets bestyrelse og repræsentantskab den 21. marts 1962.

Afdelingen har i de år, i hvilke den har fungeret, gjort en betydelig indsats på en række områder til gavn ikke alene for lauget og dets medlemmer, men også for hele murerfaget.

Afdelingen råder over personale, der er uddannet til at kunne foretage forsøg med tids- og metodestudier, således at man er i stand til at påtage sig alle opgaver på dette område.

Langt den største del af afdelingens kapacitet anvendes til opmåling, kritik af regnskaber og bearbejdning af det indsamlede materiale.

Der ydes individuel bistand til laugets medlemmer på en række felter, hvoraf kan nævnes arbejdsplanlægning, arbejdspladsens tilrettelæggelse, etablering af vinterbyggeri, maskinpuds, klinkegulve og kontraktforhold.

Afdelingen arrangerer kurser for laugets medlemmer samt deres medarbejdere og planlægger kurserne vedrørende efteruddannelse af faglærte, der afholdes over hele landet, dels på de tekniske skoler og dels i lejede lokaler. Ved en stor del af kurserne medvirker afdelingen med lærere og foredragsholdere.

Der udarbejdes materiale til overenskomstforhandlingerne, som man deltager i.

I øvrigt er afdelingen med i arbejdet i en række udvalg (standardiseringsudvalget, Murerfagets Oplysningsudvalg) og repræsenterer ofte lauget ved konferencer om byggefaglige problemer både i ind- og udland.

Ved de såkaldte »murerdage«, der med mellemrum afholdes landet over til drøftelse af murerfagets forhold, har afdelingen været medarrangør.

Endelig kan nævnes, at der indsamles materiale om faglige spørgsmål og udarbejdes statistik vedrørende løn- og beskæftigelsesforhold.

I 1964 gennemførtes en undersøgelse af de forskellige krantypers kapacitet, og der blev herom udarbejdet en rapport, der har været meget efterspurgt.

Kursusvirksomhed

Indtil slutningen af 1950-erne havde Københavns Murerlaug kun afholdt kursus i ganske særlige tilfælde, men behovet for en mere permanent kursusvirksomhed ikke alene for medlemmerne og deres medarbejdere, men også for deres formænd på arbejdspladserne var stadig stigende. Ved etableringen af Teknisk Afdeling i begyndelsen af 1960-erne fik lauget den fornødne kapacitet til at kunne tage denne opgave op. Kursusaktiviteten er i det tiår, der siden er forløbet, blevet stærkt udvidet og lagt i faste rammer. Kurserne falder i 4 hovedgrupper:

- 1) Kurser for laugets medlemmer og deres konduktører.
- 2) Kurser for murerformænd, murerarbejdsmandenes holdformænd og betonformænd.
- 3) Kurser for uddannelse af arbejdsmænd ved stilladsarbejde, der gennemføres med statsstøtte, jfr. lov nr. 194 af 18. maj 1960 om uddannelse af ikke-faglærte.
- 4) Efteruddannelse af faglærte inden for murerfaget. Disse kurser afholdes med statstilskud i henhold til Arbejdsministeriets cirkulære af 18. juni 1965 vedrørende foreløbige retningslinier for ydelse af tilskud til efteruddannelse af faglærte m. v. Mestre kan i begrænset omfang deltage.

I det følgende vil der blive gjort nærmere rede for kursusvirksomhedens udvikling og de enkelte kursustypers indhold.

I 1959 gennemførtes et kursus i arbejdsledelse for laugets medlemmer og konduktører, og i efteråret 1961 foretoges for laugets tillidsmænd en gennemgang af den nye murersvendepriskurant, der var trådt i kraft den 1. juli 1961.

Sammen med Centralforeningen af Murermestre i Danmark afholdtes i januar 1962 på Dansk Arbejdsgiverforenings arbejdslederskole *Arresøhøj* et kursus i arbejdsledelse for mestre, konduktører og faste formænd, og ved en samtidig kursusrække i lauget behandledes retsforholdet mellem arbejder og arbejdsgiver samt mellem bygherre og entreprenør, sikkerheden på arbejdspladsen, introduktion til arbejdsstudier, mekanisering m. v.

I samarbejde med fagforeningerne arrangeredes i foråret 1963 en

KURSUSVIRKSOMHED

møderække for murerformænd, murerarbejdsmændenes holdformænd og betonformænd, hvor følgende emner var på dagsordenen: Arbejdsret, arbejderbeskyttelse, arbejdsplanlægning, arbejdsinstruktion og arbejdsstudier. Umiddelbart herefter gennemførtes en studiekreds vedrørende det sidste emne med deltagelse af tillidsmænd fra murersvendenes, murerarbejdsmændenes og jord- og betonarbejdernes fagforeninger. Arbejdsstudier som et middel til prisfastsættelse var et punkt, som i disse år blev mere og mere aktuelt, og som nødvendiggjorde orientering til alle sider. Lauget fandt anledning til i april 1963 at afholde en arbejdsstudiekonference på Arbejdsgiverforeningens kursusjendom *Egelund* for laugets medlemmer, og det samme emne blev – sammen med materiallære og arbejdspladsplanlægning – taget op ved et formandskursus om efteråret.

I januar 1964 arrangeredes på *Arresøhøj* et grundkursus i arbejdsledelse med deltagelse fra murer- og tømrerfagernes mesterorganisationer samt Entreprenørforeningen, og på samme tidspunkt påbegyndtes i samarbejde med denne et 8 ugers grundkursus til uddannelse af arbejdsstudieteknikere.

I 1963 blev spørgsmålet om en særlig uddannelse af murerarbejdsmænd til stilladsarbejde taget op. Den tekniske udvikling og den svigtende tilgang af murerarbejdsmænd medførte, at man både fra fagforeningens og fra laugets side fandt en uddannelse af murerarbejdsmænd påkrævet. Da loven om uddannelse af ikke-faglærte gav mulighed for at føre denne tanke ud i livet, blev der nedsat et udvalg til at udarbejde en kursusplan. Kurset blev opdelt i 2 afdelinger (hver af 3 ugers varighed). I første del skulle undervises i de grundlæggende begreber vedrørende stilladsbygning og tilrigningsarbejde samt pasning af de dertil hørende maskiner. Anden del omfattede foruden stilladsarbejde planlægning, sikkerhedsbestemmelser, materiallære m. v. De første kurser blev afholdt i januar 1964 på Murerlaugets plads på Tæbyvej 47 og har været fortsat siden. Fra 1967 finder kurserne sted på Arbejdsteknisk Skole i Herlev.

Da Arbejdsministeriet i 1965 udsendte retningslinier for ydelse af tilskud til efteruddannelseskursus for faglærte m. v., var der mellem murerfagets mesterorganisationer og Murerforbundet enighed om at udnytte de muligheder, som de nye regler gav. Der blev udarbejdet undervisningsplaner og indsendt ansøgning om tilskud, og da de fornødne tilsagn forelå, gik man i gang med den praktiske tilrettelæggelse, så-

KURSUSVIRKSOMHED

ledes at de første kurser kunne afholdes i vinterhalvåret 1965/66. Centraladministrationen og tilrettelæggelsen af kurserne, der omfatter hele landet, forestås af Murerfagets Fællesudvalg, medens administrationen af de enkelte kurser er underlagt de tekniske skoler, hvor kurserne normalt holdes. Enkelte ambulante kurser administreres dog direkte gennem Fællesudvalget. Det praktiske arbejde med hele ordningen varetages af laugets tekniske afdeling.

Den første sæson afholdtes i alt 44 kurser i 16 forskellige byer og med et samlet antal kursister på ca. 650.

Undervisningen på kurserne omfatter bl. a.: Planlægning, brug af mørtelpumper, vægbeklædning og gulvbelægning, nye materialer og arbejdsmetoder. I de sidste år har undervisningen været suppleret med instruktørkursus i opfølgning og programlægning, anvendelse af mørtelpumper samt flise-, stift- og mosaikarbejde.

Tilslutningen til disse kurser har fra starten været særdeles tilfredsstillende. De har utvivlsomt udfyldt et behov hos murerfagets udøvere om suppleret af deres kundskaber i faget på områder, som de måske ikke kommer ud for i det daglige arbejde.

I vinterhalvåret 1968/69 arrangerede Centralforeningens Afdeling for Murermestre i Nordsjælland og lauget nogle demonstrationer i brug af mørtelpumper for deres medlemmer, og i forbindelse hermed udgav de 2 mesterorganisationer en folder, der omhandler mørtelpumpetyper, tilbehør, arbejdet med pumpen, arbejdspladsens indretning og kalkulation vedrørende anvendelse af mørtelpumpe.

Kursus for laugets medlemmer og deres medarbejdere afholdes i øvrigt hvert år, når der er fornøden tilslutning, og programmerne for disse kurser tilpasses udviklingen og de nye ting, der kommer frem.

Ankenævn

I foråret 1970 rejstes spørgsmålet om oprettelse af en klagecentral eller et ankenævn i murerfaget. Man var i mesterorganisationerne af den opfattelse, at det ville være hensigtsmæssigt at etablere et sådant organ, hvor en kunde, der følte sig utilfreds med en regning, kunne henvende sig og eventuelt få sagen bilagt uden de betydelige omkostninger, der følger med en egentlig retssag. Der var enighed om, at ankenævnet kun skulle tage sig af ombygnings- og reparationsarbejde, udført efter regning, og alene tage stilling til spørgsmålet om arbejdets kvalitet og til prisansættelsen.

Der blev af et nedsat udvalg udarbejdet udkast til en sådan ankenævnsordning, og i august 1970 rettede man henvendelse til højesterets-sagfører Poul Hjermind om at gennemgå udkastet. I begyndelsen af 1971 forelå højesteretssagførerens bemærkninger, og der blev optaget drøftelser med denne, som mente, at man også burde inddrage Forbrugerrådet i forhandlingerne, da dette ville kunne give ordningen et mere officielt stempel.

Der blev optaget forhandlinger med Forbrugerrådet, under hvilke der blev enighed om forskellige ændringer i udkastet. Det vanskeligste punkt var spørgsmålet om det depositum, der skulle stilles af parterne før sagens behandling, og som Forbrugerrådet mente burde holdes på et absolut minimum, medens mesterorganisationerne fandt, at deposita burde stå i et rimeligt forhold til de udgifter, der måtte påregnes ved sagens behandling.

Ved et møde den 27. juli 1972 med repræsentanter for Forbrugerrådet og efterfølgende drøftelser blev de sidste divergenser ryddet af vejen, således at Forbrugerrådet kunne tiltræde ordningen, og højesterets-sagfører Poul Hjermind udarbejdede derefter de endelige vedtægter for ankenævnsordningen.

Bag ankenævnsordningen står følgende organisationer:

Centralforeningen af Murermestre i Danmark,
Centralforeningens Afdeling for Murermestre i Nordsjælland,

Hovedorganisationen af Mesterforeninger i Byggefagene
i Danmark,
Københavns Murerlaug og
Nordsjællands Murer- og Tømremesterforening.

Ordningen fungerer på den måde, at klager i første omgang forelægges lokale uvildige skønsmænd, valgt af mesterorganisationerne. Efter besigtigelse af arbejdet og høring af parterne afgiver skønsmanden erklæring til ankenævnsordningens sekretariat, der forelægger erklæringen for Forbrugerrådet til udtalelse. Når denne foreligger, underrettes sagens parter om resultatet, og ankenævnsordningens sekretariat vil derefter søge sagen forligt mellem parterne.

Hvis sagen ikke forliges, kan så vel klageren som indklagede inden 8 uger indbringe sagen for ankenævnet, der består af 4 medlemmer, 2 udpeget af mesterorganisationerne og 2 udpeget af Forbrugerrådet.

Ankenævnet kan afæske parterne oplysninger og indkalde dem til at give møde for nævnet samt foretage besigtigelse af arbejdet, såfremt sagens beskaffenhed gør dette ønskeligt. Ankenævnets afgørelse kan af enhver af parterne inden 8 uger indbringes for domstolene.

Depositum ved sagsbehandling for den lokale skønsmand udgør for sager, hvis værdi ikke overstiger 1.000 kr., for hver af parterne 100 kr., for større sager dog 200 kr. Ved sagers indbringelse for ankenævnet betaler hver af parterne et yderligere depositum på normalt ikke over 500 kr. Parterne er i øvrigt ved sagens afslutning pligtige til at betale sagens omkostninger i henhold til skønsmandens/ankenævnets afgørelse.

Mesterorganisationernes medlemmer er pligtige til at respektere ankenævnsordningens bestemmelser, men også sager vedrørende uorganiserede mestre kan tages op til behandling.

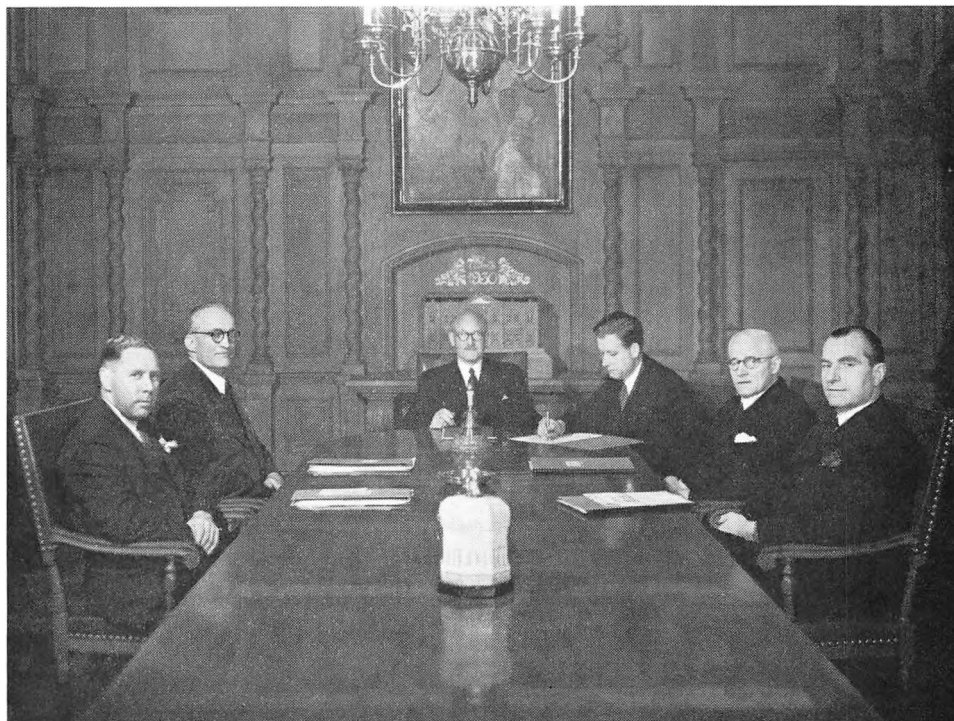
Ordningen, der trådte i kraft den 1. oktober 1972, skal optages til revision den 1. april 1973, og sekretariatet er indtil videre placeret i Københavns Murerlaug.

Laugets Bestyrelse 1948-73

Ved 325 års jubilæet i 1948 bestod laugets bestyrelse af oldermann Ernst Jensen og bisidderne W. Poulsen (viceoldermann), Knud Dyrberg, Fritz G. Eisensøe og Kaj Fugmann. Murermester Kaj Fugmann blev i sommeren 1948 udnævnt til direktør i Østifternes Kreditforening og udtrådte som følge heraf af bestyrelsen, hvor han afløstes af murermester A. Stillinge.

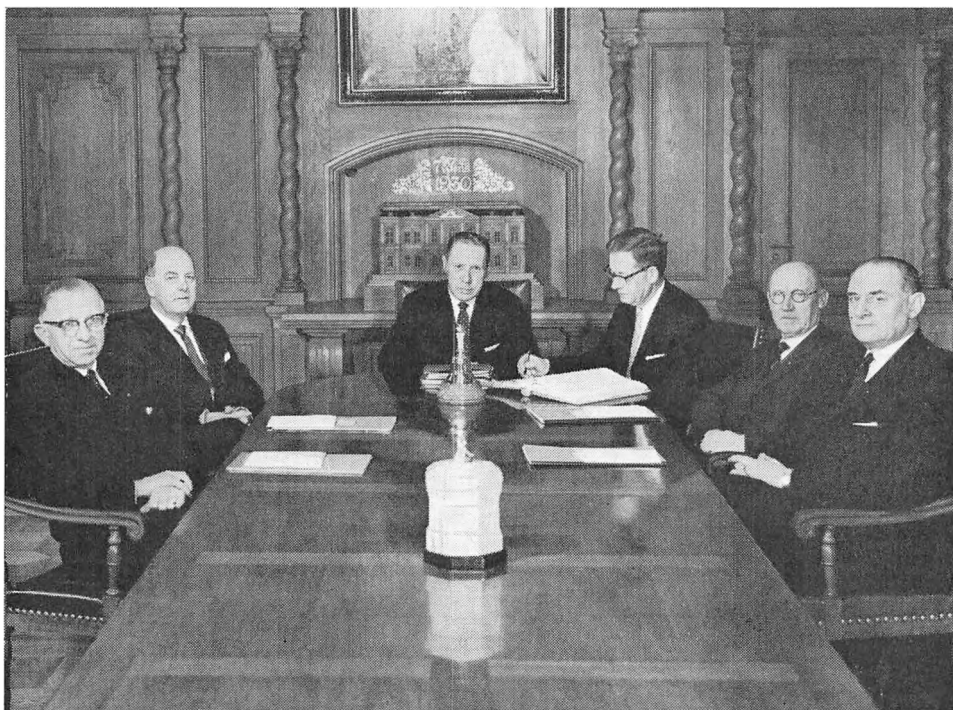
Der skete derefter ingen ændringer i bestyrelsen før 1954, da oldermann Ernst Jensen og viceoldermann W. Poulsen trak sig tilbage.

Ernst Jensen havde da været medlem af bestyrelsen i 38 år, heraf de sidste 8 år som oldermann. Ernst Jensen havde i den lange årrække

Bestyrelsesmøde 1948.

Fra venstre til højre: Bisidder Fritz G. Eisensøe, bisidder Knud Dyrberg, oldermann Ernst Jensen, kontorchef E. Aabye, viceoldermann W. Poulsen, bisidder Kaj Fugmann.

Bestyrelsesmøde 1962.

Fra venstre til højre: Bisidder Kai Kern-Jespersen, bisidder E. Ravn, oldermænd Fritz G. Eisensøe, kontorchef E. Aabye, viceoldermænd A. Stillinge, bisidder Th. Bentsen.

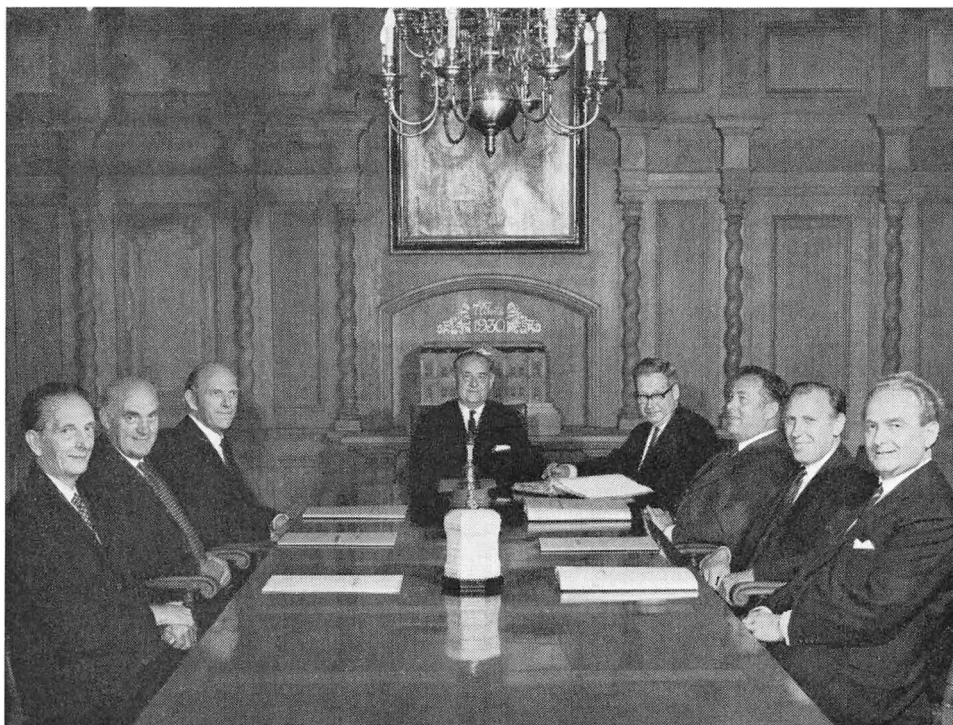
beklædt et utal af tillidshverv inden for lauget, hvor han gjorde en betydelig indsats. Han var en smidig forhandler, der altid forstod at få tingene til at glide.

Også uden for lauget var der brug for Ernst Jensens arbejdskraft. Han var bl. a. i en årrække bygningskyndig direktør i Grundejernes Hypotekforening og i en periode medlem af Københavns Borgerrepræsentation.

Ernst Jensen udnævntes ved sin afgang til æresoldermænd.

Viceoldermænd W. Poulsens indsats i lauget faldt først og fremmest inden for det rent faglige område. Han havde været mæglings- og voldgiftsmand siden 1929 og gennem de mange år erhvervet sig et enestående kendskab til murerfagets priskuranter, et kendskab, som han forstod at anvende til fulde ved priskurantforhandlinger, mæglinger og voldgifter.

Også lærlingesagen havde viceoldermænd W. Poulsens store interesse. Han var medlem af laugets lærlingeudvalg fra 1933, skuemester og medlem af Svendeprøvekommissionen.

Bestyrelsesmøde 1971.

Fra venstre til højre: Bisidder Axel Harager, bisidder Johannes Nisgaard, bisidder Erik R. Nielsen, oldermann Th. Bentsen, kontorchef E. Aabye, viceoldermann E. Bindner Jensen, bisidder Frode Hansen og bisidder Jørgen Nielsen.

Ved oprettelsen af Murerfagets Fællesudvalg i 1937 valgtes W. Poulsen til formand, hvilken post han beklædte indtil 1958.

Ved sin udtræden af bestyrelsen udnævntes W. Poulsen til æresmedlem.

Til ny oldermann valgtes murermester Fritz G. Eisensøe, og til ny viceoldermann valgtes murermester A. Stillinge.

Begge havde i en årrække deltaget i det organisationsmæssige arbejde og været medlem af bestyrelsen fra henholdsvis 1946 og 1949.

Som bisiddere nyvalgtes murermestrene Th. Bentsen og E. Ravn.

I 1957 døde Knud Dyrberg. Han havde været medlem af bestyrelsen i 16 år og var meget anvendt som mæglings- og voldgiftsmand. Tillige beklædte han hvervet som formand for Murerfagets Voldgiftsret. Ofte var der brug for ham som syns- og skønsmand.

Murermester Knud Dyrberg efterfulgtes i bestyrelsen af murermester Kai Kern-Jespersen.

I 1962 nedlagde murermester A. Stillinge sine hverv som viceoldermann og bisidder efter 13 års udmærket arbejde i bestyrelsen og mange flere års dygtig indsats som mægling- og voldgiftsmand under pris-kurantforhandlinger m. v. Murermester A. Stillinge udnævntes til æres-medlem.

Bisidder, murermester Th. Bentsen valgtes til ny viceoldermann, og endvidere indtrådte murermester K. Halfdan Andersen i bestyrelsen.

Murermester K. Halfdan Andersen afgik ved døden i 1968, kun 54 år gammel. Han havde været tillidsmand i laugets siden 1953 og varetog opgaverne med aldrig svigtende omhu og interesse.

I bestyrelsen indvalgtes herefter murermester E. Bindner Jensen.

I 1970 nedlagde Fritz G. Eisensøe sit hverv som oldermann. F. G. Eisensøe var en dynamisk og initiativrig personlighed, og der gennemførtes i hans oldermannstid flere store »mærkesager«. Bl. a. kan nævnes omlægning af lærlingeuddannelsen, som laugets påbegyndte i 1957, erhvervelsen af lærlingeskolen i Rødovre og etablering af laugets tekniske afdeling.

Murermester E. Ravn trak sig samme år tilbage som bisidder.

Til oldermannshvervet nyvalgtes viceoldermann Th. Bentsen. Murermester E. Bindner Jensen rykkede op som viceoldermann, murermestrene Frode Hansen samt Erik R. Nielsen blev bisiddere.

I forbindelse med ændringerne af laugets vedtægter i efteråret 1970 udvidedes bestyrelsen med 2 medlemmer, og til disse poster valgtes murermestrene Jørgen Nielsen og Johs. Nisgaard.

I 1971 nedlagde Kai Kerrn-Jespersen sit hverv som bisidder. Han var en værdifuld arbejdskraft inden for bestyrelsen, ikke mindst på grund af den indsigt, han besad som medindehaver af et stort firma.

Kai Kerrn-Jespersen afløstes i bestyrelsen af ingeniør Axel Harager.

Inden for Murene

I forbindelse med de i slutningen af 1940-erne iværksatte undersøgelser om rationalisering og mekanisering af byggeriet meldte sig også spørgsmålet om ændring af de gængse former for udbydelse af arbejde i fagentreprise og hovedentreprise. Adskillige steder i udlandet praktiseredes et såkaldt »bygmestersystem«, hvis princip er, at et enkelt firma udfører hele entreprisen med egne folk.

Et af Dansk Ingeniørforening nedsat udvalg havde afgivet en betænkning angående fordele og ulemper ved de forskellige entreprisformer, og Boligministeriets arbejdskraftudvalg anbefalede en forsøgsvis indførelse af bygmestersystemet her i landet.

Den daværende arbejdsmarkedskommission havde i februar 1950 vedtaget at henstille til hovedorganisationerne at nedsætte et udvalg, der skulle foretage en gennemgang af de enkelte fagområder inden for byggeriet og på grundlag heraf fremkomme med forslag til løsning af »de begrænsede organisatoriske problemer – herunder priskurantspørgsmål – der vanskeliggør en ligestilling af – og fri konkurrence mellem – fagmestersystemet, hovedentreprenørsystemet og bygmestersystemet«. Fra håndværkerside fandt man, at de hidtidige licitationsformer, som var udbygget naturligt efter den her i landet værende organisationsstruktur, fremdeles ville tjene byggeriets tarv bedst.

Ved et møde i Arbejdsgiverforeningen i maj 1951 måtte det konstateres, at den opgave, der var stillet af Arbejdsmarkedskommissionen, ikke kunne løses. Entreprenørforeningen forbeholdt sig sin stilling.

I august 1951 henvendte Entreprenørforeningen sig til Arbejdsgiverforeningen og henstillede, at man søgte opnået en ordening af de organisationsmæssige forhold, enten ved, at Entreprenørforeningen fik adgang til at slutte de fornødne kollektive overenskomster med fagforbundene eller ved, at de entreprenører, der udførte murerarbejde, kunne blive medlem af mesterorganisationerne, for så vidt angik deres murerarbejde.

Inden for håndværket havde det fra gammel tid været en almindelig regel, at man skulle være udlært i faget for at kunne blive medlem af en mesterorganisation, men de opståede problemer medførte, at man

inden for Centralforeningen af Murermestre i Danmark og laugets tog spørgsmålet om vilkårene for medlemsskab op til behandling. Hertil bidrog også, at der efter næringsloven ikke kræves svendebrev for at kunne drive en murerforretning, blot må indehaveren ikke betegne sig som »murermester«.

Efter langvarige drøftelser mellem centralforeningen og laugets samt Arbejdsgiverforeningen blev der indledt realitetsforhandlinger med Entreprenørforeningen.

Forhandlingerne sluttede med en aftale af 10. juni 1952, i henhold til hvilken civilingeniører, bygningsingeniører og bygningskonstruktører samt entreprenører, der beskæftigede medhjælp af disse kategorier, og som var medlemmer af Entreprenørforeningen og udførte murerarbejde, på visse nærmere vilkår kunne optages i murermesterorganisationerne. Aftalen var foreløbig gældende til 1. januar 1955, men blev fornyet.

I de nærmest følgende år optoges nogle få medlemmer af Entreprenørforeningen i laugets, men adskillige af firmaerne var i forvejen repræsenteret.

I 1966 indsattes i laugets love en bestemmelse om adgang til optagelse af tekniske funktionærer.

Laugets havde siden 1890 haft 2 sæt love. For det første de gamle kongeligt konfirmerede love fra 1862, der var udformet under hensyn til de vilkår, der var gældende efter indførelsen af næringsloven af 1857, som ophævede de gamle laugsprivilegier. Disse love var bevaret i deres oprindelige ordlyd, men havde rent faktisk ikke været anvendt i mange år. For det andet den faglige organisations love fra 1890, der var å jourført efter udviklingen og tidernes krav, og som var grundlaget for laugets virke.

Da det i visse situationer var uheldigt med 2 forskellige lovsæt, vedtog bestyrelsen i juni 1969 at søge dem sammenarbejdet til ét sæt vedtægter, og der blev med henblik herpå nedsat et lovudvalg. Foruden den rent tekniske revision var der i bestyrelsen og repræsentantskabet enighed om at udvide bestyrelsen fra 5 til 7 medlemmer og til gengæld reducere antallet af suppleanter til bestyrelsen fra 4 til 2. Det blev samtidig vedtaget at stille forslag om ændring af navnet »Københavns Murer- og Stenhuggerlaug« til »Københavns Murerlaug«, idet der i mange år ikke havde været stenhuggere i laugets og stenhuggermestrene i København er organiseret i et særligt Stenhuggerlaug.

INDEN FOR MURENE

Det nye vedtægtsforslag blev den 16. juli 1970 enstemmigt vedtaget af bestyrelsen og repræsentantskabet og derefter sat på dagsordenen til 2 ekstrordinære generalforsamlinger den 26. august 1970 – en for lauget og en for den faglige organisation. Da der ikke ved disse var mødt så mange medlemmer, at forslaget om ændring af 1862-lovene kunne vedtages, indkaldtes til en ny ekstraordinær generalforsamling den 30. september 1970, hvor de nye vedtægter blev endeligt godkendt.

Ved den ordinære generalforsamling i april 1972 ændredes vedtægternes afstemningsregler således, at der ved afstemning om visse spørgsmål af økonomisk og organisatorisk karakter tillægges firmaer med en årlig udbetalt arbejds løn på over 1 mill. kroner et antal ekstra stemmer i forhold til arbejds lønnens størrelse.

Københavns Murerlaug havde i 1949 260 medlemmer. Medlemstallet har siden været faldende, hvilket formentlig væsentligst må tilskrives hovedstadsområdet udvidelse, der medfører, at mestre, der etablerer sig uden for selve København, i en vis udstrækning søger tilknytning til de lokale mesterforeninger.

Kontorchef E. Aabye.

Kontorchef Leif Hauge.

INDEN FOR MURENE

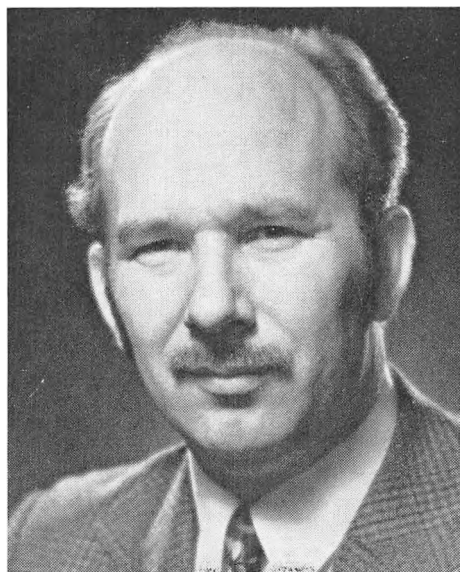
Laugets aktivitet er i det forløbne kvartsekel forøget meget betydeligt og har nødvendiggjort en udvidelse af funktionærstaben, hvoraf flere har været i laudet i en meget lang årrække.

Den daglige ledelse forestås af kontorchef Leif Hauge, der afløste kontorchef Einar Aabye, som i april 1972 trak sig tilbage efter mere end 50 års virke i laugets tjeneste. Kasserer Børge Nøddebo Nielsen har været ansat i laudet fra 1939, overassistent Aage Pennov fra 1947 og sekretær fru Inge Nikolajsen fra 1950. Endvidere er til laugskontoret knyttet arkivar Ejvind Larsen, assistent frøken Ruth Svendsen, bogholder fru Hanne Reitz og fru Edith Hansen, der går til hånd på kontorerne.

Den tekniske afdeling ledes af murermester Helge Larsen, der har været ansat i laudet siden 1960. Kurser, konsulentbistand og lærervirksomhed tilrettelægges af ingeniør E. Vestergaard, som tiltrådte i 1961. Foruden at virke som serviceorgan for medlemmerne varetager afdelingen en række opgaver for hele murerfaget, herunder sekretariatsarbejde for Murerfagets Fællesudvalg og Murerfagets Oplysningsudvalg samt kursusvirksomhed. Afdelingen beskæftiger for tiden 5 konsulenter (ingeniør E. Vestergaard, ingeniør F. Fjeldhagen, opmålerne Aage Westh, Sv. Jensen og Ole Andreassen) samt sekretær frøken Grethe Jørgensen.

Murermester Helge Larsen.

Ingeniør E. Vestergaard.

INDEN FOR MURENE

Siden 1930 har lauset haft domicil på Sct. Annæ Plads 7, men pladsforholdene blev efterhånden for trange, idet lauset kun disponerede over 1. sal. I 1961 fik man tillige rådighed over stueetagen, således at der blev mulighed for at placere den daglige administration her og benytte lokalerne på 1. sal til kontorer for de ledende medarbejdere og til den stadig voksende mødevirksomhed.

For at skaffe plads til Teknisk Afdeling blev tagetagen i 1964 ombygget og inddraget til kontorer.

Slutning

Gennem mange hundrede år var træ og mursten de byggematerialer, der aldeles overvejende benyttedes her i landet.

Murstenen har mange fordele. Den er vejrbestandig, har en god isolationsevne og kræver ringe vedligeholdelse.

I 1900-tallet har den armerede beton imidlertid vundet mere og mere frem, til at begynde med især ved fabriks- og industribyggeri, hvortil materialet er særdeles velegnet, men efterhånden vandt det også indpas i boligbyggeriet, først til etageadskillelser, hvor det afløste de hidtidige træbjælkelag, og senere også til ydermure. Der oprettedes elementfabrikker til fremstilling af de enkelte komponenter, således at opførelsen af råhuset i det væsentlige kan indskrænkes til montage.

Denne udvikling tog fart efter krigen, ikke mindst på grund af det store udækkede boligbehov, der var opstået under denne, og som murerfaget med sin daværende kapacitet ikke var i stand til at tilfredsstille.

Montage- og elementbyggeri udgør nu ca. halvdelen af det samlede byggeri.

Og nye materialer er på vej. Plastic, der i de senere år har fundet anvendelse på mangfoldige områder, vil givetvis også trænge frem som materiale i byggeindustrien.

Der er dem, der mener, at murerfaget efterhånden vil blive reduceret til et servicefag, der alene kommer til at beskæftige sig med ombygnings- og reparationsarbejde samt vedligeholdelse af bygninger. Intet kan være mere forkert! Størstedelen af det boligsøgende publikum foretrækker utvivlsomt stadig – alt andet lige – at bo i et muret hus. Der vil fremdeles blive betydelige opgaver at løse for murerfaget, navnlig hvis det kan forbedre sit for tiden ikke videre tilfredsstillende omdømme, og hvis det kan løse de strukturproblemer, som under hensyn til samfundets stadig stigende krav til effektivisering og rationalisering trænger sig mere og mere på.

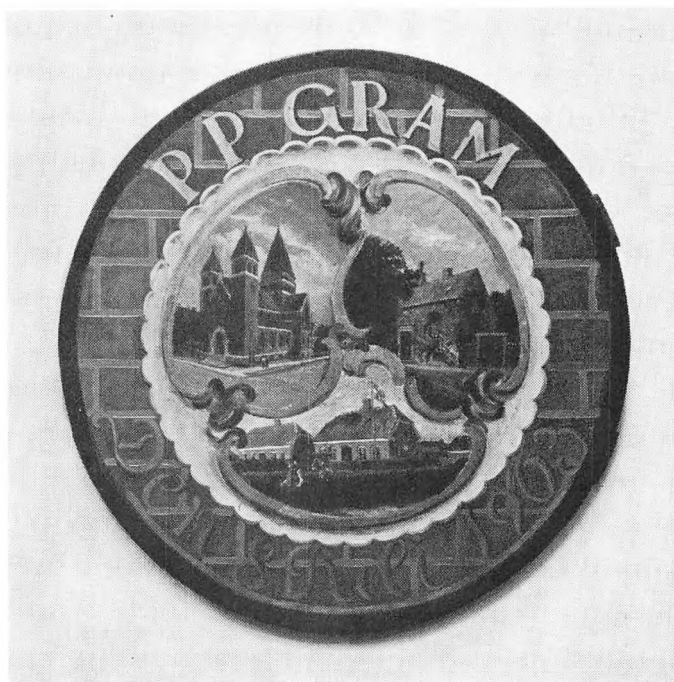
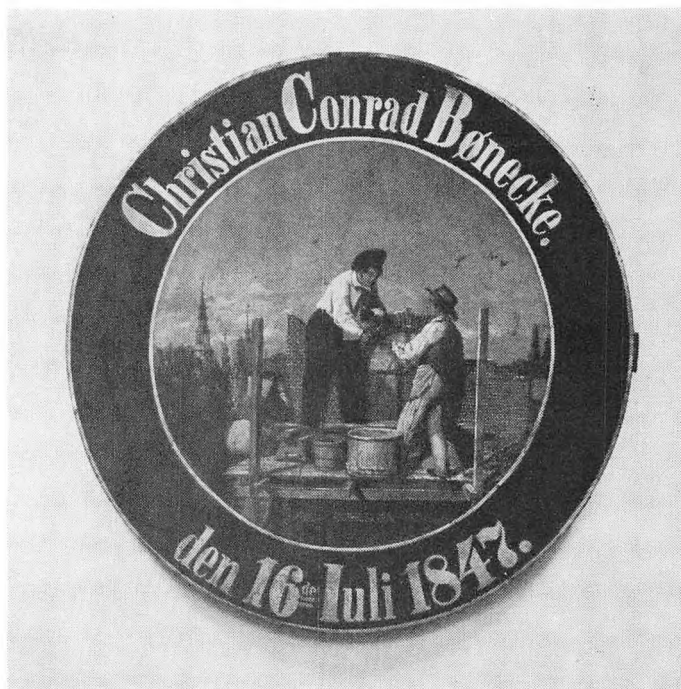
Der er så mange dygtige håndværkere i murerfaget – både på arbejder- og arbejdsgiverside – at der altid vil være plads for dem til at udøve deres erhverv i fremtidens Danmark.

Anden Del

MURER- OG STENHUGGERLAUGET
I SKÆRET AF DETS DAGLIGE OMGIVELSER
OG KØBENHAVNS SKÆBNETIMER

AF
STEFFEN LINVALD

1623-1973

Forord

Det er ikke Murer- og Stenhuggerlaugets historie og udvikling gennem de 350 år, det har eksisteret, som er skildret i det foreliggende værk, da dette emne tidligere er blevet udførligt behandlet af C. Nyrop i 1907, C. A. Clemmensen i 1923, Bering Liisberg i 1924 og Einar Aabye og Henning Hansen i 1950, men derimod de kvarterer i det gamle København, hvor lauget har haft til huse, og den indflydelse, de store og skelsættende begivenheder i vor hovedstads historie har haft på dets trivsel og vækst.

Bortset fra en kort historisk indledning er bogen således ingen egentlig laugshistorie, men blot et forsøg på at vise laugets indsats og virke i gode som i onde tider set på baggrund af dets daglige omgivelser. At murerne kun i visse perioder synes at have haft eget laugshus, og dets møder og sammenkomster derfor som oftest må være blevet afholdt i oldermændens eller et andet fremtrædende laugsmedlems hus, gør i denne forbindelse ingen forskel.

Steffen Linvald.

Murerlaugets Oprindelse og Stiftelse

Sæder og Skikke

I det middelalderlige Danmark fandtes der kun få grundmurede huse, thi bortset fra borgene, kirkerne, klostrene og enkelte offentlige bygninger var de fleste ejendomme bulhuse eller bygget af bindingsværk med lerklinede vægge. Selv i København skal der omkring 1380 kun have været tre eller fire grundmurede ejendomme, for ordet »stenhus« anvendtes også om huse »muret mellem stolperne«, d. v. s. bindingsværkshuse, hvor felterne mellem stolperne ikke var udfyldt med lerklin, men med teglsten. Havde grundmurede huse været mere almindelige, ville antallet af murere i hvert fald i hovedstaden sikkert også have været betydeligt større. I en fortegnelse fra 1510 over våbenføre mænd omtales således 23 tømmere, men kun 7 murere, og i det øvrige Danmark var disse i 1400- og 1500-tallet ligeledes i mindretal.

Ganske vist må opførelsen af de store kirker, klostre og borge, som i løbet af middelalderen opførtes rundt om i landet, i en årrække have krævet en vældig indsats af alle slags håndværkere – især af murere, stenhuggere og tømmere – men om egentlige »byggehytter« i tysk forstand har det dog næppe drejet sig, selv om der sikkert har været mange håndværkere, der som »vandrende folk« uden fast bopæl har søgt arbejdet, hvor det var at finde. Utvivlsomt har så vel murere som tømmere allerede på dette tidspunkt haft deres egne uskrevne love, vedtægter og skikke, men i modsætning til adskillige andre håndværkere var de endnu ikke sammensluttede i gilder eller laug. I en vedtægt, Christian III udstedte 1549, blev der ganske vist gjort et forsøg på at forene alle bygningshåndværkere i et fælles laug, men det erklæredes, at uanset dets oprettelse skulle det fortsat være disse tilladt at »nære og bjærge dem hver af sit embed og håndværk«. For murerne fik dette ingen praktisk betydning, idet laugene netop i disse år var udsat for stærk kritik. I København var der således omkring 1578 stor utilfredshed med, at mange måtte betale 20–30 daler, »før han kan vinde laugget, mest af den årsag, at de andre laugsbrødre ikke gerne lide andre, som kan noget godt, men med slig skattelse understå sig dennem at fortrænge, hvorover her udi riget befindes stor brist for godt håndværksfolk«.

Laugsbrødrenes brødnid og indbyrdes stridigheder blev en væsentlig årsag til, at Christian IV i 1613 besluttede at knække laugenes indfly-

delse ved at ophæve enhver laugstvang, selv om han tog det forbehold senere at ændre denne afgørelse. Dette indtraf otte år efter i 1621, da han lod bekendtgøre, »at alle mestre udi ethvert håndværk skal, med borgmestres og råds betænkende, forfatte nogle visse artikler, hvorefter de kan have dem at forholde«.

Når adskillige håndværkere allerede i middelalderen havde været organiseret i gilder og laug, skyldtes det, at kun derigennem havde de kunnet styrke deres stilling og hævde deres ret til at forbyde alle, som ikke var medlemmer, at drive laugets næring. Da størstedelen af de københavnske håndværkere var indvandrede tyskere, blev det den tyske laugsordning, der efterhånden trængte igennem, og det var efter tysk mønster, håndværkerne fra Erik af Pommerns tid (1412–1439) var underordnet byens øvrige borgere og ikke som de kunne blive borgmestre og rådmænd. Det var dem, der indsatte oldermændene i deres værdighed, og da de desuden førte kontrol med laugene, udviklede dette sig efterhånden til, at intet møde måtte afholdes uden en rådmands tilstedeværelse.

I længden var disse indskrænkninger i laugenes handlefrihed naturligvis uholdbare og faldt derfor væk, ligesom det også blev tilladt håndværkere, hvis de opgav deres håndtering, at blive valgt til byens æresposter. Uden indflydelse var laugene nu ikke. Oldermændene stod som deres repræsentant over for offentligheden, og den magt, de kunne udøve, gjorde, at hans ord havde vægt, men skønt mange håndværkere var velstående folk, betragtedes de alligevel i det almindelige omdømme som stående under købmændene. Når enkelte håndværkere – deriblandt murerne – ikke var organiseret i laug, var det sandsynligvis på grund af deres ringe antal. I øvrigt hørte murerne til de håndværkere, der i 1537 ikke berørtes af den københavnske reces, som befalede de fleste håndværkere i landdistrikterne at opgive deres bopæl og flytte til købstæderne. Årsagen hertil var sikkert den, at murerne var lige så uundværlige på landet som i byerne.

Christian IV's bestemmelse af 1621 om at genoprette de gamle laug fik også betydning for murerne, der nu ikke længere undgik deres skæbne. Den 7. marts 1623 udstedtes laugets første artikler af byens borgmestre og råd, hvorefter svendene ikke som tidligere kunne optræde selvstændigt, men skulle »tjene en ærlig mester på embedet, indtil han borgerskabet erlanger og lauget bekommende vorder«. Knap otte dage senere – den 13. marts 1623 blev muremester Willum Poulsen af

»woris gunstige øvrighed, velvise borgemestere og råd« udnævnt til oldermand, skønt han først selv den 21. november 1624 blev indskrevet i laug^{et}. Som murmester synes han at have været meget benyttet, idet han foruden talrige andre arbejder blandt andet beskæftigede sig med byens befæstning og ledede opførelsen af de 28 huse, som kongen i 1620 lod bygge i den senere Silkegade til de fra Böhmen indkaldte silkevævere. Efter det kendskab, man har til ham, må grunden til, at han allerede efter godt 2½ års forløb ved årsskiftet 1626 frasagde sig hvervet som oldermand, søges i hans store arbejdsbyrde og skiftende arbejdspladser rundt om i landet. 1649 afgik han ved døden og begravedes på Vor Frue Kirkegård.

Netop fordi byggeriet i København i årene omkring murerlaugets stiftelse florerede som aldrig før, er det forbavsende at se, at kun 16 af byens 200 murere indtegnedes i laug^{et} det første år. Den tilsyneladende mangel på interesse for dets trivsel og vækst skyldes måske, at medlemmerne på enhver måde, bl. a. ved stadig at forhøje det beløb, der skulle betales i indgangspenge, søgte at forhindre yderligere tilgang af frygt for konkurrencen fra de mange udenlandske svende, der på denne tid søgte arbejde her i landet og derfor gerne ville »vinde laug^{et}«. Samtidig har de vel ment, at en større tilgang muligvis ville kunne svække deres sociale position, og det var sikkert også grunden til, at det i 1637 vedtog, at en dreng, der var blevet udlært som svend, ikke straks kunne »vorde borger og bekomme laug^{et}«, men først skulle tjene tre år hos en indenlandsk eller udenlandsk mester, ligesom en svend, der ikke var udlært i København, først skulle arbejde som mestersvend et år i hovedstaden, »førend han borgerskab og laug^{et} begærer«.

Efter laug^{ets} oprettelse blev derfor adskillige mindre murermestre for at kunne tjene til det daglige brød tvunget til at »tage arbejde hos en ærlig mester«, idet kun den, der var borger i byen, havde ret til at arbejde som selvstændig mester – undtagen på de kongelige bygninger. Snart sluttede svendene sig til dem, og allerede 1626 eksisterede der en sammenslutning, som kaldtes svendelaug^{et}. Officielt havde laugsme-
strene intet kendskab til dette, som da heller ingen sinde blev anerkendt af myndighederne. Det skyldtes vel, at dets medlemmer især bestod af tyske »zünftige« svende, hvis sammenhold, som Bering Liisberg har sagt, havde sin rod i »en mærkelig blanding af uklare minder om et gammelt stort og mægtigt broderskab, af stolthed over at høre dette til, af en i nyere tid erhvervet praktisk erfaring om den styrke, som sammenhold

og enighed giver – og endelig, og ikke mindst, af opfattelsen af sig selv som vandrende folk, der kunne færdes overalt i »det gamle romerske rige«, og alle vegne finde hjælp og bistand . . .«.

I betragtning af Danmarks deltagelse i Trediveårskrigen 1625–29 er myndighedernes mistillid til de tyske svende måske ikke slet så uforståelig, som det kunne synes. Alligevel var det fra de tyske laug, at de danske modtog deres skikke og ceremonier, der sammen med et religiøst islæt, de havde arvet fra de middelalderlige broderskaber, gik op i en højere enhed og gav dem deres ejendommelige særpræg. »Et præg, der i det 17. århundrede særlig blev holdt i live ved »Grusz und Schenck« og andre ceremonier efter »Handtwercks Brauch und Gewohnheit«, men mulig mest af alt ved den nedarvede ærefrygt for »laden«, midtpunktet i laugets liv« (Bering Liisberg).

Siden middelalderen havde flere laug haft deres eget gildeshus, og i disse, fortæller Carl Bruun i sin *Københavns Historie*, fandtes i hvert fald en stor sal med bænke langs væggene og et stort bord foran. »Her holdtes foruden laugsgilderne, der betaltes af de vordende mestre, de såkaldte »adeldrik« på årets højtidsdage ved jul, fastelavn, helligtrekonger, Valborgs dag o. s. v., og man var vistnok i reglen samlet om øllet hver søndag aften hele vinteren igjennem«. Hasardspil og dobbel var forbudt i de fleste laug, da det kunne bringe gemytterne i kog, så de greb til kniven og dræbte modparten. Derimod var det tilladt laugsbrødrene ved de store fester, hvor der blev sunget, spillet på fløjte og trommet, at byde deres koner og døtre op til en munter dans, men det undgik naturligvis ikke at vække forargelse hos mange. Sjællands første protestantiske biskop, Peder Palladius, der ikke så med blide øjne på livet i laugshusene, anbefalede derfor i sin visitatsbog laugsbrødrene først at bede et fadervor, »at I ikke løbe udi mad, som svin og køer (med orlov sagt)«. »Dernæst æde og drikke I med hverandre og sidde tilsammen og tale god snak om Gud og det, som godt er, om ægteskabs handel, giver hverandre eders børn og døttre til ægte, og lærer og underviser hverandre. Ja, somme give også tilkjende, at de ere gladhjertige og sidde og sjunge eller kvæde en deilig vise, give en vise for i dandsen, drikke hverandre til med et ærinde (vers) af en vise, som vi må, dersom vi ellers kunne fare vel derved; djævelen skikker os så mange onde stunder dertil; vi må vel stjæle os en glad stund til at drikke en skål øl med hverandre endogså over vor tørst, om vi ellers ikke slemme og demme eller fortale hverandre, eller bruge nogen anden ugudelighed med løs-

agtige noder, boleviser eller ugudelig gildminde, helgens påkald og anden ubejlighed«.

Indirekte giver denne udtalelse et glimrende indtryk af forholdene i de middelalderlige laugshuse, og selv om tiderne ændrede sig, og der efter enevældens indførelse 1660 fra regeringens side blev gjort forsøg på at indskrænke laugenes selvstændighed og komme laugstvangen til livs, forenedes medlemmerne stadig i ønsket om at holde de gamle ceremonier og skikke i hævd, således som skildret af Carl Bruun: »I laugsforsamlingen tronede oldermændene med bisidderne foran den åbne lade med laugsmærket hængende bag sig, og indskrev drenge, afsagde kjendelser, indkasserede bøder eller mæglede forlig. Når de officielle forretninger var forbi, blev laden udbåren; der blev klappet op på øltønderne, og nu holdtes alt efter tidens lejlighed snart tobakskollegier med drik, snart større fester med dans, drik og spil. Udadtil optrådte laugene som korporation ved begravelser, ved hvilke brødrene vare iførte lange sørgekapper, ved skiltflytninger, når skiltet, laden og velkomsten i højtidelig procession bares til den nye oldermænds bopæl, også undertiden ved andre lejligheder«.

Mod bedre Tider

Utvivlsomt havde det sammenhold, svenskekrigene og byens belejring havde skabt mellem borgere af alle stænder, også styrket håndværkernes sociale stilling. Forgæves havde de ikke sluttet op i forsvarernes rækker og på volden mellem Nørreport og Østerport gjort deres pligt sammen med studenterne. Heller ikke havde de undslået sig for indkvartering af soldater i deres hjem, men når byens rige købmænd havde måttet underholde 18–24 mand, var håndværkerne sluppet med en eller en halv, hvilket jo sikkert må tages som udtryk for, at velhavende var de i hvert fald ikke. Alligevel blev de som følge af krigstiden repræsenteret i det borgerudvalg, »de 32 mænd«, der valgtes allerede den 14. april 1659, og som under resten af krigstiden fungerede som en art forsyningskommission.

Socialt og økonomisk svarede håndværkernes situation til de mindre kræmmeres, som de også skattemæssigt rangerede med. Bygningshåndværkerne frygtede imidlertid, at deres stilling ville kunne blive forværret som følge af de mange udenlandske svende, der efter svenskekrigene strømmede ind i landet. Krigens skader skulle udbedres og Ny København bebygges, men selv om der således synes at have været arbejde nok til alle, frygtede de gamle mestre ikke desto mindre den udenlandske konkurrence og søgte ligesom tidligere på enhver måde at forhindre nye medlemmers optagelse i laugene. Derfor ansøgte murerlauget 1673 om at blive »et sluttet laug på 24 mænd og mestre«.

For regeringen var denne indstilling en torn i øjet, der fik den til at opfatte laugene som en stat i staten, og da den heller ikke så med blide blikke på deres fester, som ofte gav anledning til svir og druk, blev den kongelige forordning af 23. december 1681 »Om laugene udi Danmark og Norge« af de fleste hilst som en befrielse. Adskillige anordninger afskaffedes, »som tvertimod loven, recessen og andre forordninger i laugene i Kjøbenhavn i tidens længde sig have indsneget, hvorved Gud fortørnes, stor ødselhed forårsages, håndværksfolkene med unyttig omkostning besværes, og tiden, som de til deres næring skulle bruge, unyttig bortspildes«. Størst betydning havde det dog, at »alle og enhver som har lært et ærligt håndværk, tillades at ernære sig lovligen og tilbørligen derved, når han først har taget sit borgerskab«. Som indgangspenge måtte der ikke betales mere end to lod sølv til laugshusets vedligeholdelse eller

fire lod til husleje, hvis det ikke havde eget hus; desuden skulle der ydes to lod sølv til laugets fattige, to til oldermanden og et til rådstueskriv-
ren for at blive indskrevet. De tider skulle også nu være forbi, hvor en
håndværker kun kunne blive mester, hvis han var ægtefødt, og han
skulle heller ikke længere »være forpligtet at rejse på sit håndværk« i
udlandet, hvis han hjemme kunne lære det samme.

Mere end disse bestemmelser, som giver et lille indblik i tidens tanke-
gang og sociale forhold, generede det de gamle laugsmestre, at der ikke
længere måtte festes, når mesterprøven aflagdes, »men den, som laugs-
gilder giver eller gjør, bøde 100 lod sølv og hver gæst 20 lod sølv til
laugets fattige«. Heller ikke måtte der holdes møder eller sammenkom-
ster i laugene uden forudgående skriftlig ansøgning til magistraten og i
overværelse af en eller flere af dens medlemmer til at føre kontrol med,
at alt gik rigtigt og sømmeligt til.

Et halvt år senere, den 6. maj 1682, udstedtes yderligere en forord-
ning »Om håndværks svende og drenge i købstæderne«, i hvilken deres
pligter og rettigheder blev fastlagt. For svendenes vel ofte vanskelige
forhold synes regeringen imidlertid ikke at have haft megen forståelse,
idet forordningen af 1681 simpelthen forbød oprettelsen af svendelaug.

Forordningerne efterfulgtes af nye laugsartikler. Den 4. november
1682 fik murerne deres, og heri gøres bl. a. rede for, hvorledes laug
skal være organiseret. For murerne gjaldt den samme regel som for
andre håndværkere, at de ikke måtte nedsætte sig som mestre og holde
svende og drenge uden at have erhvervet borgerskab og være medlem
af lauget. For at blive dette skulle de aflægge en duelighedsprøve, der
gik ud på at »gøre en vel proportioneret bygningsafridsning og overslag
på dens bekostning, så vidt murværk, stillinger og deslige angår og der-
foruden give fornøjelig underretning, at han forstår materialierne for-
svarligen at berede og give enhver slags materialier sin rette tilsat og
proportion, item at han forstår at afridse og mure hvælvinger. . . . Over
hvilket, og hvad videre hans håndværk vedkommer, bygmesteren han-
nem skal eksaminere med oldermanden og tre af de forfarneste mestre.
Og må ingen til mester antages, førend han heri kan gjøre fuldkommen
fornøjelse«.

Skråen omtalte også lærlingene, idet den fastsatte visse regler for
deres læretid og om deres forhold til deres mestre. De skulle stå i lære
i tre år, hvoraf det første halve år betragtedes som en prøvetid, og der-
efter skulle de være svend i tre år. Ønskede de derefter at nedsætte sig

SVUNDNE TIDER

som mestre i København, skulle de yderligere tjene et år som mester-svend, men ingen murmester – hed det – måtte have »mere end halv så mange drenge på sit arbejde, som han på samme arbejde svende haver, både på det bygherren formedelst for mange ukyndige drenges arbejde ikke skal komme til skade, så og på det svendene, som bedre arbejde bør at forfærdige, også des bedre kan blive belønnet«.

Det var imidlertid strenge vilkår, disse arbejdede under. De skulle møde på deres arbejde allerede kl. 5 om morgenen, og de måtte ikke forlade det i utide. Hver lørdag aften skulle de lægge fire skilling i laugets fattigbøsse, hvortil kun oldermænd og de to ældste svende havde nøglen. Mange svende har sikkert haft et livligt gemyt, som oldermænd har haft vanskeligt ved at tæmme, og derfor skulle der i hans hus hænge et sort bræt, »hvor de svendes navne skal påtegnes og anslåes, som enten sig modvilligen imod deres mestre forholder eller sig af tjenesten begiver«, således at andre mestre kunne blive advaret mod at antage dem.

Den ny skrå kom i øvrigt til at gælde ikke alene i København, »men for alle købstæder i den danske konges riger og lande«.

Hændelser og Vilkår

Laugsskråen af 1682 giver et lille indblik i murerens daglige liv og levned. Arbejdet har været hårdt og fortjenesten for de flestes vedkommende lille, men deres humør synes de ikke at have mistet, og ved deres sammenkomster er det ofte gået livligt til. Som studenterne følte sig i deres akademiske værdighed hævet over »den gemene hob«, således synes murersvendene at have betragtet sig som håndværkssvendenes aristokrater. De fik således ikke, som det ellers var skik og brug, kost og logi hos deres mestre, og var derfor heller ikke efter arbejdstidens ophør underlagt hans husorden, men kunne benytte deres sparsomme fritid efter forgodtbefindende. Sikkert bidrog det også til deres uafhængighedsfølelse, at de altid »bar hos sig på deres bælte deres murhamre, og en del desforuden har store, lange, firkantede målestokke i hånden, to, tre à fire tommer tykke og halvanden à to alen lange og længere, hvormed de ofte begår store insolencer, når de nogen om natten eller aftenen møder på gaderne, og særdeles imod dem, som er sindede at gå fredelig, hvilket for kort tid siden senest er sket af tvende partier mursvende, som har overfaldet velbårne hr. kammerjunker Vinds og hans broder hr. kaptajn Vinds tjenere såvel som og hr. sekretær Frands von Havens tjener, da de om aftenen gik deres husbonds ærende . . .«.

Denne begivenhed fandt sted i januar 1695, og i november 1703 blev en laugsmester – sandsynligvis af sine egne svende – slået ihjel på Købmagergade, så forholdet mellem mestre og svende synes ikke altid at have været lige godt. Men ligesom i andre kredse af befolkningen har der også blandt murerne været brådne kar; derpå tyder ligeledes en hændelse, som fandt sted 1707. En ung pige, der tjente i en af de mange kroer, der lå uden for Vesterport, blev en nat, efter at værten havde sat hende på gaden, tiltalt af tre mænd, som kastede hende om på jorden og voldtog hende. Senere viste den ene sig at være en grenader ved prins Christians regiment, medens de to andre var murersvende, og det var også to murersvende, der kort tid efter blev impliceret i et lignende tilfælde, men hvor den ene undgik at blive straffet ved at ægte pigen.

Retssikkerheden på gaderne var ikke stor. Slagsmål hørte til dagens orden, især efter mørkets frembrud, og da så at sige alle borgere gik med kårde, tog de ofte en blodig ende. Håndværkerne var ikke de mindst aggressive, og især skal murersvendene og drengene have været meget

fremfarende, hvis man kan tro en klage fra 1675, hvori de kaldes »de uroligste og modvilligste fremfor alle andre håndværkere«. På enhver måde søgte myndighederne at komme dette uvæsen til livs, bl. a. ved i 1681 at indføre gadebelysning og ansætte natvægtere til »at hindre den røven og overlast, som slemme mennesker tilforn ved aftenstid og natte-tid plejede at øve«. Året efter blev Claus Rasch som den første udnævnt til politimester i København.

Håndværkernes kår i hovedstaden på denne tid var i det store og hele ikke gode. En magistratsbetænkning af 1692 giver et indtryk heraf. Årsagerne var mange. Udlændinge, der bosatte sig i København og var fritagne for skat, kunne udføre deres arbejde billigere end danskerne, men også soldaternes ret til at drive håndværk skadede mange laugs-mestre, hvis antal desuden stadig voksede – undtagen hos murerne, thi trods det store byggeri, der fandt sted i byen i 1600- og 1700-tallet androg lauget i 1701 kun 33 mestre. Det skyldtes sikkert, at de gamle mestre nu som før nærede en indgroet uvilje mod at optage nye medlemmer og på enhver måde søgte at hindre dette, bl. a. ved »de excessive depenser, som i omkostninger, traktementer og deslige ulovlige eksaktioner« krævedes for at blive medlem. De kunne imidlertid ikke forbyde, at afskedigede militærpersoner fik udstedt fribreve til at arbejde som håndværksmestre, og at adskillige »fuskere« fra provinsen tog arbejde i København. At konkurrencen derfor har været hård også inden for murerfaget, er der næppe tvivl om, og mange har sandsynligvis kun lige tjent til dagen og vejen, ikke haft råd til eget hus, men boet til leje ofte under usle forhold. Særlig dårligt stillede synes svendene i almindelighed at have været. »Det går nu således til – hedder det i den omtalte magistratsbetænkning – at når en svend har tjent sine svendeår ud, søger han straks at komme ind i lauget, gifter sig, enten han har evne til at føde en kone eller ikke, fortærer i få år, hvis han har fået noget ved giftermålet, og må så arbejde som svend hos andre mestre, og børnene må ud at tigge, førend de kan læse; når manden dør, må konen gribe til tiggerstaven, medens en mester i forrige tider kunne efterlade et frit hus og evner til at fortsætte håndværket, til hun ved giftermål med en dygtig og erfaren svend, som længe havde måttet tjene og selv havde erhvervet sig noget, kunne blive forsynet. Kom nogen til agters, hjælp de andre laugsbrødre ham tilrette«.

Krig og Pest

Skatterne var en af håndværkernes tungeste byrder og var, som i vore dage, årsag til, at adskillige gik fallit, andre stiftede gæld for at klare deres forpligtelser, og nogle solgte ud af deres bohave, således at de end ikke ejede en dyne, men med kone og børn måtte ligge på halm. Hertil kom desuden, at murerlauget så vel som andre laug under Den store nordiske Krig to gange »frivilligt« måtte yde kongen lån til dens førelse. I 1710 drejede det sig om 250 rdlr., hvoraf laugskassen ydede de 100 og sytten mestre resten; disse måtte i 1718 yderligere betale 59 rdlr. Når det så også skete, at en bygherre ikke havde råd til at gennemføre et påbegyndt byggeri, forstås det, at murerne økonomisk ofte var hårdt spændt for. Navnlig under pesten 1711 har det sikkert set galt ud for mange.

Fra Sydeuropa havde den frygtelige epidemi bredt sig gennem Østersølandene til Sverige, og da den kort efter optrådte i Helsingør, varede det ikke længe, før den også nåede København. I juni konstateredes de første tilfælde, og regimentskvartermester Wodroffs gård ved Sct. Jørgens Sø blev lejet til pesthospital, men »for der des flere syge, om fornøden er, at kunne forplejes« udvidedes den med nogle træbarakker og telte. Der blev også truffet andre forholdsregler, bl. a. skulle huse med pestsyge afspærres af vægterne, og hvis beboerne døde, skulle de »strax tilnagles, på det ingen sig derudi skulle indsnige og sygdommen på ny der begyndes. Så skal og de bortdødes klæder – forlangtes det – uden ophold brændes«. Pestens historieskriver Mansa fortæller, at sygdommen begyndte med stærke kuldegysninger, der afløstes af en brændende feber, hvorunder kræfterne aftog, og de syge fortvivlede. Dernæst faldt de i vildelse og raseri, svælget og læberne blev angrebet af blodflod, og en koldbrandagtig betændelse fulgte, ledsaget af brækninger og diarré. Stanken var forfærdelig, og under voldsomme smerter udvikledes små rosenagtige betændelser på huden til bylder. Døden fulgte i reglen den fjerde dag.

Allerede i juli var byen i halv belejringstilstand, og over 5.000 mennesker med kongefamilien i spidsen og omfattende adskillige læger flygtede ud på landet, medens andre isolerede sig i deres huse, så pestlazareterne fortrinsvis fyldtes med fattige, tjenestefolk og laugssvende. Om de rædselsfulde tilstande inden for voldene vidner den store pestforordning af 1. august. »Og må ingen under høj exemplar og vilkårlig straf under-

Forordning

Angaaende

Nørre=Port for Kiø=benhavn til og fra Sicelland / og Christianshavns=Port til og fra Amager / at maa i denne svage Tiid alleene være tilladte for Indbyggerne og Rejsende der igiennem ud og ind at passere, saasom de andre / Vester =og Øster=Porte/til anden Brug ere ordinerede.

Kiøbenhavn den 1 Septembr. Anno 1711.

Kiøbenhavn/ Trykt udi Kongel. Majests. og Univerfit. prtbilerede Boogtrykkerie.

stå sig deres syge af huset at udsætte eller på gaden at udkaste«. Hele det velordnede samfund var nemlig ved at gå i opløsning; de syge fik ingen ordentlig lægehjælp, og da der daglig døde henved 300 mennesker, kneb det også med at få dem begravet. En henstilling til forskellige institutioner og til laugene om at stille mandskab til disposition hertil gav intet resultat. Snart fyldtes de gamle kirkegårde, og det blev derfor nødvendigt at anlægge en række hjælpekirkegårde rundt om i byen. Samtidig forvandlede denne til et stort hospital, hvor stanken fra de syge og døde gjorde ophold i den sommervarme stad næsten uudholdeligt. I en indberetning fra den nedsatte sundhedskommission til kongen oplyses det således, at »på Slotspladsen, torvene og gaderne kaste sig, foruden pludselig anfaldende syge, mangfoldige smittede, som vi af staden måtte lade udføre og under åben himmel eller under teltene ved Wodroffs Gård heller måtte lade krepere end dø i staden og forøge infektionen«. Da der ikke kunne skaffes plads til dem alle, blev et hjælpelazaret indrettet på den nærliggende Ladegård ved den nuværende Åboulevard.

I slutningen af august og i begyndelsen af september kulminerede sygdommen, og i begyndelsen af oktober meddelte sundhedskommissionen, at »Gud har således forandret sin tilstand, at sygdommen uge for uge ja dag for dag formindskes«. Alligevel kunne pesten først hen på foråret betragtes som helt overstået, men da havde den også bortrevet ca. 23.000 af Københavns ca. 70.000 indbyggere, og 500 huse stod tomme. Det var middelstanden og de fattige, der var blevet hårdest ramt. Som de velhavende havde de ikke haft nogen mulighed for i tide at forlade byen og havde derfor måttet bære de største lidelser. Et ikke ringe antal af disse var håndværkere, og dødeligheden blandt dem havde været så stor, at det blev nødvendigt at indkalde folk fra provinsen til at erstatte dem, men det varede længe, inden København havde genvundet sit gamle indbyggerantal.

På murerlauget fik det ingen særlig betydning. Dets antal af mestre forøgedes ikke – tværtimod – for medens det i 1710 talte 27 medlemmer, var dette antal i 1724 faldet til 19 og i 1726 endog til 14, for i 1728 at stige til 18, men som tidligere nævnt var der jo adskillige, der arbejdede som mestre uden at være medlem af lauset. Alligevel synes dets økonomiske situation gradvis at have bedret sig, for i 1725 var det i stand til at købe sin egen ejendom i Peder Hvitfeldts Stræde.

Murernes første Laugshus

De mange dødsfald under pesten 1711 bevirkede, som omtalt, at de indenbys kirkegårde langt fra forslog, og at en række havearealer inden for voldene blev indrettet til hjælpekirkegårde. Disse såkaldte Assistenskirkegårde benyttedes indtil 1760, da Assistens Kirkegård på Nørrebro blev anlagt. Også Vor Frue Kirke anskaffede sig en hjælpekirkegård. Den var beliggende i karréen mellem Krystalgade, Fiolstræde, Rosengården og Peder Hvitfeldts Stræde og havde tidligere hørt under den ejendom, der forhen kaldtes »Kandestøbergården« og i 1711 »Linden«. »Linden« var beliggende Fiolstræde 34 og blev senere en kendt gæstgivergård. Fra dens have var der gennem en smøge, som kaldtes Fyhrens Gang, udgang til Peder Hvitfeldts Stræde mellem nr. 7 og 9. Dette stræde var opstået i middelalderen og kaldtes den 2. maj 1496 »det stræde som løber ned til Rosengården«. Dets nuværende navn skyldes Norges kansler, Peder Hvitfeldt til Engestofte, der fra 1552–65 ejede en ejendom, som omfattede de nuværende ejendomme nr. 9–13.

Netop 150 år efter at Peder Hvitfeldt havde solgt sin ejendom, lejede det ærværdige murerlaug sig i 1715 ind i tømrmestrenes laugshus, nu Peder Hvitfeldts Stræde nr. 11. Ti år senere udløb dets lejemål, og i stedet købtes en del af det nuværende nr. 9, som Fyhrens Gang førte ind til. Ejendommen bestod da af »et Vor Frue Kirke forhen tilhørende baghus, som (lå) nedenunder på »Linden«s kirkegårds plads«, der i 1720 var blevet solgt til en slagter ved navn Zacharias Nielsen, hvis enke tre år efter havde skødet det til birkefoged på Amager Søren Jacobsen Deijel, der tillige var såvel tømmerlaugets som murerlaugets skriver. Det var af ham, murerlauget købte det i 1725. Utvivlsomt har det været ret forfaldent, for laugets lod det istandsætte for 565 rdlr. Det var bygget af bindingsværk, og medens stolperne blev malet med en brunrød farve, var felterne okkergule. Som dette var de fleste af strædets bygninger sikkert bygget i løbet af 1600-tallet. »De private huses bygning var – skriver Erich Pontoppidan i sin bog: *Origines Hafnienses* fra 1760 – mod enden af denne periode (d. v. s. slutningen af 1600-tallet) noget anseeligere og bedre, end tilforn, særdeles siden kong Christian IV såsom en kiender og elsker af den civile architectur, selv lod opføre mange kostbare bygninger i alle provintzer, men meest i Sieland og Kiøben-

havn . . . så at Kiøbenhavn under hans regimente, meget blev forbedret i bygning og tillige i næring af håndværks-folk . . .«.

Det gjaldt sikkert også Peder Hvitfeldts Stræde, hvis huse uden tvivl alle har været »gode købstedbygninger«, der ligesom murerlaugets har været opført af bindingsværk med murede felter. De fleste har vel været to stokværk høje, og facadernes gul- og rødkalkede felter mellem de brunrøde stolper og løsholter må have gjort et både hyggeligt og male-
risk indtryk. Udvendige trapper og svalegange har derimod kendetegnet bagsiderne, medens der på gårdspladserne som oftest har groet et enkelt eller to skyggefulde træer. Selve gaden har derimod næppe frembudt noget opbyggeligt syn. Som det var skik, har de fleste af beboerne benyt-
tet den som affaldskule og sikkert også som værksted om sommeren, når det blev dem for varmt indendørs, til trods for at den åbne rendesten midt i gaden må have udsendt allehånde mærkværdige dufte. Betragter man gadens beboere kort før den store ildebrand 1728, får man nær-
mest indtryk af, at Peder Hvitfeldts Stræde – for at bruge et moderne udtryk – har været et »industrikvarter«. Håndværkere af mange forskel-
lige professioner havde her deres hjem og værksted og var enten selv husejere eller havde lejet sig ind hos andre. Her boede flere murere og tømrere, en kalkslager, en snedker, en grovsmed, en skomager og en skræder, men dog også en brændevinsbrænder og en øltapper, et par funktionærer, en prokurator, en kok, en matros og en færgemand. Be-
boerne tilhørte således alle det jævne og solide københavnske borger-
skab, og gaden var ikke større, end at de alle må have kendt hinanden. For dem som for byens øvrige indbyggere må den store ildsvåde i 1728 være kommet som en uhyggelig afbrydelse af deres daglige dont. I løbet af få timer mistede de hus, hjem og arbejde foruden alt, hvad de i årenes løb eventuelt havde kunnet spare op.

Byens Brand 1728

Ilden udbrød onsdag den 20. oktober mellem kl. 7–8 om aftenen i »Signe Salig Bøye Hansens« bindingsværkshus på hjørnet af Lille Sct. Clemensstræde og Vestervold – omtrent hvor Palace Hotel nu er beliggende. Selv om det hurtigt stod alle klart, at hendes hus ikke stod til at redde, var der dog ingen, som på dette tidspunkt kunne forudse, hvilken katastrofe branden ville udvikle sig til i løbet af de kommende tre dage. Ingen kunne heller ane, at den ville antage et sådant omfang, »at det så kaldede heele gamle Kiøbenhavn gig op, og blev på det jammerligste og erbarmligste af de mangfoldigste græsseligste og fæleste luer reent fortæret og caput«, som stadschirurg Carl Friedrich Reiser 1784 fortæller i sin naive, men ganske underholdende bog: »Historiske Beskrivelse over den Mærkværdige og meget fyrgterlige store Ildebrand 1728«.

Fra »Signe Salig Bøye Hansens« hus bredte flammerne sig til de nærmest liggende ejendomme, båret frem af en stærk sydvestenvind, og selv om det regnede hele natten, forhindrede det ikke ilden i at fortsætte sit ødelæggelsesværk. Hertil bidrog også brandvæsenets uduelighed. Der havde netop den dag været afholdt sprøjteprøve, og brandmændene sad nu rundt om på byens værtshuse og drak. Heller ikke Holmens chef var ædru, og matroserne fik derfor ikke ordre til at deltage i slukningsarbejdet, medens soldaterne hele natten og den følgende dag blev holdt i beredskab. Desuden nægtede byens kommandant grev Sponeck af frygt for, at de skulle desertere, at åbne portene for folk fra omegnen, der var ilet den betrængte hovedstad til hjælp. Derfor kunne slukningsmandskabet heller ikke komme til at hente vand i stadsgraven, hvad der var så meget mere uheldigt, som fem af byens tolv kvarterer manglede vand, idet ledningerne var under reparation. Da man i stedet søgte at hjælpe sig med vandet i rendestenene, stoppede affaldet i disse hurtigt slangerne til.

I takt med ildens hærgen af det ene kvarter efter det andet tiltog befolkningens ophidselse. Overalt stimlede folk sammen, og da brandmandskabet derfor ikke kunne komme frem, opstod der ganske naturligt panik. Enhver stod sig selv nærmest og søgte med alle midler at redde, hvad reddes kunne, af bohave og værdigenstande. En ny brand i en bryggergård på Nørregade bedrede naturligvis ikke situationen. »Man skulle synes en sådan brand umulig – skriver Frederik IV's histo-

rieskriver Andreas Hojer – i en by med en fortræffelig brandordning, med mange kanaler, brønde, pumpe- og springvand, med en garnison af 8.000 mand, 4.000 matroser og et borgerskab på 3.000 mennesker, og hvor desuden kongen selv med sine ministre, generaler og regeringskollegier var tilstede«. Og Reiser fortæller, at »man både til Køge og Roskilde kunde bemærke ganske grangiveligen luerne og forskrækkeligen røgen og dampen, så at ingen mennesker i begge benævnte byer kunde holde sig for røg og damp, som steg ideligen i deres næser og faldt for brystet«. Da endelig portene efter ordre fra kongen torsdag morgen blev åbnet, blev det ganske vist muligt at hente vand i gravene, men hjælpemandskabet, der havde ventet udenfor, var i mellemtiden kørt sin vej.

Imidlertid fortsatte stormen og flammernes rasen, »omspringende til nordvest og sydøst med stadige hule og hvirvelagtige stød, bredte ilden sig uophørligt til højre og venstre, ja den syntes undertiden at gå mod vinden«. Først lørdag den 23. oktober lykkedes det ved en sidste anstrengelse at bekæmpe flammerne, men endnu et kvart år efter lurede gnisterne i mange kældre, medens kirkerne, som Reiser fortæller, »indvendig (var) at ansee som gloende bagerovne og kakkelovne«.

Af byens tolv kvarterer var de otte mere eller mindre ødelagte og efter en optælling, som stadskonduktør Søren Balle lod foretage allerede den 1. november, lå 1.640 ejendomme »ganske øde«, medens 39 var delvis »ruineret«. En anden beregning taler dog kun om 1.450 nedbrændte ejendomme foruden kirkerne og en lang række offentlige bygninger. Hvorom alting nu er, ulykken var stor, og København kom i adskillige år til at bære præg af ildens hærgen, ligesom mange hjemløse først efter års forløb fik genoprettet deres mistede hjem. »De, der nylig havde været grundrige folk – beretter Holberg – og nu vare bragte til bettelstaven, fordømte alt for silde deres gamle overdåd og overflod. De rigdomme vare nu forsvundne, hvis forfængelige billede svævede for sindet og hvoraf de blot havde erindringen tilbage, som de vare vågnede af en drøm. Man kunde se dem traske i skarnet, der nys havde kjørt i deres prægtige vogne, og dem bede om almisse, der nys gav«.

Genopbygningen efter 1728

Inden genopbygningen for alvor kunne komme i gang, gjaldt det om at få tomterne ryddet og de vældige grusmasser, der spærrede gaderne, fjernet. Ganske naturligt rejstes samtidig spørgsmålet om en modernisering af byens middelalderlige gadenet, og allerede den 5. november – knap fjorten dage efter brandens ophør – blev der nedsat en såkaldt reguleringskommission, der skulle »overveie, hvorledes gaderne kunne udvides herefter til commodité og regularité og til den ende optage et nyt kort over de afbrendte kvarterer og samme med sin forklaring og betænkende at indsende«. Godt en måned senere forelå dens forslag. Af hensyn til »kostbarhed af grund, sted eller vandværkers rende« var de ikke særlig omfattende. De middelalderlige snævre og krumme gader og stræder skulle rettes ud og gøres bredere, og som erstatning for en række stræder i Vestergade-kvarteret, der foresloges nedlagte, skulle Frederiksberggade anlægges for at skabe en direkte forbindelse fra Vesterport til Kongens Nytorv, ligesom Teglgårdstræde skulle flyttes og danne en forlængelse af Larsbjørnsstræde, hvorved der også ville fremkomme en gade på tværs af byen fra Vandkunsten til Nørrevold. Et par andre tværgader blev ligeledes foreslået etableret, Krystalgade og Landemærket udvidet til en hovedgade mellem Nørregade og Gothersgade, og da der især på torvedage var stor trafik inden for Nørreport, »så var en god plads nær ved samme port meget fornøden«, hed det. For eftertiden blev de vigtigste resultater af kommissionens arbejde anlægget af Frederiksberggade og Kultorget samt gadernes udvidelse og udretning. Dette kunne selvsagt ikke ske uden indgreb i den private ejendomsret, og reguleringsplanen vakte derfor grundejernes store harme, men især forbitredes de over plakaten af 18. marts 1729, der krævede, at på grund af brandfaren skulle »såvel husene til gaden, som hvis huse, de enten til deres værker eller i andre måder indvendig i deres gårder behøver, være af grundmur inden og uden«, og det har vel kun været dem en ringe trøst, at »der kun skal være mådelig forskel mellem bekostningen på bindingsværk og grundmur«.

De første måneder efter branden, da »det københavnske borgerskab var halvt eller helt desperat«, og da »det var umuligt at bringe det til raison«, lå genopbygningen stille, og der kom først gang i arbejdet, efter at reguleringskommissionen den 19. marts 1729 var blevet afløst af en

bygningskommission. Først gjaldt det imidlertid om at få den økonomiske baggrund for genopførelsen bragt i orden og fremskaffet de nødvendige bygningsmaterialer. Brandlidte kunne derfor få tilladelse til at bryde kalk på Saltholm og ret til afgiftsfri indførelse af bygningsmaterialer. Desuden fritoges de i 10, 15 eller 20 år for en række ejendoms-skatte, dog med undtagelse bl. a. af lygte- og sprøjteskat samt renovationsafgift. Det var tillige et led i ønsket om at fremme byggeriet mest muligt, at det blev overdraget et af bygningskommissionens medlemmer, arkitekten Johan Cornelius Krieger, at udarbejde tre mønstertegninger til borgerhuse af forskellig størrelse, der blev udgivet samlet i et lille hefte, som enhver frit kunne betjene sig af.

For murerne blev genopbygningen en vanskelig periode at komme igennem. Et overmenneskeligt arbejde blev lagt på deres skuldre, idet lauget 1. januar 1729, som nævnt, kun talte 14 mestre, der beskæftigede 157 svende og 45 drenge, og selv om deres antal i juni var steget til 19 mestre og 298 svende, foreslog det dog langt fra. Ganske vist slækkedes kravet om, at husene skulle være grundmurede, idet der allerede den 3. maj efter indstilling fra bygningskommissionen blev udstedt en kongelig anordning om, at baghuse måtte bygges af bindingsværk på den betingelse, at et grundmuret forhus ud til gaden opførtes »inden en vis tid«. Resultatet blev, at der rejstes en mængde baghuse af bindingsværk, »høje svovlstikkehuse, som kan overspyde den ganske stad, så snart de kommer i brand«, og at man indtil videre lod hånt om opførelsen af de grundmurede forhuse.

»Aldrig har sten, træ og kalk været billigere i København«, sagde man, uden at det dog fremmede genopbygningen nævneværdigt, og først da det i januar 1731 blev tilladt enhver frit at vælge mellem at bygge grundmurede huse og huse af bindingsværk, kom der gang i byggeriet, hvortil imidlertid også bidrog oprettelsen af Københavns Brandforsikring den 31. januar 1731 og en tilladelse til i hertugdømmet Slesvig enten ved egne skibe »at lade afhente, så og af de her ankommende skibe købe så mange af de behøvende sorter muur- og tagstene, som de til deres bygninger behøve . . .«.

For så vidt skulle alt nu være i orden, men ikke desto mindre var utilfredsheden blandt murerlaugets mestre stor. Da antallet af murere var for lille i forhold til den opgave, de var stillet overfor, og fordi »der især blandt murerne og tømmerne findes mange, der ej tilbørlig forstå det arbejde, de påtage sig«, havde generalpostamtet i juni 1729 fået en kon-

PLACAT

Anlangende at enhver af Bybyggerne her i Staden maa forskrive eller ved deres egne Skibe lade afhente, saaog af de her ankommende Skibe kiøbe de til deres forehavende Bygninger behøvende Muur- og Tagsteene.

Sii Christian den Siette, af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, de Nenders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst;

Gjøre alle vitterligt, at efter som Vi ere komne udi Erfaring, at den, angaaende Muur- og Tagsteenes Transport fra afvillige Stæder i Vort Hertugdømme Slesvig, til Vores Kongelig Residentz-Stad Kiøbenhavn gjorte Foranstaltning, er geraaden Vores der boende Underaatter og Borgere udi deres paa andre Stæder førende Handel til befønderlig Fornørmelse og Stæde; Saa have Vi allernaadigt funden for godt, det som i saa Maader er bleven befalet for saa viit at forandre, at ingen her efter skal nebes til nogen Transport derfra her hid med Muur- og Tagsteene at gjøre, men at sligt frivillig, efter enhveres Lejlighed, og som det uden nogens Stæde kunde lade sig gjøre, skal ske; dog have Vi derhos allernaadigt foranstaltet, at om Pruisen paa de til Vores Kongelig Residentz-Stads Opbyggelse derfra u-omgiengelig behøvede Steene derover af dennem blev forhøvet, Vi da i saafald en allereen vilde opphøve den dennem herved allernaadigt forundt Frihed, men end og dennem derfor alvorligen lade anse; Thi bliver nu dette til alles og enhveres Efterretning hermed allernaadigt bekiendt gjort, og da det ligeledes er befunden, at det ikke lidet havet hindret de Byggende her i Vores Kongelig Residentz-Stad Kiøbenhavn, at de hidindtil have maat lade sig anvise de Steene, som de til deres forehavte Bygninger have behøvet; Saa have Vi nu allernaadigt bevilliget og tiluadt, saa som Vi og hermed allernaadigt bevillige og tiluade, at alle og enhver af Bybyggerne her i Staden, her efter fri og ubehindret, og uden herudi at være nogen Tvang underfaalede, maa forskrive eller ved deres egne Skibe og Fartøye lade afhente, saa og af de her ankommende Skibe, kiøbe saa mange af de behøvende Sorter Muur- og Tagsteene, som de til deres Bygninger maatte behøve; og derom med Vedkommende om Pruisen best kunde accordere og forende; Hvor: efter alle og enhver sig allerunderdanigst kunde vilde af sette. Givet paa Vores Residentz udi Kiøbenhavn den 16 Februarii Aano 1731.

Under vor Kongelig Haand og Signet.
Christian R.

Plakat af 16. februar 1731 vedrørende mur- og tagstene til byens genopførelse efter branden 1728.

gelig ordre til at avertere i Københavns, Altonas og Hamburgs aviser efter håndværkere, da »det være Os angelegen at facilitere alting for vore undersætter, at de jo før jo heller kunne komme under tag«. Det var ikke blot murere og tømrere, der var mangel på, men også glarmestre, grov- og kleinsmede og snedkere, som derfor opfordredes til at komme til København med lige så mange svende, de ville. De skulle ikke føle sig forpligtet over for laugsmestrene, som de ikke behøvede at have noget at gøre med, og hvis de senere ønskede at bosætte sig i København, ville de få borgerskab, uden at det skulle koste dem noget.

Tilsyneladende var det meget favorable betingelser, der blev budt dem, men resultatet var magert. Fra de danske provinsbyer meldte der sig fire og andre steder fra seks. De fremmede svendes antal steg derimod betydeligt – alene fra august 1729 til december 1730 lod 137 fremmede svende sig indskrive hos bygningskommissionen. Ved nær-

mere eftertanke virker antallet dog ikke særlig overraskende. Svendene var i reglen unge, fri og uafhængige med lyst til at opleve noget nyt, og da chancen bød sig, tøvede de ikke med at gribe den i håb om en god fortjeneste. I byggeriet benyttedes desuden et stort antal soldater, og da mange af disse ligesom de fleste fremmede svende var tyskere, kom det ofte til stridigheder med de danske murere.

*Prospect of Amager Torv.
a. S. Nicolaj Kirke.*

*Vue du Marche d'Amack.
a. l'Eglise de S. Nicolas.*

*Prospect von dem Amacker-Markt.
a. S. Nicolaj Kirche.*

Amager Torv set mod Sct. Nikolai Kirke (Stik i Thurah's »Den danske Vitruvius«, 1746).

Alligevel skred stadens genopførelse godt frem, og da arkitekten Laurids de Thurah i 1748 udgav sit kobberstukne værk: *Hafnia Hodierna* kunne murerne med stolthed betragte den by, de havde været med til at skabe – ofte under store anstrengelser – thi det hedder heri: »Kiøbenhavn er herlig bebygget, indslutter fire kongelige slotte, otte sognekirker . . . den indbefatter mangfoldige offentlige og private prægtige paladser, 4054 borger-huse og våninger, hvoraf adskillige beboes af 10 og flere familier, den har 11 torve og offentlige pladser, 180 gader og bliver indbyggernes antal regnet på mere end 100.000 sjele«.

Det omfattende byggeri synes i almindelighed ikke i nævneværdig grad at have bedret murerens kår. Generalprokurør Henrik Stampe,

der ikke kunne sige sig fri for at være påvirket af merkantilismens idéer, som han forbandt med troen på, at frihed og uafhængighed ikke blot var til gavn for den enkelte, men også for landet som helhed, var derfor også ubetinget modstander af den absolutte laugstvang, og det lykkedes ham ved et kgl. reskript af 10. april 1761 at få udvirket, at der ikke måtte oprettes flere laug, og at adgangen til de bestående skulle lettes, da »det udi en vel indrettet stat ikke lettelig bør formenes nogen at ernære sig på hvad lovlig måde, han bedst ved og kan«. Stampe mente nemlig, at konkurrencen ville forbedre arbejdets kvalitet og samtidig gøre det billigere, for som han sagde, »dette er udi Kiøbenhavn høist nødvendigt, hvor det, som kaldes main d'œuvre, er i forhold langt dyrere og derhos ofte slettere end i nogen anden anseelig stad i hele Europa«.

I første række var disse ord vel ikke møntet specielt på murerne, men også inden for deres kreds har de utvivlsomt haft gyldighed. Endnu havde de meget at kæmpe for, og det gjaldt ikke alene erhvervets frihed, men lige til år 1800 kunne de end ikke blive medlem af »stadens 32 mænd« – datidens borgerrepræsentation.

Laugshuset i Sjæleboderne

Skønt lauet før branden 1728 havde haft eget hus i Peder Hvitfeldts Stræde, afholdtes laugssamlingerne både før og efter denne ulykkelige hændelse i oldermændens hus, men medens tømrmestrene allerede i 1730 tog fat på genopførelsen af deres laugshus, vedblev murermestrenes grund at ligge øde hen. For dog at have et tilholdssted lejede de sig i 1734 atter ind hos tømmerne, til hvem en del af deres grund overdroges i 1736, medens resten af den i 1737 købtes af tømrmester Hans Jørgen Oschatz, der i forvejen ejede gården mellem tømmerlaugets ejendom og murerlaugets udkørsel til Peder Hvitfeldts Stræde. I ti år betalte murerne leje til tømmerlauget, hvorefter de flyttede til »den store stue« i en nærliggende gård, Peder Hvitfeldts Stræde 5, hvor de forblev til 1769, da de på auktion erhvervede sig deres eget laugshus, det tidligere

»De Fattiges Sjæleboder«, som Murerlauget erhvervede til laugshus 1769. Nedbrudt i begyndelsen af dette århundrede. (Fotografi ca. 1900).

lå i gamle dage Store og Lille Brøndstræde med beværtninger som »Nordpolen«, »Dukkehemmet« og »Det lille Apotek«. Alene i disse to gader samt Vognmagergade og Pilestræde boede der ca. 50 offentlige fruentimmer . . .«.

Brøndstræderne, hvor murerne havde haft deres gang, dengang kvarteret endnu var agtværdigt borgerligt, forsvandt i forbindelse med de store saneringer i begyndelsen af dette århundrede, da nye og moderne forretningsejendomme afløste de gamle uhumske huse og gårde. Samtidig nedreves også Brøndstrædes minderige hospital.

Udviklingen af dette kvarter er typisk for det gamle København, der indtil de senere år med større eller mindre mellemrum har stået i nedrivningernes tegn, men hvor tendensen nu går mere i retning af at bevare og restaurere de gamle huse og gårde.

Byens anden Brand 1795 og Laugshuset i Sct. Peders Stræde

Endnu i slutningen af 1700-tallet synes håndværkerstanden som helhed betragtet ikke at have været særlig anset, skal man tro en udtalelse, Rasmus Nyerup år 1800 citerer i sit værk om København: »Vore håndværksmænd ere alle dyre, arbejde langsomt, og, det som er det værste, de arbejde som oftest slet og uden smag. Vore håndverksfolk ere ikke så arbejdsomme som de engelske eller så sparsomme som de hollandske og tyske, det er derfor ingen under, at de ikke kan holde pris med fremmede. – Deres opdragelse – hedder det videre – bliver som oftest meget forsømt. I skolerne lære de måske at skrive og regne, og det tidt slet nok, som man kan see af de regninger, de skrive. I læreårene bruges de ofte mere til at gåe ærinder og være alle mands dreng i huset end at sidde på verkstedet. De lære ikke at tænke ved det de tage sig for, men efterabe blot hvad de see mesteren gjør. De have intet begreb om tegning og perspectiv. – Alle modeller og mønstre til alle mulige vare må vi lade komme udenlandsfra. Godt og vel om vore håndverksfolk forstå at abe dem efter. Opfinde noget gjør de aldrig«.

Utvivlsomt har der været en kerne af sandhed i dette udsagn, selv om det nok er noget overdrevent, for genopbygningen efter byens anden brand 1795 viste dog, at den københavnske håndværkerstand ikke var slet så udygtig, som Nyerup antyder.

Ilden, der hærgede København fra den 5.–7. juni 1795, opstod i et skur i Dellehaugen – marinens oplagsplads for tømmer – på Gammelholm, hvor datidens orlogsværft var beliggende, og skønt situationen fra første færd synes faretruende nok, nærrede man dog den største tillid til brandvæsenets effektivitet, som det fremgår af en udtalelse, justitsråd, rådmand C. Pontoppidan i juli 1794 havde fremsat i anledning af Christiansborgs brand nogle måneder forud, at »man kan nu tillidsfuldt tro og håbe, at på grund af de kraftige foranstaltninger, brand- og vandkommissionen har truffet med sprøjte- og vandvæsens anstalter, med politi-administrationens driftige inkquisition over brændbare varers tilbørlige opsigt, item vægtervæsenets beopagtning, den omstændighed, at fast alle bygninger ere grundmurede – så tør man håbe tillidsfuldt, at ingen extraordinair farlig og langvarig ildsvåde skal kunne indtræde«.

Rådhusets brand 1795, set fra Gammel Torv (Stik af G. L. Lahde).

Det gik dog helt anderledes, end man havde ventet. Med rivende hast brede ilden sig i de store stabler af træ, der opbevaredes på pladsen, og den første sprøjte, der nåede frem til brandstedet, måtte trækkes tilbage, da der gik ild i den. Byens brandchef, brandmajor Boye Junge, der lå på landet på Gammel Kongevej, kom hurtigt til stede, men kunne i virkeligheden ikke udrette meget. Svigtende organisation og kompetencestridigheder hæmmede slukningsarbejdet, og fra Dellehaugen brede flammerne sig derfor til hovedmagasinet og admiralitetsbygningerne langs Holmens Kanal, og da der desuden blæste en stærk østlig vind, varede det ikke længe, inden kvarteret omkring Sct. Nikolaj Kirke stod i lys lue. Brandvæsenet kæmpede tappert, men formåede kun lidt, idet sprøjterne hurtigt blev ødelagt, og man desuden manglede vand til at slukke med. Kvarter efter kvarter nedbrændte, og først søndag den 7. juni kl. 18 lykkedes det Boye Junge ved en sidste kraftanstrengelse at få samlet alle disponible sprøjter i kvarteret omkring Teglgårdstræde og ved at tvinge enhver uden persons anseelse til at lange vand i spande fra voldgraven til sprøjterne at bekæmpe flammernes rasen. Da var imidler-

SVUNDNE TIDER

tid også hele den sydlige del af den gamle by mellem Gammel Strand, Holmens Kanal og Nygade-Vimmelskiftet og Amagertorv-Lille Kongensgade-Vingårdsstræde og den vestre del mellem volden og Gammeltorv-Nytorv, Farvergade gået op i luer.

Efter stadsbygmester Peter Meyns udsagn var foruden en række offentlige bygninger 941 huse og gårde fordelt på 55 gader blevet ødelagt, medens 22 ejendomme var blevet mere eller mindre beskadigede. 5.770 personer var blevet husvilde.

Blandt de huse, der var gået til grunde i flammehavet, var også murerlaugets i Sct. Peders Stræde.

Stridigheder i Genopbygningens Tegn På Skidentorvet

Ligesom efter 1728 kunne murerne efter 1795 imødesee en række travle år, men netop på denne baggrund er de svendestridigheder, der sommeren før havde fundet sted, ikke uden interesse. Et krav fra tømrernes side om højere løn og en bedring af deres kår var blevet mødt med afslag, og dette havde resulteret i den berømte tømrerstrejke, som andre laugssvende, bl. a. murerne, kort efter havde tilsluttet sig. Først da en kommission på 11 medlemmer var blevet nedsat for at undersøge svendenes forhold, var striden blevet bilagt og arbejdet genoptaget. Foruden en forhøjelse af deres løn ønskede de kortere arbejdstid, ens opsigelsesfrist for mestre og svende og ret til forholdsvis let at blive frimestre. I sin indstilling til kongen lagde kommissionen da heller ikke skjul på, at den bedste løsning på disse spørgsmål ville være en ophævelse af laugene, da »enhver borger burde have fuldkommen frihed til at arbejde i sin håndtering, således som enhver bedst ved, vil og kan«. Da tiden ikke var moden til et så vidtgående forslag, indskrænkede man sig derfor til at afhjælpe de værste ulemper.

Meget opportunt udgav justitiarius i fattigvæsenets politiret J. H. Bärens i 1799 et skrift om, »Hvad kan der gøres til håndverkernes opkomst«, og næsten profetisk udtaler Rasmus Nyerup i sin tidligere nævnte bog: »Med alt det seer jeg dog en tid imøde, da den største del af vore håndverksfolk, lige fra mesterne til drengene, skal vorde det modsatte af hvad de nu ere, vorde oplyste, konstforstandige, agtede og ærede«. Og han begrundede sin tro herpå dels med oprettelsen i januar 1798 af »Selskabet til unge håndverkeres dannelse«, dels med nedsættelsen af den ovenfor nævnte kommission. »Vi kunne håbe – siger Bärens (her gengivet efter Nyerup) – at den tilværende laugscommission snart vil forskaffe os en fuldstændig og på rigtige grundsætninger bygget ny lov for håndverkere (håndverksfolk). Ved denne bør de mange skadelige sædvaner, vedtægter og straffe, som nu gielde ved laugene, hæves; Enhver tillades at drive hvilket og så mange håndverk, han finder for godt, når han kun bevislig forstår dem alle; man vil ikke spørge, om den, som for at kunne drive et håndverk, melder sig til at gjøre prøve, har været svend og dreng, hvor og hvorlænge han har været det, men

blot undersøge, om han ved prøven godtgjør, at han forstår det håndverk han vil bruge«.

På baggrund af diskussionen om håndværkernes kår er det forståeligt, at kommissionens indstilling krævede betænkningstid, og først den 21. marts 1800 udstedtes den længe ventede forordning. I denne siges det til indledning, at da »Hans Majestæt har befundet, at der i de fleste håndverkerlaug hersker fordomme og misbrug, som har skadelig indflydelse på denne borgerklasses moralske og økonomiske forfatning og lægger hindringer i vejen for dens fremskridt til den grad af fuldkommenhed, som kunne og burde opnås«, vil man nu »foreskrive samtlige vedkommendes rettigheder og pligter så nøjagtigen som muligt, på det at indbyrdes tvistigheder kan afværges, uordener hæmmes, adgang til næring lettes, flid og oplysning trives, og begge disse i forening med retskaffenhed opmuntres ved at udmærkes med fortjent hæder«.

Forordningens ordlyd og indhold var karakteristisk for oplysnings-tiden. Mestre og svendes indbyrdes pligter og rettigheder blev fastlagt. De skulle således frit kunne akkordere om lønnen og den gensidige opsigelsesfrist, og var der ikke sluttet kontrakt, skulle den være fjorten dage. Drengenes stilling sikredes. De skulle heller ikke længere stå i lære et bestemt antal år, hvis de inden da havde vist sig i stand til at udføre deres svende- eller mesterstykke på en tilfredsstillende måde. Desuden fik enhver svend ret til, hvis han i fire år havde arbejdet som svend, at nedsætte sig som frimester – dog under den forudsætning at han løste borgerskab, men det kostede kun det halve af, hvad en laugsmester skulle betale for sit borgerbrev. En frimester havde ret til at udføre »bygningens ud- og indvendige afpuddning, vægges og lofters udspækning og hvidtning, tages reparation, stengulves lægning, kvadraturarbejdes forfærdigelse og indmuring af tavl i bindingsværks skillerum«. Med de gamle laugsceremonier, »som ved misbrug ere indførte (fra udlandet) og ved sædvane hævdede«, skulle det være slut, ligesom det heller ikke længere måtte kræves, at en svend for at blive mester skulle være »ægtefødt«. Under indtryk af begivenhederne i 1794 blev der fastsat strenge straffe for strejker, hvad der for så vidt svarede til, at fagforeninger i England og Frankrig var forbudt af frygt for uroligheder.

Regeringens hensigt med disse bestemmelser var utvivlsomt derigen-nem at hævde håndværkets anseelse »til des mere udmærkelse for denne arbejdende klasse af borgere«. Som yderligere udtryk herfor besluttedes det, at fremtidig skulle halvdelen af »Københavns 32 mænd« bestå af

SVUNDNE TIDER

»kunstnere, fabrikører eller håndværkere«, der derfor også ville kunne komme i betragtning ved besættelsen af posterne i magistraten. Dermed havde håndværkerne endelig opnået den ligestilling med købmændene, som de i hen ved halvandet hundrede år havde tragtet efter.

Admiralgade set fra Holmens Kanal ca. 1863. I baggrunden Sct. Nikolai Kirkes tårn. Bemærk forgrundens »brækkede hjørner«.

Under det omfattende forarbejde, forordningerne havde krævet, var byens genopbygning efter 1795 skredet rask fremad. Som efter 1728 blev der også nu foretaget en regulering af gadenettet. Efter forslag af stadsinspektør J. H. Rawert og stadsbygmester Peter Meyn, der begge var medlem af den nedsatte reguleringskommission, blev der bl. a. skabt to store »brandbælter«, idet Højbro Plads blev anlagt på bekostning af Højbrostræde og Store Færgestræde, og Gammeltorv forenet med Nytorv ved at flytte rådhuset, der hidtil havde ligget på Nytorv ud for Caritas-springvandet, til Vajsenhusets tidligere grund mellem Frederiks-

berggade og Slutterigade, hvor det ikke som tidligere »kunne tjene til ledeild, og føre ilden fra den ene side af torvet over til den anden«, som Rawert udtrykte det. Et karakteristisk træk i de genopførte kvarterer blev de »brækkede« hjørner ved gadekrydsene, som derved fik form af små torve – hvad der ville være en fordel ved bekæmpelsen af eventuelle brande. Allerede inden udgangen af 1795 var 136 forhuse, 124 sidehuse og 95 baghuse blevet opført, og i året 1800 fortæller Rasmus Nyerup, at hovedstaden ikke alene har »aldeles forvunden den ulykke, som ramte den, men har endog i adskillige henseender båret så meget derved, at man må regne den indtrufne ildebrand for en af byens heldbringende begivenheder«, og i indledningen til hans bog kommer hans stolthed over den endnu tydeligere til udtryk: »Kjøbenhavn viser sig ved det nu henrindende attende århundredes slutning som en stad af høj rang, og den står her hen i bladene med de lyseste udsigter til snarlig at vorde et fuldkommenhedsmynster for enhver anden hovedstad i Europa«.

Selv om det stilistisk var arkitekten C. F. Harsdorffs nyklassicisme, der prægede de genopførte huse, havde murerne ikke desto mindre også deres store andel i arbejdets gennemførelse.

Medens der i København 1794 havde været 35 mestre, 512 svende og 79 drenge, var der i 1798, da genopbygningen var på sit højeste, 51 mestre, 850 svende, men kun 58 drenge. Selv om stigningen navnlig i antallet af svende var stor, var der dog fortsat i disse år mangel på arbejdskraft inden for byggefagene. Som følge af efterspørgselen steg lønningerne, og i virkeligheden kunne svendene i disse år selv bestemme den pris, bygherrerne måtte betale for deres arbejde. At mestrene ikke billigede svendenes krav, siger sig selv, og forholdet mellem de to parter var derfor heller ikke det bedste, men mærkeligt nok synes det ikke at have haft nogen indflydelse på stadens genrejsning.

Ved branden 1795 var også murerlauget blevet hjemløs, og i 1796 flyttede det derfor til nye lokaler på Skidentorvet eller Nørretorv, som L. Both i sin historisk-topografiske beskrivelse af Kjøbenhavn 1865 kalder »den trekantede plads, der er beliggende ved volden, mellem Nørregade og Store Fiolstræde«. Efter en forordning af 28. juli 1684 skulle der her sælges »fedevarer, der indkom til vogns, ligesom også kul, brænde, hør, halm, koste, tøndebånd og egetømmer«. Muligvis er dette en af årsagerne til, at torvet, som midt i 1700-tallet kaldtes »Gammel Nørreport«, senere fik det mindre smigrende navn: Skidentorvet. »På Nørre-

SVUNDNE TIDER

Nørregade efter bombardementet 1807 set fra volden. I forgrunden det ødelagte Skidentorv, hvor det hus, Murerlauget havde lokaler i, var beliggende. For enden af Nørregade ses ruinen af Vor Frue Kirke (Tegning: Chr. David Gebaur. 1807. Københavns Bymuseum).

torv, udfør Nørregade, er stadens højeste punkt indenfor voldene«, hæveder Both også.

Nørretorv hørte til de bydele, som branden i 1795 havde skånet, men til gengæld blev det et af de steder i byen, som bombardementet i 1807 gik hårdest ud over.

Bombardementet 1807 og Laugets Flytning til Adelgade 27

Den kampånd, der i 1801 greb så vel høj som lav, var ikke død, da krigen mod England igen blussede op i 1807 og byen i tre dage fra onsdag den 2. september om aftenen til lørdag den 5. om aftenen blev udsat for et bombardement af hidtil ukendt voldsomhed. Ofte var bombernes fald ganske uberegneligt, og navnlig vakte de ukendte congraveske raketter stor forfærdelse, da de indeholdt en mængde fosfor, som udbredte en frygtelig stank. Første nat lykkedes det dog brandvæsenet at få slukket de mange brande, der var opstået, og byens kommandant, general Peymann, udtalte anerkendende, at »politiet og brandkorpset har under bombardementet i nat vist en iver og anstrengelse, som ikke kunne være større. Denne deres rosværdige virksomhed kan vi takke for, at ilden, som på nogle steder i staden opkom af fjendens bomber, ildkugler og brandraketter, straks blev slukket. Jeg føler mig derfor pligtig herved offentlig at bevidne politiets og brandkorpsets hele personale min erkendtligste tak«.

Takken var vel i første række møntet på det menige mandskab, der især bestod af murer- og tømmerrende, som havde mødepligt i tilfælde af ildebrand.

Den følgende dag begyndte bombardementet kl. 6 om eftermiddagen og varede ved i 13 timer, men værst tegnede situationen sig det tredje døgn, hvor brandfolkene var trætte og bomberne faldt uafbrudt fra om eftermiddagen til næste dags middag mellem kl. 12 og 13, hvorefter bombardementet aftog i styrke, for dog først helt at ophøre om aftenen. Det var i første række den nordre del af byen, kvarteret omkring Vor Frue Kirke og Sct. Petri Kirke, der var mål for det engelske skyts, og i det sidste døgn blev der afskudt henved 6.000 projektiler mod den ulykkelige by. Det var derfor en håbløs opgave at forsøge at få de opståede brande slukket, ikke mindst fordi talrige sprøjter og andre slukningsredskaber var blevet ødelagt, og de af brandfolkene, politiet og vægterne, der ikke var blevet såret eller dræbte, desuden var både overanstrengte og udmattede af mangel på søvn. Foruden Vor Frue Kirke, universitetet, Borchs og Valkendorfs kollegier var i alt 300 ejendomme nedbrændt og 1.600 beskadiget. Blandt disse var murernes laugshus på Skidentorvet.

SVUNDNE TIDER

Tømmerkroen, Adelgade 27, hvor Murerlauget fik til huse efter bombardementet 1807.

Det blev derfor nødvendigt for dem at finde et nyt tilholdssted. Atter fandt de som i længst forsvundne dage husly hos tømmerne i den gamle tømmerkro, Adelgade 27. Fra det middelalderlige Københavns snævre og krumme gader og stræder flyttede de nu ud i et kvarter, der var blevet anlagt omkring midten af 1600-tallet. Ny København, som det kaldtes, hvor Rosenborg var beliggende og Amalienborg siden opførtes, omfatter hele det store areal, der begrænses af Østervold, Kastellet og havneløbet, og det var i forbindelse med Christian IV's udvidelse af byens befæstning mod nordøst i 1629 blevet indlemmet i hovedstadens område. For den ny bydel udarbejdede oberst Axel Urup, der fra 1647–56 var generalinspektør og chef for fortificationen, en plan med et udviklet kanalsystem, der skulle gøre den til en havneby. Svenskekrigene forsinkede imidlertid dens anlæg, og arbejdet blev først genoptaget, da den hollandske fæstningsingeniør Henrik Ruse i 1661 blev indkaldt til Danmark og fik ordre til at udarbejde en ny plan for kvarteret. Kanalsystemet blev opgivet, men ellers sluttede han sig i store træk til Axel Urups tanker. Ved anlægget fik gaderne deres nuværende navne med undtagelse af Bredgade, der indtil 1877 officielt kaldtes Norgesgade, og Rिंगsgade, der egentlig hed Rygensgade.

Efterhånden som bebyggelsen af Adelgade og Borgergade begyndte at tage form, opstod der her et smukt borgerligt milieu, bestående af huse, der næsten alle var bygget af bindingsværk og indrettet til beboelse for en eller flere familier. Allerede fra første færd har det fortrinsvis været håndværkere og småhandlende, som rykkede ind i dem, men som årene gik, og bolignøden inden for voldene stadig blev mere mærkbar, forhøjedes de oprindeligt et- og toetages huse med et eller flere stokværk, og i gårdene opførtes side- og baghuse, beregnet for familier af arbejderstanden. I århundredernes løb synes forhusenes klientel derimod ikke at have ændret sig væsentligt.

Af livet i Adelgade netop i de år, murerne samledes i tømmerkroen, har den kendte skuespillerinde Julie Sødring givet en fornøjelig skildring i sine erindringer, der udkom 1894–95. Hun var datter af skuespilleren C. N. Rosenkilde, der fra 1824–1835 sammen med sin familie boede i den i 1954 nedrevne store og herskabelige bindingsværksgård, Adelgade 77. »Kvarteret vi boede i – fortæller hun – var forøvrigt den gang et af de værste i København ... Når vi sad i moders dagligstue oppe på forhøjningen ved vinduet, blev vi vidne til optrin, hvoraf mange ikke lader sig fortælle. Snavset og stanken i gaden var ulidelig. Rende-

stenene, dannende snart stillestående sumpe, snart – når brændevinsmanden var på spil – rivende strømme af varmt vand, der indhyllede gaden i dampe, var yndlingsopholdet for samtlige kvarterets unger. Legen afbrødes kun, når en fuld mand eller – hvad ligeså ofte kunde hænde – en fuld kælling viste sig i gaden. Så blev der en jubel, piben og sammenstimlen, indtil vægteren kom, uden videre tog delinkventen på stigen og slæbte af med ham eller hende, efterfulgt af de skrigende børn. En anden festlig begivenhed, der gav signalet til alskens løjer, var hunderakkerens ankomst med sin vogn. Det var et spektakel uden lige, når jagten begyndte på en eller anden ulykkelig mops. Ind gennem gårde og tværgader styrtede den larmende sværm, indtil man endelig langt om længe vendte tilbage til vognen med dyret i triumf. Om natten hørte blodige slagsmål og andre modbydelige scener til reglen. Så skingrede vægterpiberne gennem gaden, ligesom når der var ildløs . . . Nej, så holdt jeg rigtignok mere af, når jeg om aftenen var kommen i seng, at ligge stille og lytte til vægterens sang. Vægteren i vor gade var bekendt for sin smukke stemme, og langt borte fra kunde jeg høre ham synge. Nærmere og nærmere kom han. Til sidst lød det lige udenfor vort hus:

Om I vil tiden vide,
 Husbonde, pige, dreng,
 Da er det på de tide,
 Man føjer sig til seng.
 Befaler Eder Herren fri!
 Vær klog og snild,
 Vogter lys og ild,
 Vor klokke er slagen ti! «

Den blanding af smuds og idyl, som omkring midten af forrige århundrede har kendetegnet Adelgade- og Borgergadekvarteret, har mange murere sikkert også selv været opmærksomme på. Men ligesom Rosenkildes afholdt det dem ikke fra at bo her. Den fremtrædende murermester Jacob Friedrich Schmock (1801–65) ejede således nr. 31 i Adelgade, hvor der over porten var anbragt en statue af en murersvend med Schmocks navn og årstallet 1857 på soklen. Statuen blev senere erstattet af en kopi, idet originalen i 1923 blev skænket til murerlauget, der har ladet den opsætte over porten på sin nuværende ejendom, Sct. Annæ Plads 7. En af Schmocks store fortjenester var hans medvirken til rejsningen af den nu nedrevne svendestiftelse på hjørnet af Murergade og Smedegade på Nørrebro 1859–60.

SVUNDNE TIDER

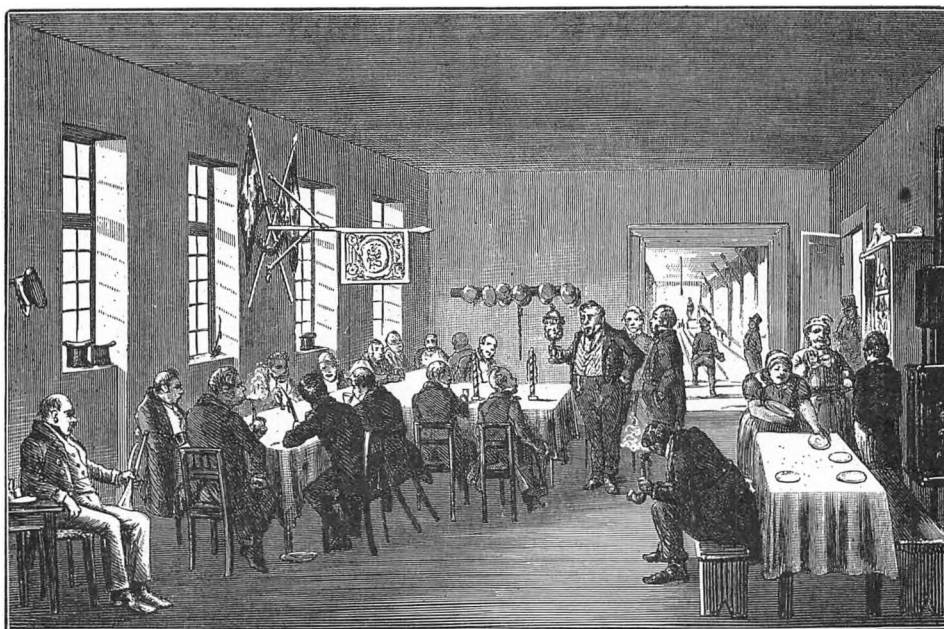
Flyttedagen. – Et Laug flytter Skildt.

(Efter tegning af P. Klæstrup. »Det forsvundne Kjøbenhavn« ca. 1877).

Nye Tanker

Det var, medens murerne holdt deres møder i tømmerkroen i Adelgade, at Frederik VII den 29. december 1857 underskrev den ny næringslov, som blandt andet gik ud på, at laugenes eneret til at ernære sig af det erhverv, de hver for sig havde laugsret på, skulle ophæves fra 1. januar 1862. For laugene kom loven unægtelig som en ubehagelig overraskelse, selv om de på grund af den utilfredshed, der længe havde gjort sig gældende inden for deres rækker, burde have været forberedt på ændringer af deres beføjelser. Det var svendenes aflønning og de københavnske mestres indstilling til provinsen, hvortil under og efter Treårskrigen kom forholdet til de tyske svende, der havde skabt uro. Allerede i 1840 havde misfornøjelsen imidlertid været så stor, at der af Københavns komunalbestyrelse var blevet nedsat en komité til at undersøge hele laugsspørgsmålet, og for at få et fællesorgan, der kunne varetage deres interesser, havde en kreds af håndværkere på initiativ af den kendte snedkermester J. Lasenius Kramp stiftet »Haandværkerforeningen i København«, hvoraf kun »håndværkere, der efter aflagt prøve havde vundet mesterret« kunne blive medlem. Komitéens betænkning, der forelå 1847, gik på enkelte punkter på tværs af mestrenes interesser, men det var dog for intet at regne i sammenligning med den ny næringslov. Da laugene efter denne fremtidig skulle betragtes som fri foreninger, måtte deres love følgelig ændres, og et normaludkast synes i den anledning udarbejdet af Haandværkerforeningen. Alligevel var oldermanden for murer- og stenhuggerlauget, murermester Johan Henrich Kornbech først den 21. oktober 1861 i stand til at fremlægge laugets nye love, hvis første paragraf i øvrigt nøje svarede til snedkernes: »Laugets formål – hed det – er efter bedste evne at virke til nyttige kundskabers udbredelse, håndværket vedkommende, at drage omsorg for, så vidt muligt, at ungdommen, som anbetros til oplærelse, bliver undervist i tegning og hvad der i øvrigt kan være dem gavnligt, at påse at den i næringsloven af 29. december 1857 (nævnte) frivillige svendeprove udføres efter de regler, der nærmere fastsættes«. Med tilføjelsen: »Efter den 1. januar 1862 kan de, der have vundet borgerskab som murer eller stenhugger, optages som medlemmer«, blev lovene kgl. konfirmerede den 18. juni 1862. I modsætning til tidligere skulle laugene for fremtiden intet have med svendenes sager at gøre, idet der også blev

oprettet et murersvendelaug, hvis love allerede den 19. december 1861 var blevet kgl. konfirmerede. Dette skulle varetage svendenes interesser, føre forhandlinger med mestrene om løn og arbejdstid, understøtte syge og gamle medlemmer og yde hjælp til deres begravelse.

En Svendeindvielse paa Kroen.

(Efter tegning af P. Klæstrup. »Det forsvundne Kjøbenhavn« ca. 1877).

På grund af det omfattende byggeri, der i disse år fandt sted i hovedstadsområdet som følge af voldenes fald 1856 og brokvarterernes bebyggelse, steg antallet af murere i samme tempo som befolkningens almindelige tilvækst. Således var der i 1860 i København, der da var en by på godt 155.000 indbyggere, 64 murer mestre eller murere i overordnede stillinger og 967 medhjælpere, medens der i 1901, da byen havde knap 361.000 indbyggere, var 306 murer mestre og 2.866 medhjælpere, hvilket rundt regnet vil sige, at medens der i 1860 var en murer mester og 160 medhjælpere for hver 2.420 indbyggere, var der i 1901 to murer mestre og 252 medhjælpere.

Fra Knabrostræde 3 til Studiestræde 7 Udstillingerne 1872 og 1888

En kort periode omkring 1890 havde lauset til huse i Knabrostræde 3. Det var i et kvarter, der var stærkt præget af de to store bybrande 1728 og 1795. Begge gange var det blevet næsten ødelagt, men endnu ligger der dog i Nybrogade, Knabrostræde, Snaregade og Magstræde en række udmærkede ejendomme, der stammer fra genopbygningsårene efter 1728, selv om de fleste er opført efter branden 1795. Dette gælder også Knabrostræde nr. 3, der oprindeligt var bygget 1797 som et fem fags hus, der i 1826 var blevet udvidet til otte fag, og som i 1856 fik sit nuværende senempireagtige udseende. Det var i øvrigt ikke langt herfra, at grundlæggeren af Carlsberg Bryggerierne, I. C. Jacobsen, i sin faders bryggergård, Brolæggerstræde 5, gjorde de første forsøg på fremstilling af undergæret øl, og hans søn, Københavns største kunstmæcen, Carl Jacobsen, blev født 1842.

Allerede i 1892 flyttede murerlauget til Studiestræde 7, der tilhørte murermester Niels Mathiesen, som fra 1868–1890 var lausets oldermand. Det var en smuk nyklassicistisk treetages ejendom i Harsdorffs manér, opført efter bombardementet af bygmester Jacob Lange 1807–1808.

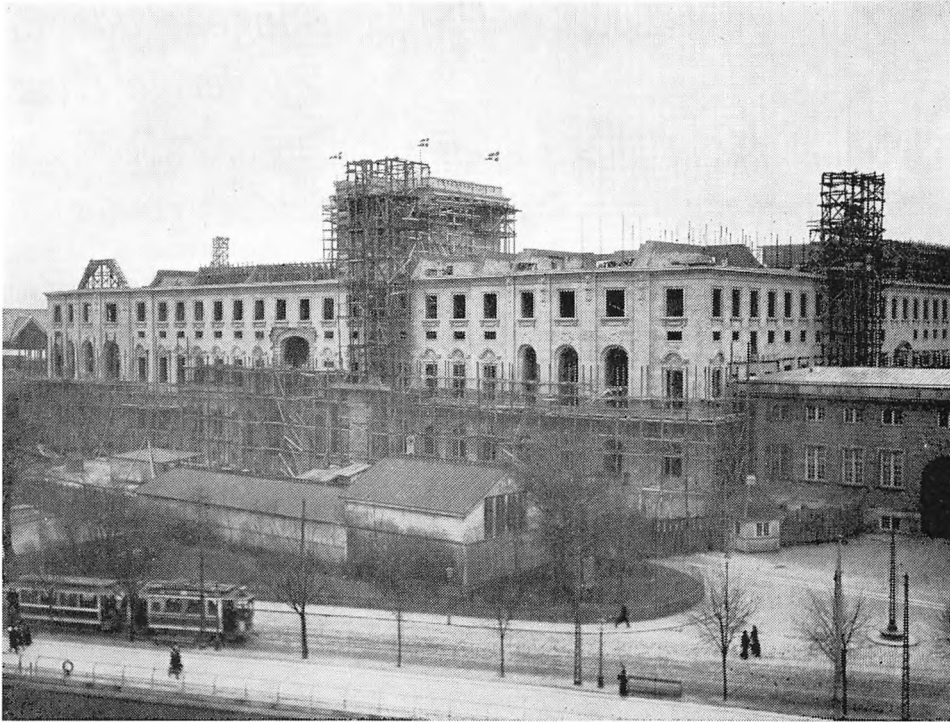
Studiestræde var en af de gader, der havde lidt mest under det engelske bombardement. Skuespilleren Thomas Overskou, der som barn i 1806 flyttede ind i nr. 8, der kaldtes Noahs Ark, har i sine erindringer skildret de frygtelige døgn. Familien boede i baghusets stueetage, og da moderen med sine børn ville søge tilflugt hos sin mand, der arbejdede i et sukkerraffinaderi i Larsbjørnsstræde, kom ud på gaden, »så det gyseligt ud! Mod hvilken ende af gaden vi vendte øinene – beretter Overskou – var luften fuld af lysende bomber og flammende congreveske raketter. Allerede ved det første huus måtte vi i porten søge ly, indtil de os nærmest truende vare faldne eller gåede os over hovedet; så kigede vi ud og løb igjen nogle skridt, indtil en overhængende fare tvang os til atter at flyve ind i en port eller gadedør . . . Bomberne, som sigtedes mod Fruekirke, øste ned overalt i gaden . . .«. Og senere, da moderen og børnene havde søgt tilflugt på Amager, så de herfra spiret på Vor Frue Kirke stå i flammer. »Det var, som om luerne udgik fra det høje tårn

og strømmede fortærende til alle sider ud over den hele by! Og hvilken frygtelig lysning! Så vidt øiet kunde række, lå alt omkring os i et skarpt, klart, rødtligt skin, og vinduesrækkerne i alle de omliggende huse flimrede, som om ilden også rasede indenfor dem . . .«.

Da de efter bombardementet vendte tilbage til »Arken«, mødte der dem et uhyggeligt syn: »Hele muren af tre salsetager ligeover vor stue var deels styrtet ned i gården og hængte deels ud over vore vinduer. En eneste bombe havde anrettet denne ødelæggelse og med det samme dræbt en gammel muursvend, som nylig var kommen hjem fra brandvagt og udmattet havde kastet sig på sin seng ligeover vort lille værelse, der stod sådan, som da vi vare gåede fra det . . .«.

Da murerlauget flyttede til Studiestræde, var naturligvis ethvert spor af bombardementet forlængst udslettet, men et minde om det var Bispetorvet, som af Vor Frue Kirkes arkitekt C. F. Hansen blev udlagt på tomten af nogle bomberamte huse, for at kirken kunne blive set i det rette perspektiv. Nogle ejendomme herfra ligger Studiestræde 7.

Indflytningen i denne herskabelige ejendom kan betragtes som et symbol på murermestrenes voksende sociale anseelse. De var ikke længere håndværkere, der blot udførte det stykke arbejde, der var blevet dem pålagt. I borgerrepræsentationen og gennem Haandværkerforeningen havde deres arbejde for en bedring af håndværkernes kår fået et politisk sigte, som ikke blev uden betydning for samfundslivets udvikling i slutningen af forrige århundrede. Såvel direkte som indirekte fik også de to store udstillinger: Den nordiske industri- og kunstudstilling i 1872 og Den nordiske industri-, landbrugs- og kunstudstilling i 1888 deres andel i de fremskridt, der fandt sted. Begge udstillinger lå på det tidligere voldterræn ved Vesterport. Til udstillingen 1872 opførtes efter tegning af arkitekten Vilhelm Klein Industriforeningens nuværende bygning på hjørnet af Vesterbrogade og H. C. Andersens Boulevard. Desværre er dens oprindelige midtparti med den store portal ud til Vesterbrogade, som indrammedes af relieffer, der forestillede de forskellige håndværkere med deres værktøj, blevet erstattet af Palladiums iøjnefaldende indgangsparti, men bortset herfra er bygningens facade i store træk bevaret i næsten uændret skikkelse. Derimod blev den store hovedbygning, som efter Martin Nyrops tegning opførtes til udstillingen 1888, nedrevet straks efter dens afslutning, da kommunen havde stillet som betingelse for dens opførelse, at ethvert spor af den skulle være fjernet den 1. januar 1889. På stedet ligger nu Københavns rådhus. Hvad der imidlertid

Christiansborg Slots genopførelse. Fotograferet 28. marts 1914.

Nogle af dem var dog til stadighed beskæftiget på genopførelsen af det i 1884 nedbrændte Christiansborg. Fra sine vinduer kunne laugene følge arbejdets gang. Grundstenen blev nedlagt i 1907, og i 1928 indviedes de kongelige repræsentationslokaler, men da havde rigsdagen allerede i ti år afholdt sine møder på det nye slot.

Nye Lokaler i Store Kongensgade 45 Minderige Huse

Da Håndværkerbanken i 1922 fik brug for murerlaugets lokaler i sin ejendom Ved Stranden 6, flyttede dette til Store Kongensgade 45. I den forbindelse er det ganske pudsigt at mindes, at et par af de værelser på første sal, hvor laugets nye kontorer indrettedes, så tidligt som fra 1869–73 havde været udlejet til »Kreditforeningen for Håndværkere og Industridrivende i Kjøbenhavn«, der, som tidligere omtalt, var Håndværkerbankens oprindelige navn. Ejendommen, der nu er nedrevet, var en af de smukkeste og mest særprægede i Store Kongensgade. Den var opført 1756 af tømremester Georg Volmeister som en anselig treetages gård med side- og baghus af bindingsværk. Facaden til gaden var grundmuret, syv fag bred med en fire stokværk liséneinddelt midtrisalit på tre fag under en trekantsgavl med bygherrens navn i en rokokokartouche. Stilistisk sluttede den sig til de Eigtvedske borgerhuse fra samme tid i Amaliegade og Bredgade.

Murerne var nu vendt tilbage til Sct. Annæ Vester Kvarter, hvor de jo tidligere havde haft husfællesskab med tømrerne i Adelgade 27, og de stilfulde laugskontorer i det fornemme hus kunne næsten virke som et symbol på deres anseelse og økonomiske fremgang.

I den sidste snes år har denne del af Store Kongensgade skiftet udseende. Foruden Volmeisters gård er flere andre huse blevet nedrevet, og tværs over tomterne er Landgreven blevet anlagt til Borgergade. Det mærkelige navn skyldes et traktørsted, som kaldtes »Landgreven«, egentlig Landgreven af Hessen, der lå her fra 1711–1760.

Nok så interessant var det længst forsvundne hus nr. 47 ved siden af Volmeisters gård på grund af de minder, der knyttede sig til det, for det var her, P. A. Heiberg i sin bopæl juleaften 1799 fik forkyndt den skæbnesvangre dom at skulle »forvises kongens riger og lande« som straf for sine skrifter. »Således endte – udtalte forfatteren Thomas Thaarup – denne beklagelige proces med forliis for fædrelandet; thi det er et forliis for staten, når et sådant hoved hviler ...«. Talrige var de sympatitilkendegivelser, Heiberg modtog – endog af folk fra hoffet – inden han den 7. februar om aftenen for stedse forlod sit land. Da han steg ind i vognen, vrimgede gaden af hurraråbende mennesker, og selv vægteren

satte sin kabuds på sin morgenstjerne og svang den livligt til hans ære. Siden, da der blev rejst sag mod ham for at have deltaget i tumulterne uden at gøre forsøg på at sprede mængden, forsvarede han sig med, »at det jo ikke havde været en samling af pøbel, men af pæne folk, der vel nok vidste, hvad de gjorde«.

Det var i det hele taget mange af tidens mest kendte og ansete mænd, der endnu i forrige århundrede boede i Store Kongensgade, men »som årene gik, og tiderne skred – fortæller Otto Rung i sin fornøjelige erindringsbog »Fra min klunketid« – kunde vi følge den glidende bølge, der førte den nyere tid helt ind over det før så ansete kvarter. Andre befolkningsklasser vandt frem, nye møbler flyttede ind, hvor de gamle familiehjem hidtil havde lunet sig i plyds og fløjls igennem år. Etage for etage kunde man følge den stadige forskydning. Handel og industri drog ind på rangens og etaternes hidtil ubestridte boplads . . .«.

Uden tvivl var det netop denne udvikling, der havde fundet sted i den ejendom, hvor murerlauget havde sine kontorer fra 1922, til det 1930 flyttede ind i sit eget hus i Sct. Annæ Øster Kvarter, hvor det endnu har til huse.

Sct. Annæ Plads 7

Sct. Annæ Plads 7 er et af Amalienborg-kvarterets gamle patricierhuse, der, indtil det i 1928 blev købt af Københavns Murer- og Stenhuggerlaug, i et lille halvt århundrede havde tilhørt den Treschowske slægt. Det var dengang, adskillige af de store gårde i Bredgade og Amalienborg var vinterbolig for adelige godsejere, der i stråleglansen fra Amalienborg tilbragte de mørke måneder i hovedstaden med at gå på visitter, dyrke selskabelighed i stor stil og overvære premiérerne i Det kgl. Teater. »Landet og endog dets borgerlige hovedstad var endnu ikke frigjort for den tid – udtaler Otto Rung – da slægter og stamhuse rådede over riget, og da junkervæsenet bestemte smag og takt i en række førende saloner, der alle drejede sig rundt om et enevældigt hof«.

Beboerne af laugets hus har næppe dannet nogen undtagelse, men i øvrigt er det ganske mærkeligt, at dets bygherre ikke desto mindre var en muremester ved navn Niels Rasmussen Engerslev, medens nabo-huset nr. 9 skyldtes tømmermesteren Peder Rasmussen.

Grunden, de to huse ligger på, var oprindeligt en del af det store haveareal, der havde hørt til det lille lystslot Sophie Amalienborg, som, efter at have eksisteret i kun 16 år, den 19. april 1689 gik op i luer, da der under en operaforestilling i en interimistisk tilbygning af træ var gået ild i nogle enebærtræer og buske, der tjente som kulisser. Tabet var stort! Foruden at slottet gik tabt, mistede ved den lejlighed ca. 180 mennesker af det indflydelsesrige og velhavende københavnske borgerskab livet, og de scener, der udspillede i den brændende bygning, for at man kunne slippe ud, gjorde på datiden et uudsletteligt indtryk, »ti der var fast ingen fornem familie eller hus i Kjøbenhavn, som jo måtte beklage eller begræde sine pårørende og for dem anlægge sorg«, hed det.

Efter branden udarbejdede Ole Rømer på foranledning af Christian V i 1690 en plan til arealets ordning og regulering, og i forbindelse hermed blev der dels for at afvande det, dels som begrænsning udgravet en 30 alen bred og 5 alen dyb grøft langs Bredgade og Sct. Annæ Plads. I stedet for det nedbrændte slot påtænkte det endvidere på grunden at opføre et nyt stort kongeslot, hvortil der også udarbejdedes forskellige projekter, og når planen ikke virkeliggjordes, skyldtes det næppe mangel på lyst, men derimod økonomiske vanskeligheder foruden forholdet til Sverige, der i disse år stadig forværredes. Imedens lå tomten øde og ubebygget hen, og først efter afslutningen af Den store nordiske Krig

blev det i begyndelsen af 1720-erne besluttet at indrette den del, der lå nærmest Esplanaden, til en mønsterplads for Københavns garnison og benytte resten ud til Sct. Annæ Plads til anlægget af en kongelig lysthave.

Ordnningen må imidlertid i længden have virket temmelig utilfredsstillende, især da der i selve byen så småt begyndte at blive mangel på byggegrunde, og i 1749 – samme år det oldenborgske kongehus fejrede sit 300 års regeringsjubilæum – bestemte Frederik V, der i 1746 havde bestegit tronen, derfor at lade hele det store areal mellem Bredgade og Toldbodgade og fra Sct. Annæ Plads næsten ud til Esplanaden udstykke til anlæg af en helt ny bydel. Samtidig opfyldtes kanalen langs Bredgade og Sct. Annæ Plads, hvorved denne gade fik sin nuværende bredde.

Til de første købere af grunde hørte de to tidligere nævnte håndværksmestre. Den 2. marts 1750 fik de skøde på dem, og allerede ved påske-tid 1751 var opførelsen af Peder Rasmussens ejendom så vidt fremskredt, at gården kunne beboes, hvorimod Engerslev først flyttede ind i sit hus om efteråret. Selv disponerede han over stueetagen, medens førstesalen udlejedes. Tegningerne til begge bygninger skyldtes hofbygmesteren Niels Eigtved, og oprindelig lå de som to ens tvillinghuse midt mellem det palæ, kammerråd Christen Lintrup, der i 1756 adledes under navnet Lindencrone, lod opføre på hjørnet af Bredgade, og det palæ, gehejmeråd W. A. von der Osten byggede på hjørnet af Amaliegade. Indbyrdes var de fire ejendomme forbundet med en teglhængt mur langs Sct. Annæ Plads, som dog i virkeligheden dannede facade på to bagved liggende lave huse.

Hverken Engerslev eller Peder Rasmussens ejendomme har bevaret deres oprindelige udseende. De er begge gentagne gange blevet ombygget og moderniseret. Fra første færd var de to et halvt stokværk høje over kælderens med port på yderfløjene, syv fag brede med en svagt fremspringende midtrisalit på tre fag, hvis vinduer havde sandstensrammer, og som foroven afsluttedes med en lav trekantsgavl. Som det fremgår af en indskrifttavle i gården til nr. 9, var det de først opførte huse i den ny Frederiksstad, som denne bydel blev kaldt til minde om dens grundlægger, og de blev således forbillede for en lang række af de fornemme borgerhuse, der i de følgende år under Eigtveds ledelse blev rejst i Amaliegade og Bredgade.

Her på Sct. Annæ Plads oplevede Murer- og Stenhuggerlauget krigens og besættelsens fem onde år.

Afslutning

Det er en lang vandring gennem vor hovedstads historie, Murer- og Stenhuggerlauget har foretaget siden dets stiftelse for 350 år siden i 1623, og der er ikke mange af den gamle bys kvarterer, som det ikke på et eller andet tidspunkt har været nærmere knyttet til. Tilsyneladende er Slotsholmen, Gammelholm og Christianshavn de eneste undtagelser. Laugshus i egentligste forstand synes det dog kun i perioder at have haft, i andre har oldermanden sikkert lagt hus og hjem til dets møder og sammenkomster. Måske er dette en af årsagerne til, at dets historie og udvikling på sin vis er blevet knyttet til vor hovedstads skæbnetimer i de sidste halvjerde hundrede år. De store brande 1728 og 1795 gjorde det ligesom bombardementet i 1807 husvild, men hver gang synes det dog hurtigt efter at have fundet sig et nyt tilholdssted, selv om det undertiden må have været under mere private former. Dets beliggenhed genspejlede dog som oftest laugets betydning og murermestrenes sociale position i samfundet, og dette gælder vel også dets nuværende domicil i det fornemme Sct. Annæ Øster Kvarter.

Laugshuset, Sct. Annæ Plads 7. 1973.

Benyttede kilder

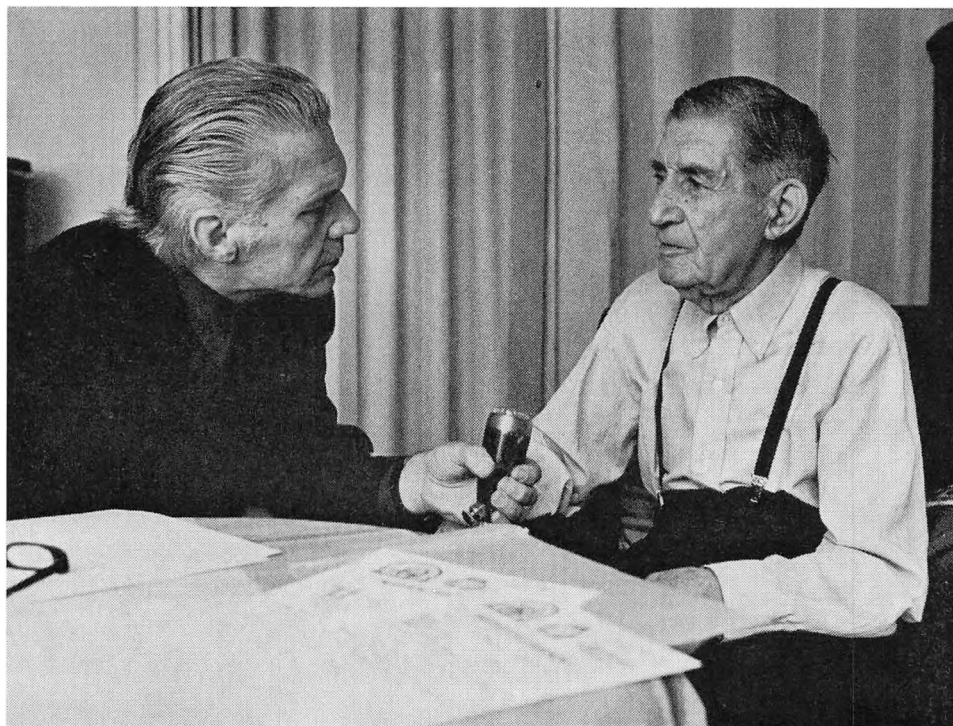
- C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav. Kbhvn. 1907.
- C. A. Clemmensen: Københavns Murer- og Stenhuggerlaug 1907–1923. Kbhvn. 1923.
- Bering Liisberg: Murmesterlauget i København fra dets Oprettelse 1623 til 1707 efter Laugsbøgerne. Kbhvn. 1924.
- Einar Aabye og Henning Hansen: Københavns Murer- og Stenhuggerlaug. Laugets Historie 1923–1948 samt nogle Bidrag til Laugets ældre Historie. Kbhvn. 1950.
- Steffen Linvald: Mur-, Beton- og Stenfagenes kulturhistoriske Baggrund i De danske Mur- og Beton Erhverv. Kbhvn. 1961.
- O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse I–VI. Kbhvn. 1877–1892.
- Carl Bruun: Kjøbenhavn I–III. Kbhvn. 1887–1901.
- Steffen Linvald, Ernst Mentze og M. Friis Møller: Danmarks hovedstad fra landsby til storby. Kbhvn. 1948.
- Historiske huse i det gamle København. Udgivet af Nationalmuseet 1972.
- Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728. Udgivet af Kjøbenhavns Brandforsikring 1906.
- Steffen Linvald: Grundejerproblemer efter ildebranden 1728. Grundejer-Bladets jubilæumsnummer 1860–1960.
- Rasmus Nyerup: Kjøbenhavns Beskrivelse. Kbhvn. 1800.
- Villads Christensen: København 1840–1857. Kbhvn. 1912.
- Peter Linde: Latinerkvarteret. Kbhvn. 1949.
- Peter Linde: Adelgade og Borgergade. Kbhvn. 1941.
- Steffen Linvald: Rådhuspladsen i fortid og nutid. Kbhvn. 1950.
- Otto Rung: Fra min Klunketid. Kbhvn. 1942.
- Steffen Linvald: Sophie Amalienborg og Dronningens Have. Kbhvn. 1958.
- John Erichsen: Frederiksstadens første borgerhuse. Historiske Meddelelser om København. Årbog 1971.

Tredie Del

DEN 83-ÅRIGE NAVER
MURER JOHS. SØDERBERG
FORTÆLLER OM SIN UNGDOMS REJSELIV
I SAMTALE MED CHR. KRYGER

Åh, disse Minder...

Murer Johs. Søderberg i samtale med redaktør Chr. Kryger.

Erindringer fra en tid, der ligger en menneskealder tilbage – hvor meget er de værd for andre end dem, der erindrer? Hvor meget kan vi fæste lid til andres detaljerede beretninger om oplevelser fra en tid, der er så meget på afstand? Overvejelser af den slags bliver så temmelig overflødige, når man sidder over for fortælleren Johannes Søderberg. For ud over en forbavsende god hukommelse har han dokumentationen i orden. I sin bordskuffe har han – omhyggeligt samlet i kronologisk orden – i hundredvis af breve og prospektkort, som han i sin ungdom sendte hjem til familien fra sine rejser. Det er et materiale, som med datering, afsendelsessted og øjebliksskildringer tegner et broget billede af den tid, da Johannes Søderberg gik på valsen gennem store dele af

Europa og siden drog over dammen til Sydamerika og Nordamerika. Lad så være, at hans mundtlige fremstilling hist og her farves af tilbøjeligheden til i højere grad at hæfte sig ved det lystbetonede end ved alle de gebrækkeligheder, som ingen af datidens rejsende håndværkssvende klarede sig fri af. Johannes Søderberg er en fuldgyldig repræsentant for *navernes* broderskab. Hans fortælleglæde, hans evne til at genopleve i erindringen, hans glimt i øjenkrogen fremkalder hos den uindviede forestillingen om den synftige håndværkssvend, som var parat til at stikke en daler – om han da havde nogen – til en betrængt kammerat, som var mand for i et muntert lag at give en lystig vise til bedste, og som kunne afrunde en dramatisk beretning om overståede trængsler med et »Er det måske løgn, makker!«

– Jamen det *var* jo somme tider løgn, siger Johannes Søderberg lunt, for når vi sådan samledes i naverhulerne rundt omkring og fik os en tår over tørsten, så blev der fortalt historier. For hvad oplevede vi ikke! Der røg vel nok en lille and med nu og da, men vi kendte hinanden og kunne selv lægge til og trække fra. Ja, og så sang vi. Vi sang meget, da vi gik på valsen, og måske særlig jeg. Jeg har altid kunnet li' at synge, og det har for resten holdt sig livet igennem. En overgang var jeg medlem af fire sangforeninger herhjemme på én gang. De kaldte mig »Gamle Jas« eller »Gammelfar«, og så lød det altid: Kan du ikke synge en vise, Gammelfar! Og jeg var ikke kostbar, jeg kunne en bunke viser fra dengang, revyviser og den slags og så selvfølgelig »Vi er de raske naver«. Jo, der var mange, der havde øgenavne ligesom jeg, sådan i al gemytlighed altså. Der var »Danmarks stolthed« og »Den lange nøgle« og »Paven« og »Pavens søn« og mange flere.

– *Hvad var egentlig grunden til, at du drog på valsen?*

– Det var såmænd den ganske enkle, at det var skidt med beskæftigelsen herhjemme, da jeg blev murersvend i 1908. Det var dengang, fagforeningen betalte os rejsepenge for at søge arbejde ude omkring i landet. Så straks efter svendeprøven tog jeg til Herning, hvor jeg arbejdede i 3–4 måneder. Så kom jeg tilbage til København og fik også noget at bestille, men det varede ikke ret længe, så næste gang tog jeg til Fredericia sammen med en kammerat, og det blev egentlig starten på, at jeg gik på valsen. Derovre traf vi nemlig en murermester fra Dybbøl, og

han tilbød os arbejde dernede i Sønderjylland. Det var jo dengang, Sønderjylland endnu var tysk. Vi kom til Dybbøl og Sønderborg og arbejdede der i nogen tid, og da så arbejdet slap op, og vi jo allerede var i Tyskland, så tog vi turen videre sydpå.

– *Til fods?*

– Jaja, naturligvis. Vi havde jo ingen penge. Selvfølgelig tjente vi penge, når vi havde arbejde, men vi brugte dem lige så hurtigt, som vi tjente dem. Husk på, vi var unge og tænkte såmænd aldrig på at lægge noget til side. Vi havde mod på livet og var først og fremmest indstillet på at opleve noget og leve livet, og det gjorde vi uden at tænke ret langt ud i fremtiden. Det er jo ungdommens lykke, at den kan leve i nuet. Jaja, nu bagefter kan man selvfølgelig godt se, at vi kunne have båret os fornuftigere ad, men hva', så havde vi vel heller ikke lært så meget, som vi faktisk gjorde, når vi nu og da rodede os ind i en eller anden tosset situation. Nå, vi kom til Rendsburg og til Kiel og endte foreløbig i Hamburg, og her havde vi en herlig tid. Der var godt med arbejde, hvad der jo var andre end os, der havde opdaget. Jeg tror, der var omkring tusinde navere i Hamburg dengang, så det gik lystigt til. Vi havde vores huler, hvor vi mødtes om aftenen, og hvor der var sang og bægerklang, og hvor man lærte en masse dejlige mennesker at kende. Men nu havde vi fået bisselæder i støvlerne, så da vi havde været der i en tre måneders tid, tog vi videre sydpå.

– *Jeg har det indtryk, Søderberg, at I så stort på, hvor turen nu skulle gå hen. Var det sådan helt på lykke og fromme, I drog videre?*

– Nej, det kan man ikke sige. Vi snakkede med arbejdskammeraterne, hvor vi kom frem, og så hørte vi om, hvor der var chance for at få noget at rive i, så helt tilfældigt var det nu ikke, hvor vi kom hen. I Hamburg havde vi fået at vide, at vi kunne få arbejde i kulminerne i Bochum i Westfalen, så det blev vores næste mål. Der kom vi til at arbejde med at mure hvælvinger nede i minegangene. Der var bare det ved det, at vi måtte skrive under på at arbejde der i mindst fire uger. Det gjorde vi, og vi fortrød det. Det var et grusomt arbejde. Modbydeligt varmt var der dernede dybt under jorden, ind imellem trak det gennem gangene, og luften var fyldt med kulstøv. Da der var gået en uge, blev min kammerat syg, og tre dage efter kunne jeg heller ikke mere, og så holdt vi

op. Vi fik den besked, at vi godt kunne gå vores vej, men ikke en skilling kunne vi få, for vi havde jo skrevet under på, at vi ville arbejde på stedet i 4 uger. Ja, er det nu ikke mærkeligt, nu sidder jeg og fortæller om alt det bøvl, vi havde dernede i Bochum, og jeg plejer at huske alt det andet, alt det fornøjelige. Men det må nok være, fordi det virkelig var et beskidt arbejde, vi havde fået fat i. Men heldigvis havde vi da fagforeningen at ty til, og formanden dér hjalp os, fordi vi virkelig var blevet syge. Han skaffede os lægeattest, og det endte med, at minen betalte os for 14 dage, og glade var vi. Vi kom os da også hurtigt igen og valsede videre til Essen og Krefeld og Düsseldorf og endte i Köln, en dejlig by, hvor vi selvfølgelig også traf på landsmænd.

– *Hvordan klarede I jer rent sprogligt?*

– Ok, det kom af sig selv. Man kan komme langt med fingersprog og et par tyske ord ind imellem, og sådan klarede vi os i begyndelsen. Men det varede ikke ret længe, før vi også kunne begynde at klare os med munden, for vi var jo alligevel hver dag sammen med tyskere på arbejdspladserne, og så var vi tvunget til at snakke tysk, og det gør, at man kommer efter det forbavsende hurtigt. Okja, der var dejligt i Köln, men nu var det også sommer og dejligt vejr. Jeg husker, at vi kom dertil i juni 1910, oven i købet på en huleaften. Jeg blev optaget med det samme som medlem.

– *Man opdager hurtigt, når man snakker med gamle navere, at de gang på gang vender tilbage til huleaftenerne.*

– Ja, men det er nu meget naturligt, for det var ligegodt der, vi fik så mange herlige minder sammen med gode kammerater. Dé foregik der noget, og vi tog ud i byen sammen. Det var ikke altid lige let for politiet at holde styr på os, når vi havde fået en lille én, men gennemgående må jeg nu sige, at de var flinke ved os, og hvad, vi gjorde jo heller ikke nogen fortræd. Juleaften, kan jeg huske, havde jeg en oplevelse i Köln, som jeg kan se for mig endnu. Vi havde fundet ud af – vi var en 12–14 navere – at vi ville til midnatsmesse i domkirken. Det var et imponerende skue. Der var 250 præster, som mumlede latinske bønner, det var jo en katolsk gudstjeneste, og de svingede med røgelseskar og sang latinske messer. Rundt om hele sceneriet var der et svært jerngitter, og for at komme så nær som muligt stak jeg hovedet ind mellem jernstængerne,

og så sad jeg der. Jeg kunne ikke få hovedet tilbage igen. Jeg hev og sled med det resultat, at ørerne hovnede op, og jeg sad endnu mere fast. Men fri måtte jeg jo, og så masede jeg på, så begge øreflipper blev revet fra, så blodet flød mig ned ad halsen og ud over tøjet. Løs kom jeg, men det gjorde ondt, og jeg så farlig ud. Da kom der en betjent i uniform og det hele, og jeg tænkte: Hvad skal der nu ske med mig? Men det viste sig, at manden var en fredelig kirkebetjent, en stor kraftig fyr. Han fik mig ind i et lokale ved siden af og vaskede blodet af mig og forbandt mig, og så gav han mig et glas vin og ønskede mig glædelig jul. Okja, det var den juleaften. Men mere medtaget var jeg da ikke, end at jeg var med ved 4-tiden julemorgen, da hele det store kirkeoptog drog gennem Kölns gader. Jo, Köln var en dejlig by at være i. Det var også i Köln, vi var med til det store karneval. Vi navere blev klædt ud som tyske studenter, og vi var med overalt, hvor der skete noget.

– *Tyske studenter plejede ikke at være bange for mosten.*

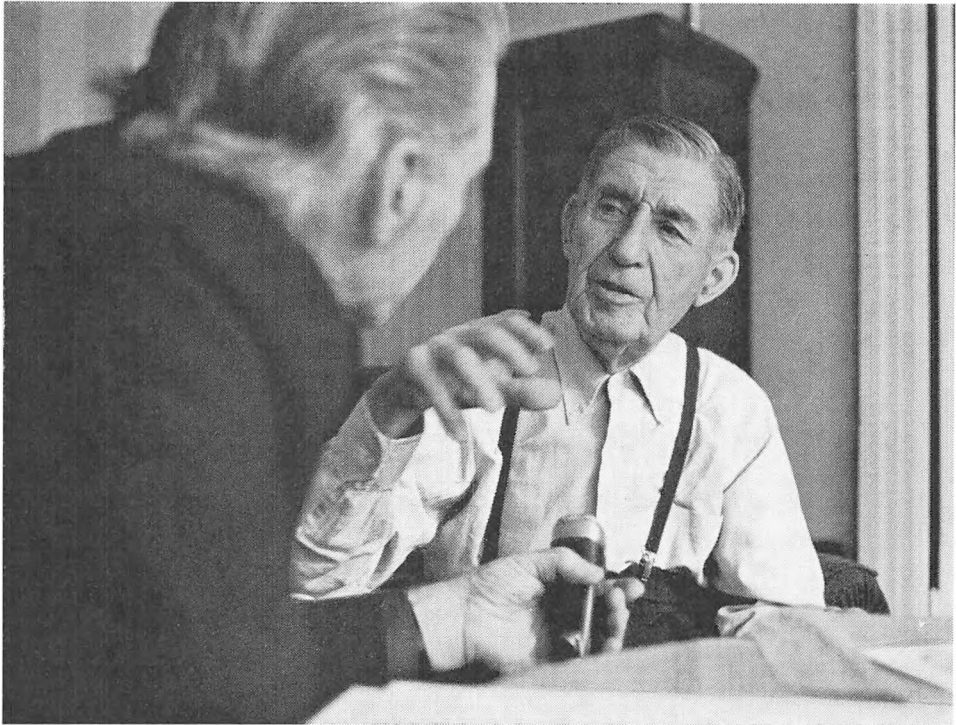
– Det var de sågu heller ikke, skal jeg love for. Jeg begyndte at synge »Til sommer, når skoven bli'r rigtig grøn« med tra-la-la-la som omkvæd, og så tog vi hinanden i hænderne og dansede rundt, og det greb om sig, så der til sidst nok var tusinde, som dansede med og trallede. Vi var nær aldrig sluppet derfra. »Noch mehr, noch mehr!« råbte de, og vi blev ved. Betjentene måtte finde sig i, at vi løb i rundkreds omkring dem. Og det blev efterhånden en hård tur. Vi festede i fem dage i træk og det meste af natterne med.

– *Hvad så med arbejde?*

– Arbejde! Det blev der ikke noget af. Når der var karneval, så var der karneval, og så var der ikke tid til at bestille noget. Jo, det var herlige tider, og foråret stod for døren, og det begyndte igen at krible i fødderne. Hvad kan man så andet end igen at valse videre. Vi vandrede ned langs Rhinen med Schweiz som mål. Vi havde bestemt, at vi ville give os god tid og se os om og nyde livet. Lorelei var vi til tops på, og vi var inde i gamle middelalderlige fæstninger og slotte og kom gennem Koblenz, Wiesbaden, Mainz, Frankfurt, Heidelberg, Nürnberg og Stuttgart, og hvad de nu hed alle de byer. Og så endelig kom vi til navernes

ÅH, DISSE MINDER...

andet fædreland, Schweiz. Schweiz var dengang målet for næsten alle navere. Der var så godt som altid arbejde at få, og vi var heller ikke mere end netop ankommet til Zürich, før vi traf landsmænd, som fortalte os, at der var masser af arbejde at få.

Hvordan var I anset som håndværkere i det fremmede?

– Vi var skam godt anset. Det var nu alle os, som kom fra Skandinavien. Vi havde allesammen stået læren igennem og kunne vores håndtering. Der var jo ikke forskel på at være murer dernede og herhjemme. Det var dér som her sten på sten i lod og vinkel. Og det gjorde da for resten, at vi måtte lære fra os på arbejdspladserne, for der var mange italienere, der ikke havde lært noget. Dem måtte vi tage os af. Men det var selvfølgelig os, der tjente bedst. Jeg sagde før, at Schweiz var naverens andet fædreland, men det var jo ikke bare, fordi der var godt med arbejde, det var også for den storslåede naturs skyld. Jeg har haft mange vidunderlige ture rundt omkring i Alperne, set solen gå ned og stå op over de sneklædte tinder, stået højt til vejrs på bjergtoppene og

skuet ud over Vierwaldstättersøen. Det var naturindtryk, som man aldrig kan glemme.

– *Man skulle næsten tro, Søderberg, at du kun havde behagelige oplevelser.*

– Jamen, det er jo det, jeg siger. Man husker altid bedst det gode og det fornøjelige. Men jeg skal nu ikke lægge skjul på, at vi også somme tider var ude for strabadser. Engang skulle jeg ved vintertid rejse sammen med nogle danske malere fra Olten til Basel. Men så fandt malerne ud af, at de ville tage toget. Jeg havde ingen penge, så jeg måtte tage turen til fods. Det blev en hård tørn. 45 kilometer skulle jeg gå. Jeg startede klokken 7 om morgenen, og det sneede og stormede. Vejviserne var sneet til, men jeg vidste, at jeg skulle opad for at komme over Oltenpasset i 800 meters højde. Jeg ved ikke, hvordan det ville være gået, hvis ikke jeg oppe i pashøjden havde været så heldig at træffe på en kone, der skulle køre mælk et stykke vej i den retning, jeg skulle. Hende kom jeg op at køre med, og det hjalp både på humøret og kræfterne. Jeg havde sat mig i hovedet, at jeg ville nå frem til Basel om aftenen, så da jeg havde sagt farvel til konen, masede jeg videre i uvejret. Det eneste, jeg fik at spise, var rundstykker og sne. Men frem kom jeg. Klokken 8 om aftenen nåede jeg hulen i Basel, stivfrossen og forkommen. Jeg bekvæmede, da jeg kom ind i varmen, men det hjalp, da jeg fik noget mad og nogle øller, og så var jeg for resten i vigør igen og sang og festede hele aftenen sammen med kammeraterne.

Johannes Søderberg standser op nu og da og ler af sin ungdoms meriter. Så kommer han i tanker om de »forplejninger«, han har overnattet på. De var ikke alle lige appetitlige.

– Jeg husker »forplejningen« i Bern. Der skulle vi møde klokken 5 om eftermiddagen, hvis vi ville have noget at spise. Vi blev lukket ind i en stor spisesal, hvor vi fik udleveret hver en tinskål. Der var unge og gamle, tyskere, østrigere, ungarere, italienere og skandinaver. Så kom der en katolsk præst, som bad bordbøn med os, inden vi fik noget at spise. Så kom logifatter og kommanderede os til luseparade. Der stod vi så alle mand splitter nøgne, og nogle måtte til aflusning. Først derefter kom de med en stor spand suppe, og den smagte godt. Jo, man prøvede lidt af hvert, og det kunne ikke nytte noget, at man var for sart. Væggetøj og lus og lopper var vi velkendt med, man kan vænne sig til meget. Og nu bagefter vil man ikke have undværet noget af det. Vi kom

også til Wien og arbejdede der i nogle måneder, og hvad var der ikke at se på der! Hyggelige caféer, imponerende bygninger og parker og slotte. Mens vi var i Wien, fik vi en tjans om bord på en flodbåd, som sejlede på Donau. Vi kom om bord og arbejdede os til Budapest. Det var dengang, det hed Østrig-Ungarn. Vi fik også arbejde, men det varede nu ikke så længe, for kun formanden og konduktøren var tyske, ellers arbejdede vi sammen med serbere og kroater og ungarere, som vi ikke kunne forstå, så vi tog snart tilbage til Wien. Men nu var der ikke noget arbejde at få, så vi tog sækken på nakken og valsede til Dresden. Det var igen et eksempel på, at der var sammenhold mellem naverne, for vi havde hørt fra mand til mand, at i Dresden kunne vi få noget at bestille. Ja, hvad husker jeg fra Dresden? Jeg husker et logihus, hvor det vrimgede med væggelus, men lad det være. Det, jeg navnlig husker, var de gamle bygninger, malerisamlingerne, kunstskatte i overdådighed, herlige sejlture op ad Elben til Sachsisk Schweiz. Det var naturindtryk, som har brændt sig fast i sindet. Mens vi var der, lå der en dag brev til mig fra mine forældre med meddelelse om, at hvis jeg ville, så kunne jeg få arbejde derhjemme hos min onkel, som var murermester, og som netop havde fået et stort arbejde. Joe, det ville jeg gerne. Jeg havde bare ingen penge, så det måtte jeg skrive hjem. Men min onkel ville åbenbart gerne have mig hjem, for kort tid efter kom der brev med en sum penge til mig. Ja, jeg var faktisk så velhavende, at jeg kunne rejse hjem med tog. Jeg spillede Kong Gulerod og rejste som turist og gjorde ophold både i Leipzig og i Berlin. Alle vegne var der noget at se på, og jeg gav mig god tid, inden jeg vendte næsen hjemefter. Men hjem måtte jeg, og i oktober 1912 var jeg i København igen efter at have valset rundt i Europa i tre år.

Johannes Søderberg haler et bundt prospektkort frem af skuffen og finder holdepunkter for kronologien. Han citerer lidt af det, han skrev hjem dengang, lutter glade efterretninger.

– Det ser næsten ud som et princip, at du kun skriver om det positive, selv om der jo nok var adskilligt negativt ved rejselivet.

– Jeg tror egentlig ikke, at jeg tænkte videre over det. Husk på, vi kendte jo vilkårene ved at fægte os frem. Vi var indstillet på at møde vanskeligheder, og forvante var vi ikke. Vi stillede ikke store krav, vi navere. Vi var i samme båd, og det er altid lettere at tage modgangen, når alle ens kammerater rejser på de samme betingelser.

– *Hvordan var det så for dig at finde dig til rette herhjemme?*

– Vel var det rart at komme hjem igen, men der gik ikke lang tid, før det igen begyndte at rykke i én. En af mine kammerater fra drengene var en ivrig tilhører, når jeg fortalte om mine oplevelser rundt om i Europa. Han gik også og fik udlængsel, og vi talte meget om at rejse ud sammen. Så skete det, at han traf sammen med en ung mand, som var født i Brasilien. Han berettede vidt og bredt om, hvor rart der var derovre, og så var spillet gående. Vi snakkede frem og tilbage og lagde planer, og alvor var der skam i det, for vi gik i flere måneder og lærte portugisisk af denne mand. Men det med pengene var jo en vanskelighed, og så viste det sig, at vi fandt udvej også for det. Min kammerats far var malermester. Han havde selv rejst meget i det fremmede, da han var ung, så han forstod os. Han lånte os penge og forærede os oven i købet de 300 kr., som rejsen kostede. Lykkelige var vi, og vi fik bestilt billetter til en stor engelsk båd, der skulle afgå fra Southampton. Ak ja, jeg husker tydeligt, hvordan min forældre tog situationen, da jeg kom og viste dem billetterne. Min mor var lidt beklemmt, men indså vel, at der ikke var noget at stille op, og min far sagde kort og godt: Du er ikke rigtig klog! Den dag, vi drog af, var begge vore mødre på banegården for at sige farvel, men ingen af vore fædre. Da vi kørte forbi Valby station, hvor min kammerats forældre boede, så vi, at der var hængt flag og lagener ud af vinduet som en afskedshilsen til os. Det var den 13. maj 1913. Vi rejste over Esbjerg–Harwich til London, hvor vi var i fire dage, og derpå til Southampton. Der lå vores skib, en mægtig båd på 18.000 tons, så der var plads nok. »Amazonas« hed den. Og nu begyndte en sørejse, som jeg aldrig skal glemme. Om bord traf vi sammen med nogle herlige guttermænd, blandt dem en neger, der var født på Sct. Thomas i det dengang danske Vestindien. Han kunne lidt dansk. Vi havde det vældigt fornøjeligt sammen under hele overfarten. På rejsen sydover anløb vi Brest i Frankrig og nogle spanske pladser og kom så til Lissabon i Portugal, hvor vi skulle ligge i en halv snes timer. Her var vi i land for at se os om, og her fik vi lejlighed til at forsøge os med vore portugisiske kundskaber. Det gik nu ikke særlig godt, men vi klarede os med at tage fingersprog til hjælp. Det hjalp nok også på det, at vi fik smagt på den portugisiske vin, den var billig, så billig, at vores negerkammerat fik så meget, at vi havde vores mas med at få ham bragt om bord igen. Flere hundrede spanioler og portugisere skulle med til

Sydamerika som dækspassagerer, og der var et leben, da de slog sig ned på dækket, hvor de skulle opholde sig under hele rejsen. Vi andre, som havde kahytsplads, kunne sagtens klare os, men hvordan ville det ikke blive for de hundreder af sammenstuede mennesker, når vi først kom ud i rum sø? Sidste anløb, inden vi gik over dammen, var De capverdiske Øer, og så gik vi ud på det lange stræk. Men sikket sceneri på dækket! Kvinder og mænd, børn og gamle imellem hinanden, hver på deres lille trange plads på dækket, hvor de spiste og sov. Toiletforholdene var elendige, og søsyge blev mange af dem. Men trods alt holdt de humøret oppe og spillede og sang, når der ind imellem var rolig sø. Jeg morede mig tit med at stå ude i forstavnen og iagttage flyvefisk og legende delfiner, der i store spring fór hen over overfladen foran skibet.

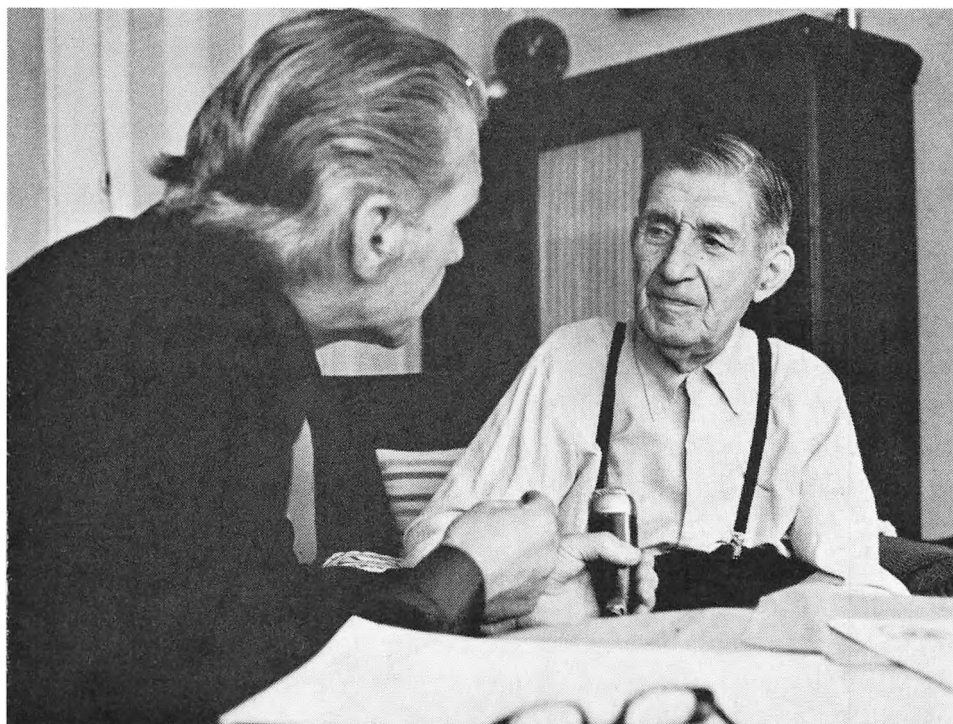
– *Hvor længe varede overfarten til Sydamerika dengang?*

– Ja, hvis vi ser bort fra den del af turen med de mange anløb, og vi regner med afgang fra De capverdiske Øer, til vi anløb første havn i Brasilien, så varede den fem døgn. Det var byen Pernambuco omtrent under ækvator, vi først kom til. Der kom en masse negre om bord for at sælge tropiske frugter, som vi aldrig havde set før. Nu var vi for alvor kommet til et fremmed land. Naturen var anderledes, det svirrede med fremmede sprog, og varmt var det. Men heldigvis havde vi gjort os gode venner med stewarden om bord, han sørgede godt for os med øller. Fra Pernambuco gik vi videre til Bahia og Rio de Janeiro, og så endelig nåede vi vores bestemmelsessted Santos. Der skulle vi fra borde.

– *Vel uden at vide noget som helst om, hvordan det lå med at få arbejde?*

– Det kunne vi ikke vide noget om, men det lå ikke for os at tage belymringerne på forskud, og vi havde heller ikke mere end netop lagt til kaj, før en agent fra »Emigrationen« kom om bord. Han var tysker, så ham kunne jeg snakke med. Han fortalte i lovende vendinger om, hvor gode forhold vi kunne komme til at arbejde under, hvis vi ville skrive under på nogle papirer om at tage arbejde inde i urskoven. Han lovede os gratis underhold, indtil et hold håndværkere og arbejdere kunne rejse samlet af sted. Vi snakkede frem og tilbage om det, og det endte med, at vi skrev under, dumme som vi var. For lidt senere kom en af vore medpassagerer, for resten også en tysker, og spurgte, om vi havde haft

noget med denne agent at gøre, og så måtte vi jo fortælle, at vi allerede havde skrevet under på papirerne. Da han hørte det, sagde han, at det var et højst risikabelt foretagende, og at han meget stærkt ville fraråde os at gå hen til »Emigrationen«. Det gjaldt om at klare sig fri af den, og det kunne vi gøre ved at rejse videre til Sao Paulo for egen regning. Vi fulgte hans råd, og jeg har på fornemmelsen, at det gjorde vi klogt i, for der var mange snydere og bedragere, som gjorde lyssky forretninger på bekostning af uerfarne og godtroende emigranter. Vi undgik altså »Emigrationen« og rejste videre til Sao Paulo. Turen foregik med tovbane, der løb gennem et forunderligt landskab. Snart kørte vi gennem tunneler, snart uden på bjerget med afgrundsdybe kløfter under os, og efter tre timers rejse nåede vi op til Sao Paulo, der lå oppe på højsletten, dengang en by på 800.000 indbyggere. Her havde vi hørt, at der skulle være mulighed for at få arbejde. Vi fandt et lille tysk hotel, hvis man ellers kunne kalde det hotel. 14–15 værelser på rad var indrettet i nogle gamle garager med to senge i hvert. Jeg husker særlig tydeligt den seng, jeg fik stillet til rådighed. Den havde kun tre ben med en

Der var mange snydere og bedragere, som gjorde lyssky forretninger på bekostning af uerfarne og godtroende emigranter.

petroleumsdunk som det fjerde. Endnu kan jeg høre, hvordan det knaldede, hver gang jeg vendte mig i sengen. Nå, maden var god, og arbejde fik vi så godt som med det samme hos et tysk firma, som ejedes af to brødre. Det var vældig flinke folk, som vi befandt os godt hos. Vores første arbejde var et byggeri for den hollandske og den danske konsul, der drev en mægtig import- og eksportforretning og ejede kaffe- og sukkerplantager på arealer så store som Fyn. Jo, det var store forhold. Og heldige var vi igen, for der i firmaet var der en dansker, som hed Hugo, og han tilbød os, at vi kunne bo hos ham, og det lod vi os ikke sige to gange. Det var ikke svært at sige farvel til hotellet og den trebenede med petroleumsdunken, og så flyttede vi hen til Hugo og hans familie, der boede i italienerkvarteret, og der havde vi det godt.

– *Vil det sige, at I ligefrem blev optaget i familien?*

– Ja, det gjorde vi egentlig, og det var en sjov familie. Hugo var ikke mere end to år, da han kom til Brasilien, han var altså vokset op i landet og gift med en engelsk pige, hvis mor også boede i huset. Desuden var der Hugos bror og ægteparrets tre sønner. Når vi sad ved bordet og spiste, var det et sprogligt Babylon. Til os talte han dansk, til konen og svigermøderen engelsk, til broderen tysk, og for at gøre forvirringen fuldkommen talte han spansk og portugisisk til drengene, og ind imellem måtte han oversætte til alle sider. Han var et unikum til sprog.

– *Brasilien var vel i det hele taget et modsætningernes land dengang med mange nationaliteter inden for sine grænser?*

– Det var i højeste grad et sammensat samfund med mange urolige elementer imellem. Vi havde tit optøjer i Sao Paulo med skyderi i gaderne og udrykninger efter urostifterne. Så at sige alle forretninger havde jernjalousier til at rulle ned for vinduerne, så snart der var opræk til ballade. Så kunne man høre, hvordan det raslede ned langs fortovene, og så gjaldt det om at smutte ind et sted, inden der blev rullet ned, og så blive der, indtil tumulterne var ovre. Jeg husker en juleaftensdag hen mod aften, da Hugo og jeg var på indkøb og var gået ind på en bar for at få en øl. Da pludselig hørte vi skyderi, og et øjeblik efter var vi spærret inde bag nedrullede skodder. Så kom politiet hylende i deres vogne, og alle vi gæster, vel henved 25 mand, blev arresteret og kørt på politigården. Vi tog det roligt, og Hugo mente, at vi snart ville blive løsladt, men lige meget hvor tungfærdigt han diskuterede med politifolkene og

fortalte dem, at vi var aldeles sagesløse, lige lidt hjalp det. Alt, hvad vi havde på os, blev taget fra os, om det så var seler og livremme, og så blev vi ført ned i en uhumsk kælder, hvor fire betjente med revolvere og bajonetter passede på os. 60–70 mand tror jeg vi var dernede, et blandet selskab af alle mulige farver. En hel del julekæfarter var der iblandt, og vi havde kun to spande til vores nødtørft. Vi spurgte, hvorfor vi var blevet sat ind, men vi fik ikke noget svar. Jo, det var en hyggelig juleaften og -nat med, for vi blev først sluppet løs julemorgen kl. 8. Vi fik vores ejendele igen, men ingen forklaring på arrestationen. Sammen med os var en neger fra Sct. Croix. Han talte ganske godt dansk, så ham holdt vi sammen med, og da vi endelig blev sluppet fri, tog vi ham med hjem til Hugo og fejrede en forsinket julefest sammen med familien. Senere fik vi at vide, at værten i den bar, hvor vi var blevet spærret inde, var blevet beskudt. Han var dog sluppet med et skudsår i armen. Men den tildragelse fortæller alligevel et og andet om, at Brasilien var et fremmedartet land for en dansker, et land, hvor man måtte være forberedt på, at alt kunne ske. Nå, ikke fordi vi unge mennesker tog det så tungt, vi holdt jo sammen, vi danskere og nordmænd og svenskere. Vi havde en skandinavisk forening, som hed »Nordlyset«. Der samledes vi og havde dejlige timer sammen, og nu og da tog vi os tid til at se os om i landet. Vi besøgte en stor slangefarm, hvor man tappede giften af mange forskellige arter slanger for at bruge den til serum, som man eksporterede. Vi kørte med lilleputbane ud til kysten til Brasiliens fornemste badested Gwarucha med hoteller og spillecasinoer i massevis, men det var nu kun for at kikke, det passede ikke rigtig for vores pengepung. Så kunne jeg bedre tillade mig at dyrke min interesse for sommerfugle. Jeg skabte mig efterhånden en stor samling af tropiske arter, kæmpestore og med vidunderlige farver. 5–6 store fugleedderkopper havde jeg også fået fat i, noget giftigt kryb, de var forresten det eneste, der blev tilbage af samlingen. En dag, jeg kom hjem til mit logi, havde der været invasion af termitter, som havde raseret alt, hvad der var af madvarer og andet fortærbart, og altså også min sommerfuglesamling. Den var simpelthen ædt op.

Sjovt nok, siger Johannes Søderberg, hvordan ganske små og ubetydelige tildragelser dukker op i erindringen, når man sådan sidder og genfremkalder, hvad man oplevede dengang. Det kan ske, at jeg pludselig kommer til at tænke på ting, som jeg ikke har skænket en tanke, siden jeg var midt i det alt sammen.

– *Hvordan klarede I jer i klimaet i Sydamerika?*

– Klimaet var jo forskelligt fra sted til sted. I Sao Paulo gik det fint. Byen ligger temmelig højt i landet, næsten 800 meter over havet, så det var ganske behageligt, og vi var i hvert fald sikre på, at vi kunne arbejde hele året rundt og ikke som herhjemme være nødt til at indstille byggeriet om vinteren. Vi havde godt at bestille. Vore mestre havde fået et større arbejde med at bygge 15–20 villaer, som de skulle finansiere og skaffe materialer til, og vi leverede arbejdskraften. Det var vi godt i gang med, da verdenskrigen brød ud.

– *Kom krigen til at betyde noget videre for jer så tidligt og så langt borte?*

– Ja, det skal jeg love for, det gjorde. Brasilien var først og fremmest et kaffe- og tobaksproducerende land og helt afhængig af kornindførsel fra U. S. A. og Argentina, og da importen hørte op, udbrød der strejker og optøjer med skyderier. Der var dengang 40.000 tyskere i byen, og de gik gennem gaderne med faner og sang, de ville hjem for at kæmpe for deres land, og urolighederne tog til. Vi blev standset i vores arbejde med stenkast, regulært fordrevet fra arbejdspladsen, så vi var nødt til at fortrække. Brasilien var på de allieredes side, så der var vældige spændinger mellem den lokale befolkning og tyskerne. Vi blev kaldt op på generalkonsulatet til den gamle konsul von Bülow, som opfordrede os til at rejse hjem for at være med til at forsvare gamle Danmark, om det skulle blive nødvendigt. Det var vi nu ikke indstillet på, men vi var klar over, at det nok var på tide at forlade landet, for pengenes værdi raslede nedad, og de var snart kun det halve værd. Gudskelov havde vi hver måned købt engelske pund, så vi undgik det helt store tab. Vi besluttede os for at komme af sted og fik pakket sækken. Vi rejste ned til Santos og videre til Rio de Janeiro, hvor vi håbede at kunne få hyre nordpå. Det viste sig bare at være betydeligt vanskeligere, end vi havde regnet med. Vi rendte fra skib til skib, men ingen steder havde man brug for os. Til sidst fik vi hjælp af konsulen, som var nordmand. Han havde kontakt med en norsk båd, »Nygård« af Bergen. Den kunne vi komme med, hvis vi ville gå ind på kaptajnens betingelser. Der var noget mugent ved det hele. Vi skulle ikke forhyres, og ingen steder skulle der skrives noget. Vi skulle arbejde om bord og dertil betale 60 milreis for rejsen, der foreløbig skulle gå til Sct. Thomas i Dansk Vestindien og

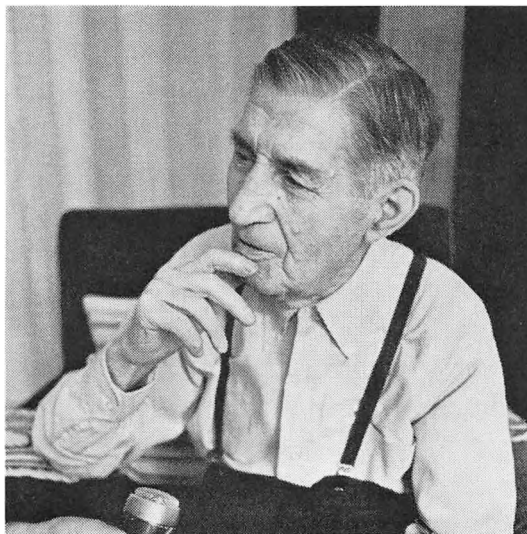

ÅH, DISSE MINDER...

derfra videre til Colon ved indløbet til Panamakanalen. Men vi var lige-glade, eller rettere sagt, vi var glade for endeligt at kunne komme af sted, så vi gik ind på betingelserne. Vi kom om bord og blev med det samme beordret i arbejde. Vi skulle banke rust af dækket og oliere det. Varmt var det, for solen brændte på fladen og gjorde det næsten uudholdeligt. Det hjalp lidt, da vi kom ud i rum sø. Allerede da vi sejlede ud fra Rio, blev vi mindet om, at der var krig. To tyske krigsskibe fulgte os, da vi gik nordover langs kysten. Et døgn igennem holdt de os under observation. Så forsvandt de.

– *Fandt I nogen sinde ud af, hvorfor I ikke skulle regulært forhyres?*

– Vi fik senere at vide af styrmanden, at det var kaptajnens første rejse, og det gjaldt for ham om at få alting gjort billigt muligt, så vi fik lov at bestille noget. En dag kom styrmanden og sagde, at en kullempers var blevet syg, og at jeg blev nødt til at tage hans job. Jeg måtte gå på den, men det var træls arbejde. Vi havde ikke taget kul i Rio, så der var langt at køre med trillebør for at hente kullene. Der gik nogle vældige dønninger, og når jeg endelig havde fået læs på, tog skibet en tur, så børen væltede, og jeg kunne begynde forfra. Siden fik jeg ordre på at hale glødende aske ud af fyret. Det var hedt som bare helvede, og da jeg

Det var så vist ikke nogen luksusrejse. Jeg måtte arbejde som kullempers, selv om jeg havde betalt for rejsen, og drikkevandet var rødt og lunkent og ildesmagende.

havde været der i fire vagter, gik jeg op til skipperen og sagde, at jeg var syg. Han prøvede at true mig tilbage, men den gik jeg ikke på. Jeg havde betalt for rejsen, sagde jeg, og så kom jeg på dækket for at vaske og male, og det var da straks noget bedre. Men nogen luksusrejse var det så vist ikke. Vandet, vi havde at drikke, var lunkent og helt rødt, for heller ikke vand havde vi fået i Rio. Men efterhånden nærmede vi os vore gamle danske vestindiske øer. Vi sejlede forbi Barbados og Martinique. Vi så også Sct. Croix på afstand, og snart efter løb vi ind i Charlotte Amalies havn på Sct. Thomas, en helt lukket naturhavn, hvorfra byen strækker sig op ad bjergsiderne, meget smukt beliggende. Her ville vi i land.

– *Altså gå fra borde og afbryde rejsen?*

– Ja, vi følte os ærlig talt ikke særlig knyttet til hverken skib eller kaptajn, og nu var vi jo kommet til dansk område, hvorfra vi formentlig ville kunne komme videre med et andet skib før eller siden, så vi ville snakke med kaptajnen om vore planer. Men han var gået i land, og der var ingen andre end styrmanden at gå til. Han var ikke ligefrem ven med kaptajnen, og da han hørte, at vi havde betalt 60 milreis for rejsen, sagde han, at vi skulle stikke i land, men han anbefalede os at gemme os et eller andet sted, for der var ikke tvivl om, at kaptajnen ville forsøge at få os om bord igen, billig arbejdskraft som vi jo var. Så havde vi ikke længere noget at betænke os på. Nu lå vi ude på reden, men næste morgen tidlig fik vi en neger til at sætte os i land, uden at kaptajnen opdagede det. Vi ville så op på sømandshjemmet, men inden vi fandt det, havde vi truffet nogle danske gendарmer, som vi fik et par bajere sammen med, og da vi havde fortalt dem om vores situation, sagde de, at på sømandshjemmet skulle vi i hvert fald ikke opholde os, for der ville kaptajnen først lede efter os. Nej, vi skulle bare følge med dem hen på kasernen, hvor de nok skulle sørge for, at ingen fandt os. Hen ad aften begyndte kaptajnen at tude efter os i sirenen, men vi blev, hvor vi var, og næste morgen kom gendarmerne og fortalte os grinende, at de var blevet beordret til at søge efter os, men da vi ikke var at finde nogen steder, blev kaptajnen nødt til at tage nogle negre om bord i stedet for os, for han måtte nødvendigvis videre. Nå, vi var da frække nok til at gå ned på havnen og vinke farvel, da skibet stod havnen ud.

– *I måtte vel egentlig føle jer ganske velkomne på Sct. Thomas med den modtagelse, I havde fået af gendarmene?*

– Det gjorde vi også. Vi følte virkelig, at vi var kommet til et lille stykke Danmark, hvor vi var sammen med landsmænd, som ville hjælpe os. Men det kunne vi jo ikke leve af i længden, og arbejde måtte vi have, for det var småt med pengene.

– *Vil det sige, at I havde planer om at blive på øen nogen tid for at arbejde?*

– Jeg vil ikke sige, at vi havde egentlige planer, for hvordan kunne vi lægge planer i vores situation? Vi måtte tage dagene en efter en og se, hvad der skete. Det var vi heller ikke ukendt med, men vi var da indstillet på, når lejlighed bød sig, at komme videre for på et eller andet tidspunkt at vende tilbage til Danmark. Nu viste det sig, at man ventede en gravemaskine til Charlotte Amalie til uddybning af havnen, og når den kom, kunne vi få et job ved den, og med det i udsigt tog vi på opdagelse rundt på Sct. Thomas og oplevede øens tropenatur med forunderlige vækster og storlåede udsigter over Det caraibiske Hav. Vi var også en tur ovre på Sct. Jan, hvor vi så ruiner af de gamle sukkermøller fra øernes storhedstid. Så en dag kom en formand fra Vestindisk Kompagni og tilbød os arbejde for kompagniet, og det havde vi så, til gravemaskinen kom. Så arbejdede vi i længere tid for Monberg, Saabye & Lerche. Vi skulle planere sandet, som gravemaskinen pumpede op. Hver af os fik 14–15 negre at arbejde med, ikke alle lige ivrige til at bestille noget, men efterhånden lærte vi, hvordan vi skulle omgås dem, så det gik såmænd ganske godt. Det var i øvrigt så godt som alle folk fra andre øer, engelske og franske, hvor beskæftigelsen var endnu dårligere end på Sct. Thomas. Men tiden gik, uden at der viste sig skibslejlighed til at komme videre. Ganske vist var vi lige ved at få hyre på ØK's »Jutlandia«, som anløb Sct. Thomas. Men direktøren for Vestindisk Kompagni spændte ben for os. Vi havde ingen søfartsbog, og da han åbenbart havde brug for os, hængte han sig i det. Så arbejdede vi en tid ved opførelsen af et stort pakhuis på havnen, og ellers havde vi forskellige andre job. Vi lavede kabelarbejde, og vi malede kraner for »Titan«, og en overgang var vi beskæftigede med at mure de såkaldte »regnfangere«. Det var store cementerede flader, som vi byggede på bjergskråningerne til opsamling af regnvand. Der findes nemlig ikke grundvand på Sct. Thomas, så når der kom regn – og det var ikke så

tit – så gjaldt det om at samle regnvandet i cisternerne rundt om ved husene. I perioder, når vandet var ved at slippe op, måtte man hente forsyninger med tankbåde ovre fra Puerto Rico.

– *Mærkede I slet ikke noget til, at der var krig?*

– Det var ikke ret meget. Jo, nu og da blev vi mindet om det. En sen aften f. eks. kom der to tyske krigsskibe ind i havnen for at tage forsyninger om bord, men de stak snart af igen. Vi oplevede da også en revolution, sådan en lille fredelig en. Jeg husker, at vi gik ned gennem hovedgaden, Nørregade, i Charlotte Amalie, hvor der var samlet en mængde mennesker. Men vi kendte de fleste af dem og fik en glad aften med mange øller ud af det. Der havde været nogle optøjer ovre på Sct. Croix, som åbenbart havde virket alarmerende hjemme i Danmark. For en dag løb krigsskibet »Valkyrien« ind i havnen for at genoprette roen. Det kunne de godt have sparet sig, for der var fred og ingen fare. Ja, nu siger jeg ingen fare, men jeg skal love for, at vi også oplevede faren på Sct. Thomas, da en orkan, en af de såkaldte hurrricanes, hjemsøgte øen. Aldrig har jeg oplevet et lignende uvejr. En stor tysk passagerbåd, der lå spærret inde af krigen i Charlotte Amalies havn, blev slynget op på land. Negerhytter blev hvirvlet højt til vejrs og knust, hvor de ramte jorden igen. De store nye kraner på havnen væltede og blev vredet sammen som ståltråd, og utallige huse blev helt eller delvis ødelagt, og alle de hjemløse måtte flytte ind i fængslet eller på kasernen. Det var frygtelige ødelæggelser. Jeg er sikker på, at vi kunne have fået arbejde nok med at bygge op igen efter orkanen, men vi var begyndt at blive utålmodige efter at komme af sted, og endelig viste der sig en chance, som direktøren fra kompagniet igen søgte at ødelægge for os, uden at det dog lykkedes for ham. Vi kunne komme med en lille skonnert med tre mands negerbesætning til Puerto Rico, der dengang som nu var amerikansk besiddelse. Men hvordan ville det nu gå med at komme i land på amerikansk område uden de nødvendige papirer? Det drøftede vi med den sorte skipper, men så sagde han, at det skulle vi ikke bekymre os om. Han ville gå til sydkysten af øen til en lille havn, hvor ingen gad se efter papirer, og derfra kunne vi så selv tage videre til hovedstaden San Juan på nordkysten. Vi var fem passagerer, tre officerer fra et skib, der var blevet knust i havnen under orkanen, og så min kammerat Møller og jeg, der gik om bord i skonnerten for endelig at sige farvel til Sct. Thomas. Mange af vore venner blandt gendarmerne og andre, vel en

snes stykker i alt, var nede på havnen for at tage afsked med os. De råbte hurra og lykke på rejsen, og det var i det hele taget meget højtideligt. Så gled vi ved 9-tiden om aftenen langsomt ud af havnen. Vi havde forsynet os med øller til overfarten, men vi havde glemt at regne med, at det havde blæst i nogle dage, og aldrig så snart var vi kommet uden for havneindløbet, før det begyndte at gynge. Og hvor det gynge! De tre fuldbefarne søfolk fra det forliste skib blev lige så søsyge som vi andre. Jeg lagde mig ude i forstavnen og vikledetovværk om arme og ben og lod stå til. Søerne slog ustandselig ind over mig, og en gang imellem kom den sorte styrmand og så til mig, om jeg levede endnu. De kunne have taget mig og smidt mig udenbords, uden at jeg ville have reageret imod det. Det var en hård tur, og selv om der ikke er så langt fra Sct. Thomas til Puerto Rico, nåede vi først i land kl. 6 næste morgen, syge og forkomne alle mand. Men det hjalp på humøret, da skipper skænkede hver af os et ordentligt glas rom.

– *Hvordan gik det så med at komme i land uden papirer?*

– Det gik da fint. Der var overhovedet ingen, der spurgte om noget, så vi kunne gå frit i land. Vi lejede en bil på stedet for at komme videre til San Juan, og sikke en køretur! Chaufføren kørte alt, hvad vognen kunne trække, op ad bjerge og ned ad bjerge, gennem vandløb og ad elendige veje. Men vi nåede San Juan i god behold og kom til at bo på sømandshjemmet. Lidt penge havde vi da med os fra Sct. Thomas, så vi tillod os at spille turister og se os om i byen og omegnen. Vi så planter med tobak og grapefrugt og appelsiner. Byen San Juan var stærkt præget af den spanske storhedstid med handelshuse og vældige fæstningsanlæg ud mod havet. I tre uger var vi på Puerto Rico, og der gik stærkt svind i vores penge, men det var alt andet end ligetil at finde skibslejlighed. Vi var klar over, at vi før eller siden måtte se at komme til U.S.A., hvis vi ville gøre os håb om at komme hjem til Danmark, og endelig fandt vi en frugtboat, der havde en dansk styrmand om bord. Den skulle til New York. Vi fik hyre og sejlede rundt til forskellige pladser i Det caraibiske Hav for at tage last, bl. a. Haïti og San Domingo, og så gik turen nordover. Vi havde hårdt vejr ind imellem, og vi mærkede nok, at det var ved at blive vinter, efterhånden som vi kom på afstand af de tropiske egne. Vi havde kun vores tropetøj, så vi måtte tage to sæt på for at holde varmen. Jo nordligere vi kom, des større var muligheden for at træffe på krigsskibe og undervandsbåde, og dag og

nat var vi på udkig. Flere gange om natten mente vi at se lanterner, men de forsvandt igen, og der skete os ikke noget. Vi nåede heldigt igennem til New York, for resten i et modbydeligt snesjap. Det var en kold overgang fra tropevarmen. Vores styrmand skaffede os logi hos en svensk familie i 146. gade, så vi havde langt at gå, når vi skulle ind til centrum for at søge arbejde.

– *Hvordan kunne I klare jer uden papirer?*

– Vi opdagede hurtigt, at det var fagforeningsbogen, vi manglede. Alle vegne, hvor vi kom for at søge arbejde, spurgte de, om vi var i »Unionen«, det var betingelsen for at få noget at bestille. Så gik vi til »Unionen«, men der gav man os den besked, at vi ikke kunne blive medlem uden at have arbejde. Der stod vi så, det var ikke let. Min kammerat var så heldig at få et job som tallerkenvasker, mens jeg stadig var uden arbejde. Nå, det lykkedes mig da til sidst at finde en lille murermester, der ville give mig arbejde uden om »Unionen«. Det varede i tre uger, så var der ikke mere at lave, og min kammerat var også uden job, og vores iver efter at få hyre hjemefter blev stærkere og stærkere. Så en dag væltede det ned med sne over New York, og det gav nogle dages arbejde med at kaste sne. Vi vidste, at »Hellig Olav«, Det Forenedes amerikabåd, lå i havnen og snart skulle til Danmark. Vi var på kontoret for at høre om mulighederne, men de sagde nej. Måske kunne der vise sig en chance noget senere, når »Frederik den Ottende« kom i havn og skulle returnere.

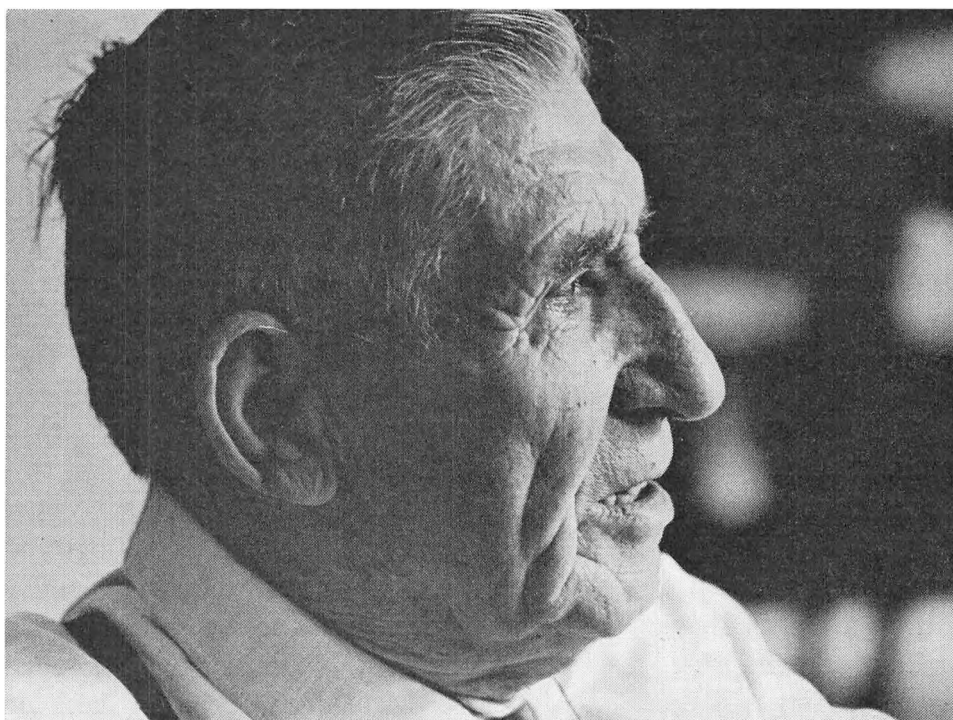
– *Hvordan stod det til med jeres økonomi?*

– Den var sløj, og jeg skal ikke gøre nogen hemmelighed af, at vi hang med ørerne. Det var koldt, og alting var så usikkert, så vi måtte se os om efter enhver mulighed for at komme hjemad med et skib. Så en dag fik vi at vide, at vi kunne komme med en af de både, der sejlede heste til Frankrig. Det skulle være godt betalt, og selv om vi altså ikke kom direkte til Danmark, var vi indstillet på at prøve lykken. I alt fald fik vi skemaer til at udfylde. Nu lysnede det, og da vi var henne på Det Forenedes kontor for at hente vores kluns, som vi havde fået lov til at deponere der, viste vi skemaerne til inspektøren. Så så han på os og sagde: Er I da helt tossede! Og så tog han skemaerne og rev dem midt over. Er I klar over, sagde han, at af tolv hesteskuder er der indtil nu kun kommet fem igennem, de syv er sænket! Ja, jeg kan ikke lade være med at tænke på, hvad det møde med inspektøren måske har skånet os for. Og så fik han endda ordnet det sådan, at vi kunne komme med »Frederik den Ottende«, der skulle afgang tre dage efter, og oven i købet gå om bord med det samme. Og lykkelige var vi, nu var vi endelig på vej hjemad, og vi takkede inspektøren mange gange for hans hjælpsomhed. Jeg fik dagvagt i maskinen og skulle lave lidt af hvert, og da vi begyndte at sejle, fik jeg en god tjans med at slibe skrueakslerne. De skal skinne som sølv, sagde maskinmesteren, men pas på, at du ikke trykker for hårdt, så du bremser skibet! Der gik jeg så i bunden af skibet og passede mig selv. En gang imellem kom mester og sludrede med mig. Han var meget interesseret i at høre om vore rejser i Sydamerika og Vestindien. Og allerbedst var det, at vi dag for dag nærmede os Danmark. Da vi kom ind under England, løb engelske krigsskibe op på siden af os og satte mandskab om bord. De skulle se vore papirer, så vi blev kaldt op på broen, hvor vi blev udspurgt og måtte vise vores hjemstedsbevis. Det gik godt for os. Men to tyskere, som havde skjult sig i kullene og rejste på chilensiske papirer, samt en del andre passagerer, hvis pas englænderne ikke fandt gode nok, skulle interneres, så snart vi anløb første havn i England. Det blev i Kirkwall på Orkneyøerne, hvor de blev sat i land. Der i Kirkwall lå vi i ni dage, og det kunne vi jo ikke rigtig forstå meningen med. Men så fik vi at vide, at marinen først skulle undersøge, om ruten til Norge var farbar, vi skulle nemlig hjem via Norge. Det viste sig gudske lov, at det var den, og vi ankom velbeholdne til Christiania, som Oslo jo hed dengang. Vi var i neutralt land og kunne ånde lettet op. Men ingen penge havde vi og

knap nok tøj på kroppen, så vi gik til 1. styrmand og spurgte, om vi måtte afmønstre. Han grinede og sagde, at vi da bare kunne rømme. Men det ville vi ikke, og så fik vi lov til at afmønstre på regulær vis og fik endda hver syv dollars for rejsen, så den var god nok.

– *Man skulle da ellers tro, at I var interesserede i at komme hjem så hurtigt som muligt, når I nu endelig var kommet så langt.*

– Det var vi jo nok, men på den anden side ville vi nødtigt komme hjem som lazaroner, der dårligt nok havde tøj på kroppen, så vi foretrak at gå i land og tjene nogle penge i en fart. Vi fik omtrent med det samme arbejde ved et stort skolebyggeri, hvor vi var i en tre ugers tid og tjente så meget, at vi kunne købe nyt tøj og endda have penge på lommen. Og så endelig sejlede vi til København. Vi stod ind i havnen en tidlig morgen i maj 1917. Ingen derhjemme vidste noget om, hvornår jeg kom. Jeg husker, at jeg tillod mig den luksus at tage en bil hjem, og stor var gensynsglæden, da jeg ringede på, og mor lukkede op. Og en lettelse var det for os allesammen oven på rejsen hjem, hvor alt var usikkert, og hvor alt kunne ske.

– *Hvad lærte du af dit rejseliv, Johannes Søderberg?*

– Ja, hvad lærte jeg? Mon ikke jeg blev lidt klogere på mennesker i al almindelighed. Jeg tror det. Og vi lærte at begå os. Husk på, at vi jo ustandselig blev tvunget ud i nye ukendte situationer, hvor vi måtte se at klare os bedst muligt og indrette os under forholdene, som de nu engang var. Det hjalp ikke at sætte sig hen i en krog og græde. Og hvad, vi klarede os da også igennem, selv om det tit så broget ud.

Johannes Søderberg lukker skuffen med postkortene, der igen er lagt i orden i rigtig rækkefølge. Så siger han:

– Jeg kan jo ikke dy mig for at dykke ned i dem en gang imellem. Jeg tror, at mine forældre har gemt hvert eneste et. Og så dukker de frem igen, alle de dejlige minder fra dengang. Åh, disse minder!

Fjerde Del

TILLIDSMÆND MEDLEMSFORTEGNELSE OVERSIGTER OG STATISTIK REGISTRE

Laugets Oldermænd

1623-1973

Samtlige oldermænd er murermestre uanset Laugsartiklerne af 1742, hvorefter murerne og stenhuggerne skulle alternere.

1623 Willum Poulsen.	1668 Peder Rasmussen.
1626 Christoffer Caspersen.	1669 Christoffer Teucher (Deger) (1°).
1627 Christen Rasmussen.	1670 Jacob Olufsen (1°).
1628 Bertel Ziert.	1671 Hans Friederich Fischer (1°).
1629 Anders Jensen.	1672 Claus Hess.
1630 Simon Wulff.	1674 Mathias Sørensen.
1631 Mads Pedersen Kragelund.	1675 Gregers Lauritsen (2°).
1632 Lennart Barchmann.	1676 Niels Olufsen.
1633 Isac Rasmussen (1°).	1676 Jacob Olufsen (2° – fungerende).
1634 Jørgen Thimian.	1677 Søren Olufsen.
1640 Rasmus Nielsen, Mandrup.	1678 Christoffer Teucher (2°).
1641 David Davidsen.	1679 Gunner Børgesen.
1643 Anders Behm.	1680 Niels Engelsen.
1645 Jacob Pedersen.	1681 Jens Andersen.
1648 Anders Frech (1°).	1682 Hans Friederich Fischer (2°).
1650 Niels Sørensen.	1684 Thor Jensen.
1652 Mads Fleck.	1686 Thorben Olsen.
1654 Jens Madsen.	1688 Peder Mortensen Freck (Brock?).
1656 Casper Ahnemøller (1°).	1691 Niels Hansen.
1658 Isac Rasmussen (2°).	1693 Oluf Olufsen Kyse.
1658 Anders Frech (2°).	1697 Niels Jacobsen.
1659 Simon Nielsen.	1700 Hans Olufsen.
1661 Jens Madsen.	1703 Hans Wiedewelt.
1663 Hans Jensen.	
1664 Casper Ahnemøller (2°).	
1665 Knud Jensen.	
1666 Gregers Lauritsen (1°)	
1667 Oluf Hansen.	

LAUGETS OLDERMÆND 1623–1948

1706 Niels Signedsen.	1785 Johannes Svendsen.
1708 Anders Mortensen Brock (Freck?).	1789 Melchior Heinrich Petermann.
1710 Jakob Danielsen.	1793 Carl Christian Martens.
1713 Jesper Eriksen.	1799 Henrich Delffs.
1717 Andreas Sihm (II)*.	1801 Georg Adam Gross.
1719 Lars Erichsen.	1809 Johan Christopher Schottmann.
1721 Rasmus Olsen.	1817 Niels Schönberg Kurtzhals.
1724 Anders Jacobsen Schjönning.	1819 Johan Joachim Schlage.
1725 Ole Larsen.	1828 Christian Frederik Kuhn.
1732 Gottfried Schuster.	1831 Johan Vilhelm Ewert.
1736 Søren Sørensen.	1841 Christian Olsen Aagaard.
1741 Søren Hendriksen.	1846 Frantz Ludvig Wahl.
1743 Peter Bruun.	1848 Ditlev Vilhelm Klein.
1747 Christen Jensen.	1852 Johan Henrich Kornbech.
1749 Rider Folmer.	1868 Niels Mathiesen.
1752 Andreas Sihm (III).	1890 Sophus Peter Beckman.
1754 Jacob Schiønning.	1895 Vilhelm Køhler.
1760 Søren Pedersen.	1900 Johan Jacob Bruun.
1762 Johan Christian Conradi.	1910 Andreas Wildt.
1764 Erasmus Friderich Platz.	1933 Esper Eising.
1766 Niels Hansen Møller.	1946 Ernst Jensen.
1768 Michael Bälckow.	1954 Fritz G. Eisensøe.
1772 Hendrich Brandemann.	1970 Th. Bentsen.
1778 Johan Bernhard Schottmann.	

* Søn af Andreas Simon, senere Sihm (I), der blev mester 1685, men ikke blev oldermænd.

Laugets Tillidsmænd
1948-1973

Eising, Esper

Kmd. af Dbg., Dbm. p. p.

Oldermand 1933-46.

Født den 17. marts 1876 i Hem,
Viborg amt.

Medlem af laug 1906-51, medlem af voldgiften med jord- og betonarbejderne 1912-33, medlem af kontroludvalget til gennemgang af akkorderingslister (fra 1922 mæglingssudvalget) 1919-33, medlem af dispensationsudvalget vedr. Murerlaugets Hejseværker 1921-33, medlem af udvalget ang. murerarbejdsmændenes priskurant 1920-46, formand for samme 1930-33, medlem af udvalgene ang. murersvendenes priskurant 1923-46 og jord- og betonarbejdernes priskurant 1912-46, repræsentant 1923-30, suppleant til bestyrelsen 1923-30, medlem af lærlinge-

udvalget 1924-33, medlem af murerfagets voldgiftsret 1928-33, medlem af hejseværksudvalget 1929-48 (formand 1932-48), medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1930-51, bisidder 1930-33, delegeret til Håndværkets Fællesrepræsentation 1933-41, medlem af sammes hovedbestyrelse 1933-39, medlem af Håndværkerforeningens repræsentantskab 1933-46, oldermand 1933-46, formand for æresretten 1933-46, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse 1934-51 og af forretningsudvalget 1936-49, næstformand i Dansk Arbejdsgiverforening 1936-38 og formand 1938-41, medlem af Håndværksrådet fra 1940 (formand 1942-49), æresoldermand 1946.

Afgået ved døden den 20. maj 1951.

LAUGETS TILLIDSMÆND 1948-1973

Esper Eising.
Oldermand 1933-1946.
Æresoldermand 1946.

Jensen, Ernst

R. af Dbg., Dbmd.
Oldermand 1946–54.
Født den 17. august 1881
i København.

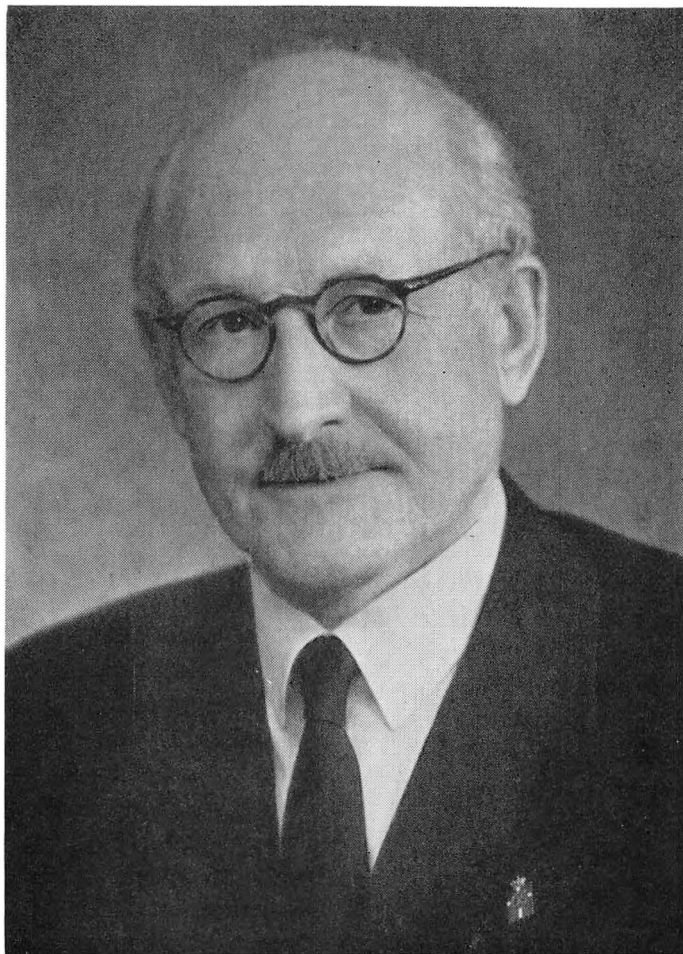
Medlem af laudet 1904–61, repræsentant 1910–16 og 1954–61, medlem af voldgiften med jord- og betonarbejderne 1912–46, suppleant til bestyrelsen 1913–16, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1914–61, bisidder 1916–46, skuemestersuppleant 1922–30, skuemester 1930–46, repræsentant til Byggefagernes Sammenslutning 1916, medlem af udvalget ang. murersvendenes priskurant 1911–54 (formand 1922–46), suppleant til udvalget ang. murerarbejdsmændenes priskurant fra 1912, medlem af samme 1933–54, medlem af udvalget ang. jord- og betonarbejdernes priskurant 1911–54, delegeret

til Håndværkets Fællesrepræsentation 1926–45, medlem af byggeudvalget vedr. laugshuset, formand for voldgiftsretten 1930–46, medlem af dispensationsudvalget vedr. Murerlaugets Hejseværker 1933–46, suppleant for æresrettens formand 1933–46, viceoldermand 1939–46, suppleant til svendeprøvekommissionen 1940–46, oldermand 1946–54, formand for æresretten 1946–54, medlem af Håndværkerforeningens repræsentantskab 1946–54, formand for svendeprøvekommissionen 1947–54, formand for samarbejdsrådet for bygge- og entreprenørfagene 1949–54, formand for samarbejdsudvalget for murerfaget 1949–54, medlem af samarbejdsudvalget for entreprenørfaget 1949–54, æresoldermand 1954, medlem af bestyrelsen for Københavns Murerlaugs Understøttelseslegat 1958–61.

Afgået ved døden den 1. juli 1961.

LAUGETS TILLIDSMÆND 1948–1973

Ernst Jensen.
Oldermand 1946–1954.
Æresoldermand 1954.

Laugets Bestyrelse 1973

Bentsen, Th.

R. af Dbg.

Oldermand fra 1970.

Født den 16. maj 1908

i Helsingør.

Medlem af laudet fra 1941, mæg-
lings- og voldgiftsmand fra 1950, re-
præsentant 1950–52, suppleant til be-
styrelsen 1952–54, medlem af Dansk
Arbejdsgiverforenings repræsentant-
skab fra 1952, bisidder 1954–70, skue-
mestersuppleant 1954–58, skuemester
fra 1958, medlem af laugets prisku-
rantudvalg fra 1955, suppleant til sam-
arbejdsudvalget for murerfaget 1957–
62, medlem af samme fra 1962 og for-
mand fra 1970, delegeret til Hånd-
værksrådet 1958–64, medlem af Hånd-
værkerforeningens bestyrelse fra 1958,
medlem af Dansk Arbejdsgiverfore-
nings hovedbestyrelse fra 1961, vice-
oldermand 1962–70, formand for vold-
giftsretten fra 1962, suppleant for æres-
rettens formand 1962–70, suppleant til
samarbejdsrådet for bygge- og entre-
prenørfagene fra 1962, oldermand fra
1970, medlem af bestyrelsen for Mu-
rerlaugets Hejseværker A/S fra 1971.

Bindner Jensen, E.

Bisidder fra 1968.

Viceoldermand fra 1970.

Født den 2. februar 1920

på Frederiksberg.

Medlem af laudet fra 1948, mæg-
lings- og voldgiftsmand fra 1951, re-
præsentant 1952–54, medlem af lau-

gets priskurantudvalg fra 1952, sup-
pleant til bestyrelsen 1954–68, sup-
pleant til svendeprøvekommissionen
1962–65, medlem af Dansk Arbejds-
giverforenings repræsentantskab fra
1962, suppleant til samarbejdsudvalget
for murerfaget fra 1968 og medlem fra
1970, bisidder fra 1968, viceolder-
mand fra 1970, formand for Murerfa-
gets Fællesudvalg fra 1970, formand
for svendeprøvekommissionen fra
1970, formand for Murerfagets Oplys-
ningsudvalg fra 1970, medlem af
Håndværkerforeningens repræsentant-
skab fra 1970, medlem af bestyrelsen
for Murerlaugets Hejseværker A/S fra
1971.

Hansen, Frode

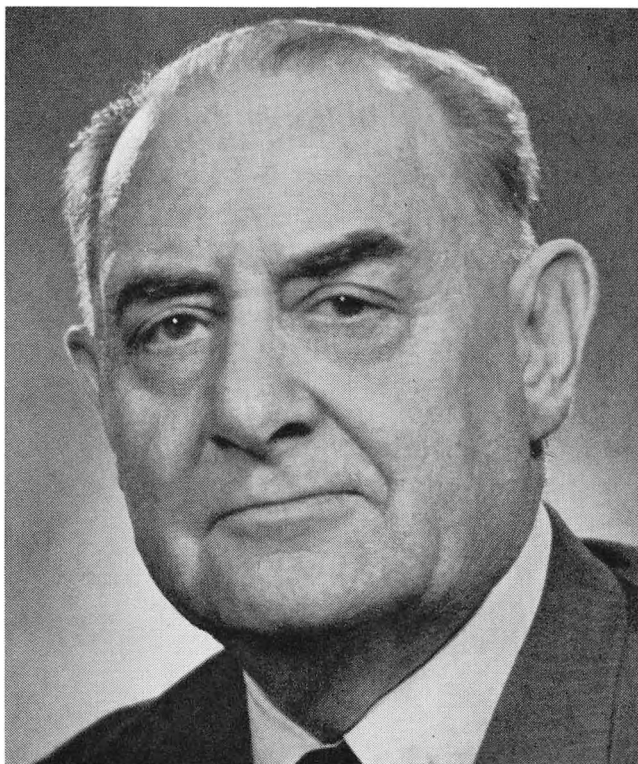
Bisidder fra 1970.

Født den 26. april 1917

i København.

Medlem af laudet fra 1948, mæg-
lings- og voldgiftsmand fra 1954, re-
præsentant 1954–58, medlem af lau-
gets priskurantudvalg fra 1955, sup-
pleant til bestyrelsen 1958–70, skue-
mestersuppleant 1958–65, medlem af
Dansk Arbejdsgiverforenings repræ-
sentantskab 1962–64 samt fra 1968,
medlem af hejseværksudvalget fra
1963, repræsentant i Håndværksrådet
fra 1968, medlem af byggefagenes sam-
arbejdsudvalg fra 1968, suppleant til
samarbejdsudvalget for murerfaget fra
1970, bisidder fra 1970, medlem af be-
styrelsen for Murerlaugets Hejsevær-
ker A/S fra 1971.

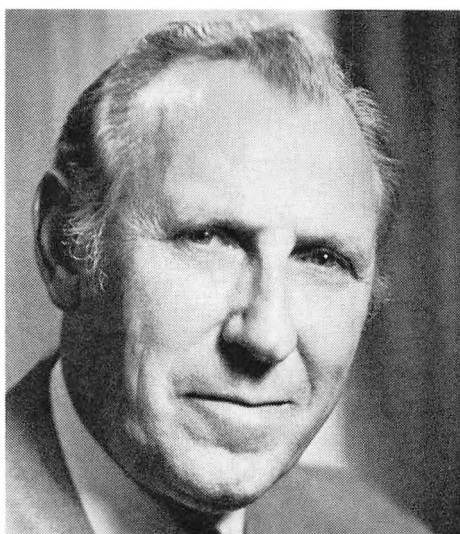
LAUGETS TILLIDSMÆND 1948-1973

Th. Bentsen.
Oldermand fra 1970.

E. Bindner Jensen.
Viceoldermand fra 1970.

Frode Hansen.
Bisidder fra 1970.

Nielsen, Erik R.

Bisidder fra 1970.

Født den 23. november 1918
i København.

Medlem af laudet fra 1947, mæg-
lings- og voldgiftsmand fra 1958, re-
præsentant 1958–60, suppleant til be-
styrelsen 1960–70, medlem af laugets
priskurantudvalg fra 1962, medlem af
hejseværksudvalget fra 1963, medlem
af Dansk Arbejdsgiverforenings repræ-
sentantskab fra 1968, suppleant til
samarbejdsudvalget for murerfaget fra
1970, bisidder fra 1970, medlem af be-
styrelsen for Murerlaugets Hejsevær-
ker A/S fra 1971.

Nielsen, Jørgen

Bisidder fra 1970.

Født den 3. august 1916 i Hellebæk.

Medlem af laudet fra 1948, mæg-
lings- og voldgiftsmand fra 1949, re-
præsentant 1958–62, medlem af lau-
gets priskurantudvalg fra 1962, sup-
pleant til bestyrelsen 1962–70, bisid-
der fra 1970, medlem af Dansk Ar-
bejdsgiverforenings repræsentantskab
fra 1970.

Nisgaard, Johannes

Bisidder fra 1970.

Født den 26. september 1915 i Hee
sogn, Ringkøbing amt.

Medlem af laudet fra 1956, repræ-
sentant 1962–68, mægling- og vold-
giftsmand fra 1962, suppleant til
æresretten 1965–70, revisorsuppleant
1967–68, suppleant til bestyrelsen
1968–70, bisidder fra 1970, medlem
af Dansk Arbejdsgiverforenings repræ-
sentantskab fra 1970, medlem af lau-
gets priskurantudvalg fra 1970.

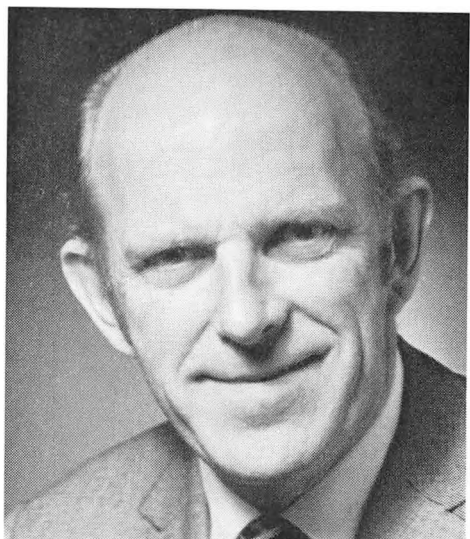
Harager, Axel

Bisidder fra 1971.

Født den 20. marts 1906
i København.

Medlem af laudet fra 1952, repræ-
sentant 1961–70, mægling- og vold-
giftsmand fra 1967, revisorsuppleant
1968–70, medlem af laugets prisku-
rantudvalg fra 1970, suppleant til be-
styrelsen 1970–71, bisidder fra 1971.

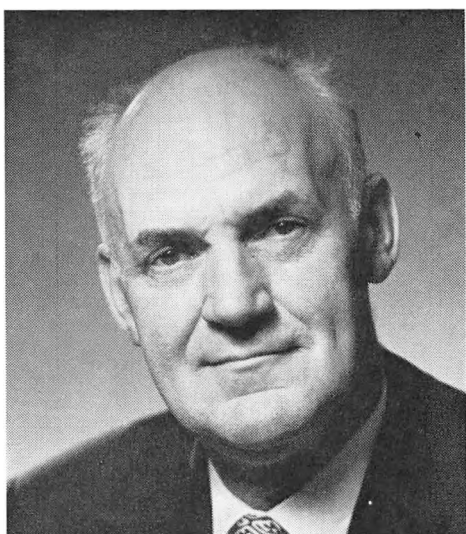
LAUGETS TILLIDSMÆND 1948–1973

Erik R. Nielsen.
Bisidder fra 1970.

Jørgen Nielsen.
Bisidder fra 1970.

Johannes Nisgaard.
Bisidder fra 1970.

Axel Harager.
Bisidder fra 1971.

Andersen, A. P.

Født den 16. januar 1891
i Haderslev.

Medlem af laudet 1925–57, repræsentant 1946–57, medlem af bestyrelsen for Københavns Murerlaugs Understøttelseslegat 1951–57, suppleant til æresretten 1953–57.

Afgået ved døden den 20. september 1957.

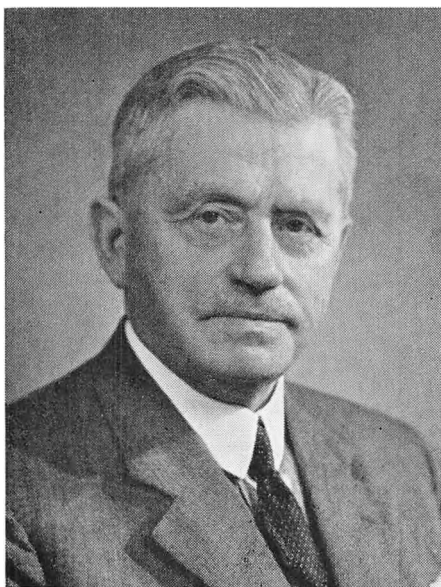

Andersen, Charly

Født den 30. juli 1883
i København.

Medlem af laudet 1918–53, repræsentant 1933–52, medlem af festudvalget 1933–53, mæglings- og voldgiftsmand 1935–52, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1937–40 og 1943, revisorsuppleant 1941–42, revisor 1942–52, suppleant til æresretten 1947–53.

Afgået ved døden den 25. juni 1953.

Andersen, Einar

Født den 7. november 1883
i Nymølle, Søllerød sogn.

Medlem af laugets 1937–65, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1947–62, sup-
pleant til æresretten 1956–65.

Afgået ved døden den 1. januar
1965.

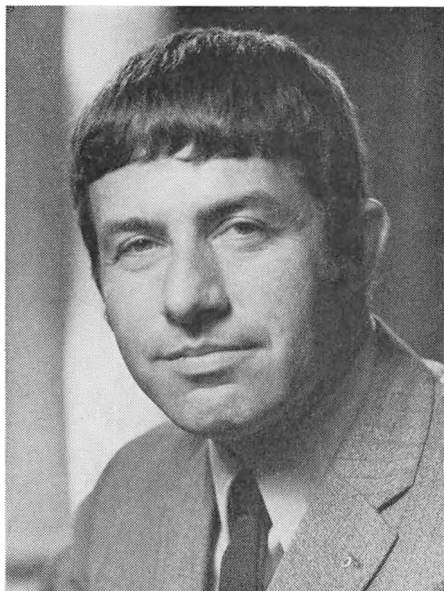
Andersen, K. Halfdan

Født den 13. september 1913
i Birkerød.

Medlem af laugets 1946–68, repræ-
sentant 1953–54, mægling- og vold-
giftsmand 1954–68, suppleant til be-
styrelsen 1954–62, skuemestersup-
pleant 1958–65, suppleant til samar-
bejdsudvalget i murerfaget 1958–68,
bisidder 1962–68, medlem af laugets
priskurantudvalg 1962–68, medlem af
Dansk Arbejdsgiverforenings repræ-
sentantskab 1962–68, repræsentant i
Håndværksrådet 1966–68.

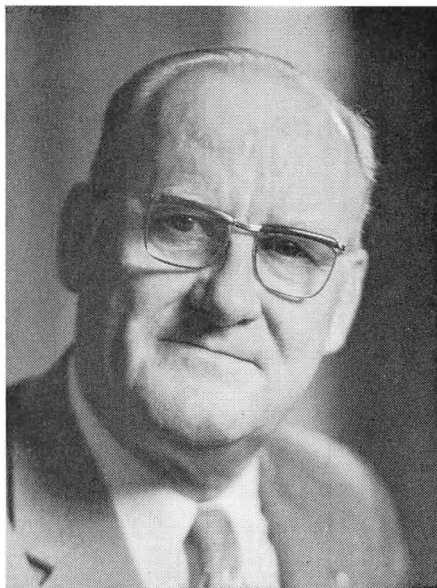
Afgået ved døden den 25. februar
1968.

LAUGETS TILLIDSMÆND 1948–1973

Andersen, Per

Født den 27. december 1937
i København.
Medlem af laudet fra 1966. Repræ-
sentant fra 1972.

Andersen, Villy G.

Født den 26. februar 1912 i Ålborg.
Medlem af laudet fra 1943, repræ-
sentant fra 1965, suppleant til æresret-
ten 1966–70.

Bruun, F.

Født den 22. december 1905
i København.

Medlem af lauget 1933–66, repræsentant 1945–66, revisorsuppleant 1955–62, revisor 1962–66, suppleant til æresretten 1958–65 og medlem af samme 1965–66.

Afgået ved døden den 7. oktober 1966.

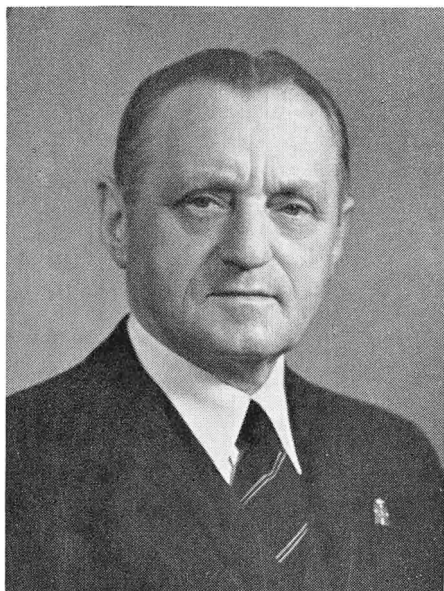

Christensen, Aage

Født den 24. juni 1891
i København.

Medlem af lauget 1929–53, repræsentant 1947–50, suppleant til bestyrelsen 1950–53, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1952–53.

Afgået ved døden den 22. november 1953.

Christoffersen, V.

Født den 4. januar 1880 i Ousted
sogn pr. Skanderborg.

Medlem af lauet 1912–52, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1929–51, re-
præsentant 1930–34, suppleant til be-
styrelsen 1933–50, medlem af dispen-
sationsudvalget vedrørende Murerlau-
gets Hejseværker 1933–52, medlem af
Dansk Arbejdsgiverforenings repræ-
sentantskab 1938–50.

Afgået ved døden den 1. februar
1952.

Christophersen, Einar

R. af Dbg.

Født den 17. september 1884
i København.

Medlem af lauet fra 1923, repræ-
sentant 1944–62, suppleant til æresret-
ten 1945–57 og medlem af samme
1957–70, revisorsuppleant 1948–52,
revisor 1952–62, medlem af optagel-
sesudvalget 1953–71, medlem af be-
styrelsen for Københavns Murerlaugs
Understøttelseslegat 1965–71.

Dyrberg, Knud

R. af Dbg.
Født den 25. februar 1885
i København.

Medlem af laudet 1919-57, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1929-57, re-
præsentant 1936-37, suppleant til be-
styrelsen 1937-41, medlem af laudets
priskurantudvalg 1937-57 (formand
for arbejdsmandsudvalget fra 1946),
medlem af Dansk Arbejdsgiverfore-
nings repræsentantskab 1938-57, bi-
siddet 1941-57, formand for opta-
gelsesudvalget 1941-57, delegeret
til Håndværkets Fællesrepræsentation
1942-46, formand for murerfagets
voldgiftsret 1946-57, medlem af Hånd-
værkerforeningens bestyrelse 1946-57,
suppleant til svendeprøvekommissio-
nen 1947-57, skuemester 1947-57,
medlem af Håndværksrådets rådsfor-
samling 1949-57, suppleant til samar-
bejdsudvalget for murerfaget 1949-57.

Afgået ved døden den 5. oktober
1957.

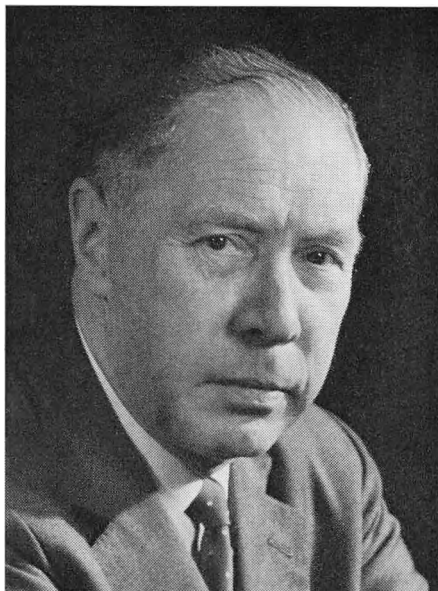

Eisenspø, P. Jul.

Født den 26. oktober 1882
i Næstved.

Medlem af laudet 1920-48, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1935-48, sup-
pleant til æresretten 1944-48, repræ-
sentant 1945-48.

Afgået ved døden den 3. juni 1948.

Eisensøe, Fritz G.

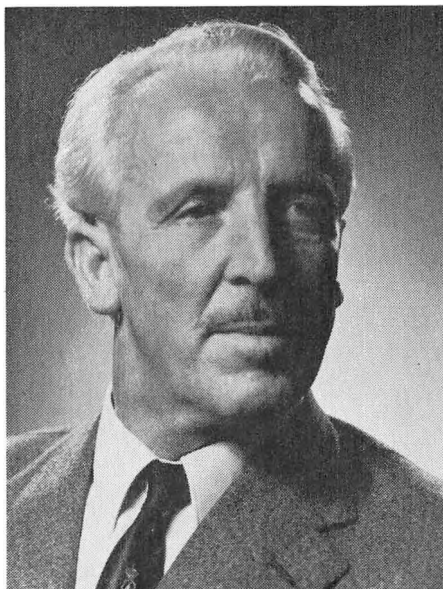
R¹. af Dbg.

Født den 1. juli 1905 i Syv sogn,
Holbæk amt.

Medlem af lauset fra 1933, mæglings- og voldgiftsmand 1937–70, repræsentant 1944–46, medlem af lausets priskurantudvalg 1945–70, bisidder 1946–54, delegeret til Håndværkets Fællesrepræsentation 1946, medlem af dispensationsudvalget vedrørende Murerlausets Hejseværker 1946–70, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1946–70, suppleant til svendeprovekommissionen 1947–54, skuemestersuppleant 1947–54, medlem af Håndværksrådets rådsforsamling og forretningsudvalg i nogle år fra 1948, suppleant til samarbejdsudvalget for murerfaget 1949–54, oldermann 1954–70, formand for æresretten 1954–70, formand for svendeprovekommissionen 1954–70, formand for samarbejdsrådet for bygge- og entreprenørfagene og for samarbejdsud-

valget for murerfaget 1954–70, medlem af Håndværkerforeningens repræsentantskab 1954–70, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse 1954–70 og af forretningsudvalget 1954–65, næstformand i Arbejdsgiverforeningen 1960–65, formand for Murerfagets Oplysningsudvalg 1957–70, formand for Murerfagets Fællesudvalg 1958–70.

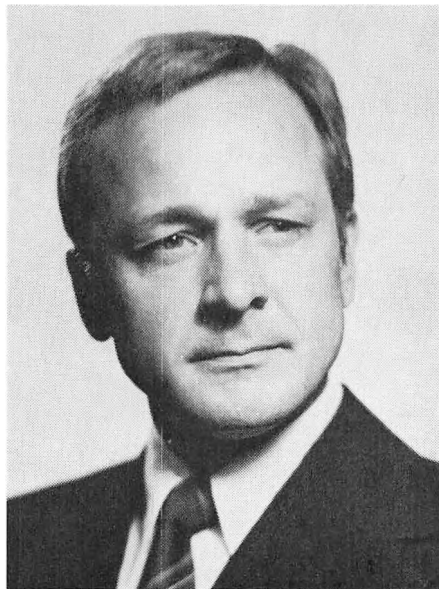
LAUGETS TILLIDSMÆND 1948–1973

Fjording, Kaj F.

Født den 19. juni 1915 i Utterslev,
Lolland.

Medlem af laudet fra 1950, repræ-
sentant 1970–71, suppleant til besty-
relsen fra 1971.

Friis, Torben

Født den 26. december 1929
i Gentofte.

Medlem af laudet fra 1959, repræ-
sentant fra 1967, mægling- og vold-
giftsmand fra 1968.

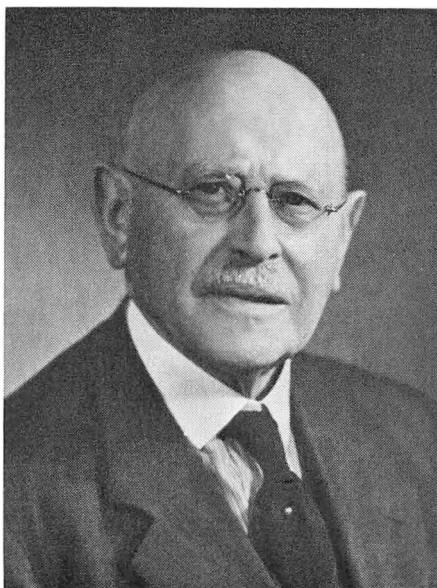

Fugmann, Kaj

Født den 15. juli 1902
på Frederiksberg.

Medlem af laugets 1928–52, medlem af udvalget angående jord- og betonarbejdernes priskurant 1933–37 og 1945–48, mægling- og voldgiftsmand 1937–48, repræsentant 1944–45, suppleant til bestyrelsen 1945–46, medlem af laugets priskurantudvalg 1945–48, bisidder 1946–48, delegeret til Håndværkets Fællesrepræsentation 1946, suppleant for voldgiftsrettens formand 1946–48, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1946–48, medlem af Håndværksrådets rådsforsamling 1946–48, skuemestersuppleant 1947–48.

Afgået ved døden den 10. juli 1952.

Günther, A. V.

Født den 5. april 1870 i København.

Medlem af laugets 1892–1953, suppleant til æresretten 1910–40 og medlem af samme 1940–53, repræsentant 1915–45, revisor 1915–41, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1922–25 og 1930–44, medlem af udvalget ang. murerlaugets stiftelse, formand for lærlingudvalget 1924–53, medlem af byggeudvalget vedr. laugshuset.

Afgået ved døden den 29. august 1953.

Hansen, Børge

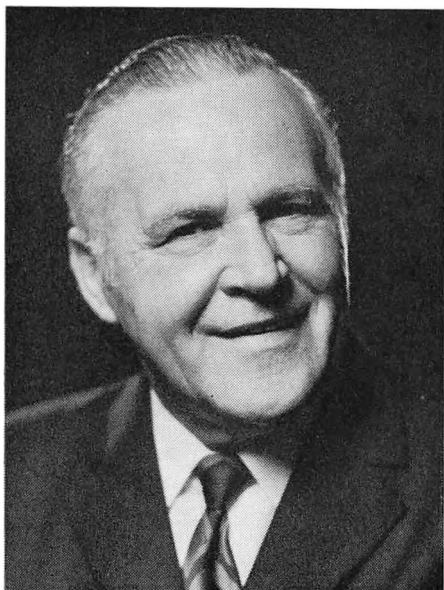
Født den 18. januar 1926
på Frederiksberg.
Medlem af laugets fra 1960, repræ-
sentant fra 1971.

Hansen, Henning

R. af Dbg.
Arkitekt.
Født den 26. april 1873
i København.
Medlem af laugets 1905–59, medlem
af laugets festudvalg 1910–33, medlem
af udvalget ang. murersvendenes pris-
kurant 1916, repræsentant 1916–47,
medlem af Dansk Arbejdsgiverfore-
nings repræsentantskab 1922–25 og
1940–44, revisorsuppleant 1916–24,
revisor 1924–42, medlem af byggeud-
valget vedr. laugshuset, arkitekt ved
opførelsen af laugshuset, suppleant til
æresretten 1932–34, medlem af æres-
retten 1934–44, æresmedlem 1948.
Afgået ved døden den 29. januar
1959.

LAUGETS TILLIDSMÆND 1948–1973

Henriksen, Marius

Født den 27. marts 1909 i Jebjerg sogn, Viborg amt.

Medlem af laugets fra 1955, mæglings- og voldgiftsmand fra 1962, repræsentant fra 1962, suppleant til æresretten 1967–70.

Henriksen, Poul

Født den 1. april 1918 i København.

Medlem af laugets fra 1956, mæglings- og voldgiftsmand fra 1961.

LAUGETS TILLIDSMÆND 1948-1973

Henriksen, Svend

Født den 19. januar 1912
i Nykøbing F.

Medlem af lauset fra 1940, mæg-
lings- og voldgiftsmand fra 1952, re-
præsentant fra 1955.

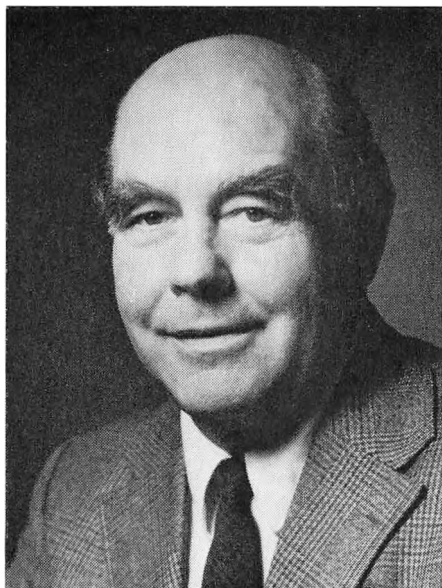
Jensen, Einer

Født den 25. september 1882
i København.

Medlem af lauset 1917-55, medlem
af festudvalget 1933-55.

Afgået ved døden den 20. april
1955.

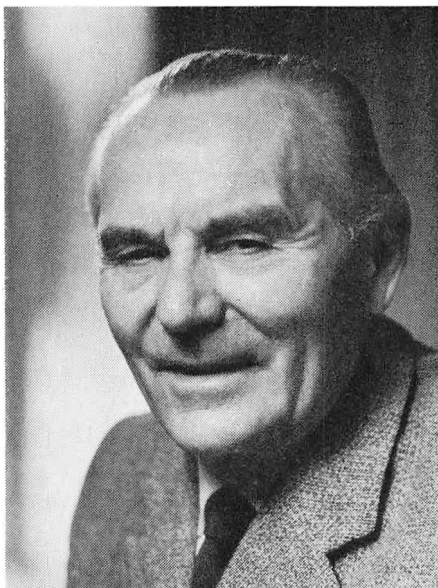
LAUGETS TILLIDSMÆND 1948–1973

Jensen, Kjeld

Født den 18. oktober 1917
på Frederiksberg.

Medlem af lauet fra 1954, repræsentant fra 1967, mæglings- og voldgiftsmand fra 1968, revisorsuppleant fra 1970.

Jensen, Ove

Født den 28. august 1910
i Sdr. Gørding sogn, Ribe amt.

Medlem af lauet fra 1943, repræsentant 1950–52, mæglings- og voldgiftsmand 1950–54, medlem af laugets priskurantudvalg 1951–54, suppleant til bestyrelsen 1952–54.

Kerrn-Jespersen, Kai

Født den 10. august 1902
på Frederiksberg.

Medlem af laudet fra 1937, repræsentant 1949-54, suppleant til bestyrelsen 1954-58, suppleant til æresretten 1957-65 og medlem af samme 1965-70, bisidder 1958-71, suppleant til svendeprøvekommissionen 1958-62 og medlem af samme fra 1962, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1958-71, medlem af Håndværkerforeningens repræsentantskab 1958-71, medlem af fagkomitéen ved murerfagskolen i København fra 1961, medlem af laugets prisjurantudvalg 1962-71, mægling- og voldgiftsmand 1962-68.

Kornerup, Einar

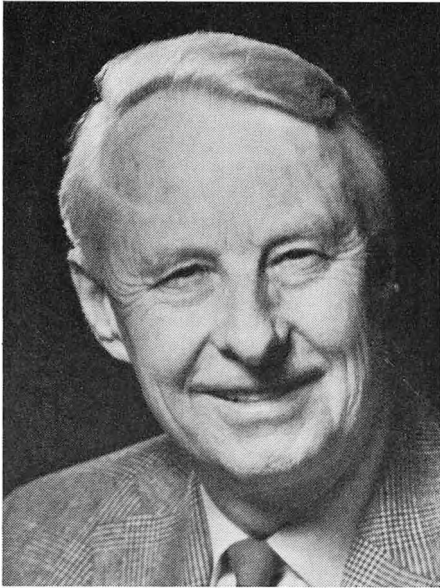
R. af Dbg.

Født den 20. maj 1883 i Roskilde.

Medlem af laudet 1909-54, medlem af kontroludvalget til gennemgang af akkorderingslister (fra 1922 mægling-udvalget) 1919-31, medlem af voldgiften med jord- og betonarbejderne 1930-31, repræsentant 1934-41 og 1952-54, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1935-44, revisorsuppleant 1937-41 og 1952-54, suppleant til æresretten 1938-44 og medlem af samme 1944-54, suppleant til bestyrelsen 1941-52.

Afgået ved døden den 9. september 1954.

LAUGETS TILLIDSMÆND 1948–1973

Kornerup, Povl

Født den 17. januar 1914
på Frederiksberg.

Medlem af laudet fra 1952, repræ-
sentant fra 1970.

Kristensen, Harry

Født den 27. juni 1905
i København.

Medlem af laudet fra 1932, repræ-
sentant 1948–54 og 1960–68, sup-
pleant til æresretten 1953–54 og 1958–
70, suppleant til bestyrelsen 1954–60,
medlem af Dansk Arbejdsgiverfore-
nings repræsentantskab 1954–57 og
1958–62, suppleant til svendeprøve-
kommissionen 1958–65, medlem af
optagelsesudvalget fra 1957.

LAUGETS TILLIDSMÆND 1948–1973

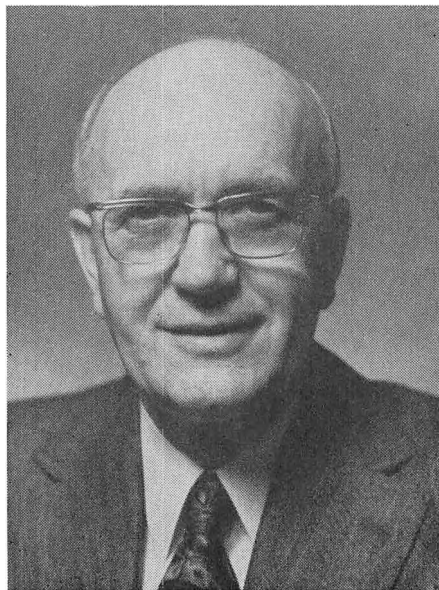

Krone, Einar

Født den 27. september 1883
i København.

Medlem af laudet 1917–63, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1933–61, re-
præsentant 1937–62, medlem af Dansk
Arbejdsgiverforenings repræsentant-
skab 1940–41, revisor 1941–62.

Afgået ved døden den 29. december
1963.

Larsen, Helge Chr.

Født den 13. september 1911
i Køge.

Medlem af laudet fra 1945, repræ-
sentant 1954–61, medlem af laudets
priskurantudvalg fra 1956, mægling-
og voldgiftsmand fra 1957.

Madsen, Baldur

Født den 28. august 1905
i København.

Medlem af laugets fra 1941, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1947–54, re-
præsentant fra 1954, revisorsuppleant
1962–67, suppleant til æresretten
1965–67 og medlem af samme 1967–
70, revisor fra 1967, medlem af op-
tagelsesudvalget fra 1971, medlem af
bestyrelsen for Københavns Murer-
laugs Understøttelseslegat fra 1971.

Madsen, Bernth

Født den 27. januar 1889 i Odense.
Medlem af laugets 1922–64, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1941–62.
Afgået ved døden den 16. juli 1964.

Madsen, P. R.

R. af Dbg.

Født den 14. marts 1871 på Ærø.

Medlem af laugets 1913–56, repræsentant 1917–30, medlem af optagelsesudvalget 1919–41 (formand fra 1934), medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1919–25 og 1930–44, medlem af kontroludvalget til gennemgang af akkorderingslister (fra 1922 mæglingssudvalget) 1919–40, medlem af udvalget vedr. murersvendenes priskurant 1920–45, medlem af udvalget vedr. murerarbejdsmændenes priskurant 1919–45, medlem af murerfagets voldgiftsret 1922–40, medlem af voldgiften med jord- og betonarbejderne 1925–40, medlem af dispensationsudvalget vedr. Murerlaugets Hejseværker 1922–41, medlem af hejseværksudvalget 1922–41, bisidder 1930–41, medlem af udvalget ang. jord- og betonarbejdernes priskurant 1932–45, skuemester 1933–46, suppleant for voldgiftsrettens for-

mand 1933–41, delegeret til Håndværkets Fællesrepræsentation 1935–45, medlem af Håndværkerforeningens bestyrelse 1936–46, suppleant til svendeprøvekommissionen 1940–46, medlem af æresretten 1941–56, æresmedlem 1941.

Afgået ved døden den 20. april 1956.

Madsen, Kaj Sigvald

Født den 11. marts 1933
i København.

Medlem af laudet fra 1964, repræ-
sentant fra 1971.

Magnussen, A.

Født den 4. april 1885 i København.
Medlem af laudet 1933–70, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1935–62, re-
præsentant 1945–66, suppleant til
æresretten 1949–53 og medlem af sam-
me 1953–66, suppleant til laudets pris-
kurantudvalg 1951–62, medlem af be-
styrelsen for Københavns Murerlaugs
Understøttelseslegat 1951–66.

Afgået ved døden den 9. juli 1970.

Nedergaard, Otto P.

Født den 17. februar 1913
i Faaborg sogn, Ribe amt.

Medlem af laudet fra 1945, repræ-
sentant 1968–72.

Nielsen, Anton

Født den 8. maj 1874 i Frørup.

Medlem af lauet 1919–56, medlem af udvalget ang. murersvendenes priskurant 1923–46, mæglings- og voldgiftsmand 1932–50, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1932–46, repræsentant 1932–33, bisidder 1933–46, skuemestersuppleant 1933–46, formand for udvalget ang. murerarbejdsmændenes priskurant 1933–46, medlem af udvalget ang. jord- og betonarbejdernes priskurant 1933–46, suppleant for voldgiftsrettens formand 1941–46, æresmedlem 1946, suppleant til æresretten 1955–56.

Afgået ved døden den 6. juni 1956.

Nielsen, Ejnar

Født den 8. oktober 1920 i Islev.

Medlem af lauet fra 1949, repræsentant 1966–70.

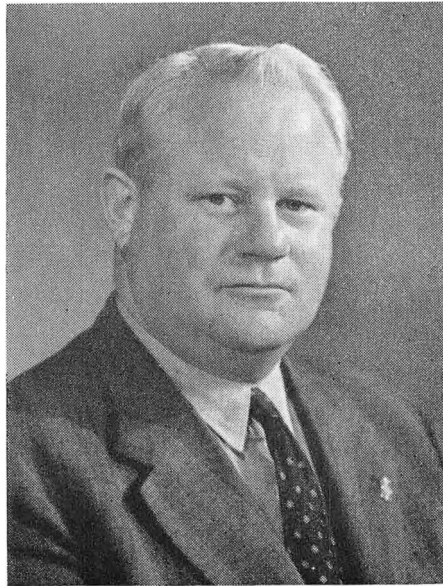
LAUGETS TILLIDSMÆND 1948–1973

Nielsen, Harry

Født den 22. november 1916
på Frederiksberg.

Medlem af laudet fra 1947, repræsentant 1968–70, suppleant til bestyrelsen fra 1970, medlem af laugets priskurantudvalg fra 1970.

Nielsen, Jens

Født den 5. august 1901
på Frederiksberg.

Medlem af laudet 1934–67, mægling- og voldgiftsmand 1941–67.
Afgået ved døden den 21. juni 1967.

Nielsen, Jørgen Lau

Født den 22. januar 1918
på Frederiksberg.

Medlem af laugget fra 1942, repræ-
sentant 1962–67.

Nielsen, Valdemar

Født den 13. oktober 1878
i København.

Medlem af laugget 1917–57, medlem
af kontroludvalget til gennemgang af
akkorderingslister (fra 1922 mægling-
udvalget) 1919–52, medlem af murer-
fagets voldgiftsret 1922–52, medlem af
udvalget ang. murersvendenes prisku-
rant 1922–52, medlem af voldgiften
med jord- og betonarbejderne 1925–
54, medlem af hejseværksudvalget
1933–57, repræsentant 1933–36 og
1952–54, suppleant til udvalget ang.
jord- og betonarbejdernes priskurant
1933–52, medlem af Dansk Arbejdsgi-
verforenings repræsentantskab 1935–
46, suppleant til bestyrelsen 1936–52,
suppleant til æresretten 1939–57, med-
lem af optagelsesudvalget 1947–57.

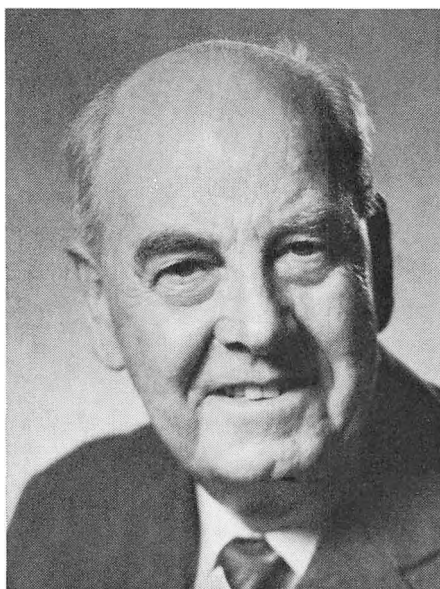
Afgået ved døden den 1. november
1957.

Pedersen, Jørgen

Født den 18. januar 1923
i København.

Medlem af laugget fra 1967, mæg-
lings- og voldgiftsmand fra 1968, re-
præsentant fra 1970.

Ravn, Ejner

Født den 10. marts 1905
i København.

Medlem af laugget fra 1935, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1941–70, re-
præsentant 1944–49, suppleant til ud-
valget ang. jord- og betonarbejdernes
priskurant 1947–51 og medlem af sam-
me 1951–70, suppleant til bestyrelsen
1949–54, medlem af Dansk Arbejds-
giverforenings repræsentantskab 1950–
70, delegeret til Håndværksrådet og
medlem af dets repræsentantskab
1951–66, medlem af udvalget ang. mu-
rerarbejdsmændenes priskurant 1951–
62, bisidder 1954–70, medlem af lær-
lingeudvalget fra 1954, skuemester-
suppleant 1954–57, skuemester fra
1957, medlem af optagelsesudvalget
fra 1957, medlem af fagkomitéen ved
murerfagskolen i København fra 1961,
formand for hejseværksudvalget fra
1963, formand for bestyrelsen i Murer-
laugets Hejseværker A/S fra 1971.

Poulsen, W.

R. af Dbg.
Født den 12. januar 1878
i København.

Medlem af laudet 1913–65, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1929–57, re-
præsentant 1930–33 og 1954–65, sup-
pleant til bestyrelsen 1930–33, med-
lem af Dansk Arbejdsgiverforenings
repræsentantskab 1930–58, bisidder
1933–54, skuemestersuppleant 1933–
46, medlem af lærlingudvalget 1933–
65 (formand fra 1954), medlem af ud-
valget ang. murersvendenes priskurant
1933–55 (formand fra 1946), medlem
af udvalgene ang. murerarbejdsføl-
dernes og jord- og betonarbejdernes
priskuranter 1933–55, formand for
Murerfagets Fællesudvalg 1937–58,
medlem af svendeprøvekommissionen
1940–58, medlem af Håndværkerfor-
eningens repræsentantskab 1941–58,
delegeret til Håndværkets Fællesrepræ-
sentation 1945, suppleant for æresret-
tens formand 1946–54, viceoldermænd

1946–54, skuemester 1947–58, sup-
pleant til samarbejdsrådet for bygge-
og entreprenørfagene 1949–54, med-
lem af samarbejdsudvalget for murer-
faget 1949–65, suppleant til samar-
bejdsudvalget for entreprenørfaget
1949–65, medlem af æresretten 1954–
65, æresmedlem 1954.

Afgået ved døden den 22. marts
1965.

LAUGETS TILLIDSMÆND 1948–1973

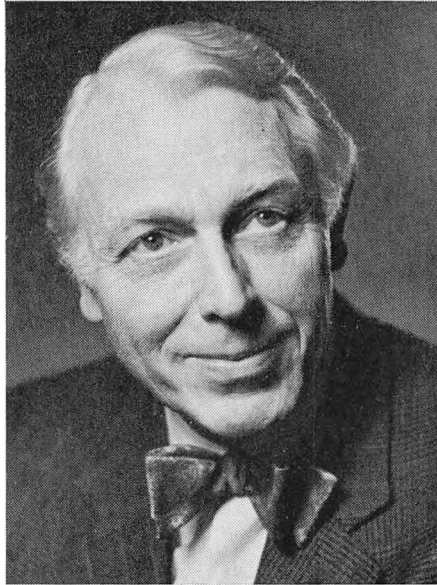

Schou, Albert

Født den 21. april 1890
i København.

Medlem af laugets 1934–71, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1941–71.

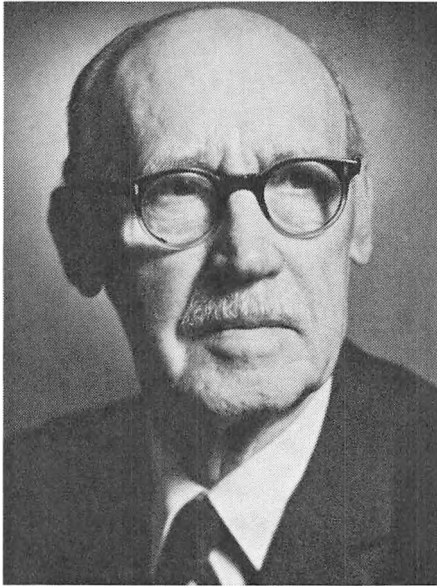
Afgået ved døden den 19. maj 1971.

Schønsted, Fritz

Født den 19. juni 1913
i København.

Medlem af laugets fra 1942, repræ-
sentant fra 1949, revisor fra 1962, sup-
pleant til æresretten 1965–66 og med-
lem af samme 1966–70, medlem af be-
styrelsen for Københavns Murerlaugs
Understøttelseslegat fra 1971.

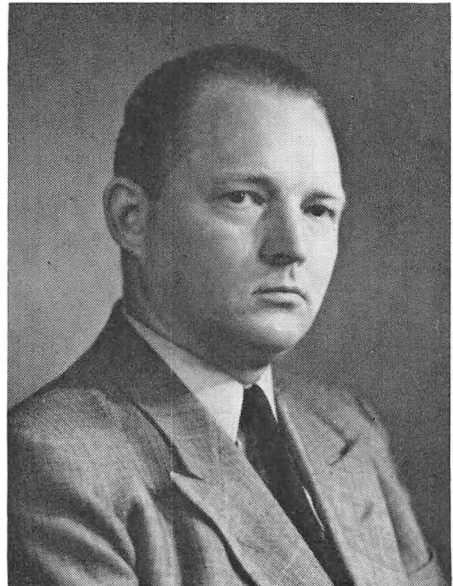

Stillinge, A.

R. af Dbg.

Født den 26. februar 1892 i Barke-mose, Stillinge sogn, Sorø amt.

Medlem af laugets fra 1921, mæg-
lings- og voldgiftsmand 1937–67, re-
præsentant 1944–46 og 1962–71, sup-
pleant til bestyrelsen 1946–49, medlem
af laugets priskurantudvalg 1947–62,
bisidder 1949–62, skuemestersup-
pleant 1953–54, suppleant til samar-
bejdsudvalget for murerfaget 1953–58
og medlem af samme 1958–62, sup-
pleant til samarbejdsrådet for bygge-
og entreprenørfagene 1954–62, sup-
pleant til svendeprøvekommissionen
1954–59 og medlem af samme 1959–
62, viceoldemand 1954–62, suppleant
for æresrettens formand 1954–62, for-
mand for murerfagets voldgiftsret
1957–62, medlem af æresretten 1962–
70, medlem af bestyrelsen for Køben-
havns Murerlaugs Understøttelseslegat
1962–71, æresmedlem 1962.

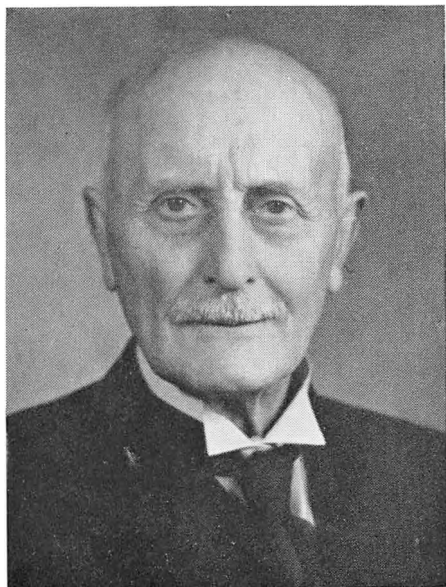

Svane, Carl H.

Født den 24. januar 1907
i København.

Medlem af laugets 1932–65, repræ-
sentant 1946–50.

Afgået ved døden den 5. marts
1965.

Sørensen, Lauritz

Dbmd.

Født den 11. december 1867

i København.

Medlem af laugets 1917-53, medlem af kontroludvalget til gennemgang af akkorderingslister (fra 1922 mægling-udvalget) 1919-50, medlem af optagelsesudvalget 1919-53, medlem af udvalget ang. murersvendenes priskurant 1922-53, medlem af murerfagets voldgiftsret 1930-50, repræsentant 1930-53, medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentantskab 1936-41, suppleant til æresretten 1937-38 og medlem af samme 1938-53.

Afgået ved døden den 23. november 1953.

Thomsen Christensen, S.

Født den 6. december 1911

i Nørre Nebel sogn.

Medlem af laugets fra 1946, mægling- og voldgiftsmand fra 1952, suppleant til udvalget ang. jord- og betonarbejdernes priskurant 1955-67.

Laugets Medlemmer

1. oktober 1972

Navn	Født	Næringsbrev	Optaget i lauget
Abel Knud	16/4 -1923	21/1 -1946	1969
Abel, Ole	14/4 -1939	8/3 -1967	1969
Andersen, Arne	11/11-1942	5/2 -1969	1969
Andersen, Ejgil	29/12-1914	20/3 -1954	1957
Andersen, Erik	25/10-1901	30/5 -1929	1934
Andersen, Johan	16/2 -1914	18/2 -1941	1941
Andersen, Jørn Buch	29/1 -1943		1971
Andersen, Jørn G.	23/5 -1945	26/5 -1971	1971
Andersen, Ove	14/8 -1912	26/7 -1940	1941
Andersen, Paul	1/8 -1920	22/5 -1950	1950
Andersen, Peder	4/10-1904	11/12-1944	1949
Andersen, Per	27/12-1937	21/6 -1962	1966
Andersen, Poul	7/8 -1918	17/9 -1953	1966
Andersen, Villy G.	26/2 -1912	7/3 -1939	1943
Arnung, Knud	24/6 -1913	19/12-1951	1965
Arvesen, Svend	13/6 -1938	3/4 -1963	1964
Bald, Knud	4/11-1905	4/11-1930	1934
Beck, Andr. P.	4/10-1915	8/11-1938	1944
Bendtsen, Svend	10/7 -1914	7/5 -1954	1954
Benjaminsen, Johs.	15/6 -1910	25/7 -1949	1964
Bentsen, Th., R. af Dbg.	16/5 -1908	6/1 -1941	1941
Bentzen, Bent	25/2 -1905	9/7 -1959	1960
Berg, P. Bald	8/8 -1938	1/8 -1962	1966
Bindner Jensen, E.	2/2 -1920	8/4 -1947	1948
Brigsted Hansen, Axel	21/3 -1914	4/5 -1953	1960
Brigsted Hansen, Bent	21/3 -1928	4/5 -1953	1960
Bruun, N. C.	14/8 -1906	30/3 -1946	1950
Buchardt Jensen, E.	16/3 -1908	7/7 -1944	1947
Bæk, Carl Chr.	11/10-1919	15/8 -1962	1963
Carlsen, Børge P.	24/1 -1909	21/8 -1942	1946
Carlsen, Henry	28/5 -1904	2/4 -1935	1940
Carstensen, John	20/9 -1917	28/4 -1942	1945

LAUGETS MEDLEMMER 1. OKTOBER 1972

Navn	Født	Næringsbrev	Optaget lauget
Castenlund-Svendsen, Helge	1/1 -1905	21/3 -1962	1962
Castenlund-Svendsen, Jørn	13/1 -1938	26/2 -1962	1962
Christensen, Poul G.	24/2 -1924	12/10-1951	1954
Christensen, Aage P.	9/7 -1909	17/8 -1937	1949
Christiansen, Peter	16/5 -1944	23/11-1970	1972
Christoffersen, Poul	1/2 -1916	29/3 -1954	1955
Christophersen, Einar, R. af Dbg.	17/9 -1884	7/12-1922	1923
Colmorten, Carlo	17/9 -1896	17/1 -1929	1930
Dalskjær, Robert	14/3 -1911	8/3 -1939	1939
Denlow, Helge	12/10-1915	10/12-1943	1962
Dolleris, Georg	15/5 -1902	6/10-1941	1945
Durup, Edv. J.	24/12-1911	15/7 -1940	1965
Ehlers, Ludvig	5/1 -1899	30/8 -1927	1942
Eisensøe, Fritz G., R ¹ af Dbg.	1/7 -1905	1/8 -1932	1933
Eisensøe, Niels U.	24/11-1937	24/7 -1969	1969
Fiig, Knud A.	22/4 -1936	24/10-1959	1961
Fischer, Hans E.	20/12-1918	19/6 -1950	1950
Fjording, Kaj F.	19/6 -1915	17/10-1942	1950
Forné, Walther	12/12-1919	10/9 -1945	1946
Francker, Benny	2/12-1923	22/12-1959	1960
Friis, Torben	26/12-1929	16/1 -1959	1959
Fält, Sven Åke	25/5 -1930	7/3 -1961	1968
Geschwendtner, S. A.	31/5 -1918	2/2 -1946	1946
Gjerding, Emil	22/12-1915	1/4 -1939	1951
Gustafson, Sigfred	3/5 -1917	22/3 -1954	1960
Hansen, Bent	4/12-1937	30/11-1964	1966
Hansen, Børge	18/1 -1926	7/5 -1957	1960
Hansen, Ejnar	24/7 -1900	11/11-1946	1951
Hansen, Erik	5/11-1930	6/11-1961	1963
Hansen, Erik Schou	10/8 -1919	6/12-1965	1967
Hansen, Ernst	25/3 -1923	14/1 -1969	1969
Hansen, Frode	26/4 -1917	21/1 -1946	1948
Hansen, Ib Gyldstoft	7/6 -1913	30/12-1939	1942
Hansen, Oluf	17/11-1889	19/8 -1944	1945
Hansen, P.	23/4 -1914	30/3 -1949	1972
Hansen, Poul	25/4 -1929	4/4 -1956	1965
Hansen, Thorving	6/5 -1904	30/10-1942	1950
Hansen, Aage	16/11-1935	2/6 -1962	1966
Harager, Axel	20/3 -1906	14/10-1945	1952
Harpsøe, Sv.	29/4 -1920	3/4 -1946	1946
Helstrup, Jens	20/8 -1914	30/9 -1943	1949

LAUGETS MEDLEMMER 1. OKTOBER 1972

Navn	Født	Næringsbrev	Optaget i lauget
Henriksen, Marius	27/3 -1909	31/3 -1935	1955
Henriksen, Poul	1/4 -1918	1/2 -1946	1956
Henriksen, Svend	19/1 -1912	10/10-1939	1940
Hjertmann, Kristen	23/11-1898	4/11-1954	1962
Hjertmann, Kristen H.	8/12-1921	16/3 -1961	1965
Hjort Nielsen, P.	28/3 -1918	9/4 -1947	1950
Holm, Axel	15/11-1907	21/3 -1935	1936
Holm, Per	2/12-1936	3/5 -1963	1965
Honoré, Ejner	25/3 -1907	23/12-1938	1941
Honoré, Peter	28/1 -1943	11/11-1970	1971
Hovgaard, Carl	28/1 -1903	20/2 -1946	1948
Højgaard, Aage	13/10-1904	28/3 -1933	1935
Højvind, Børge	28/12-1907	12/2 -1943	1948
Iversen, Jan	15/3 -1946	26/4 -1967	1969
Iversen, Poul	11/10-1919	4/10-1945	1961
Iversen, S. N.	28/3 -1887	9/8 -1923	1926
Jacobsen, Henrik	12/4 -1893	3/3 -1927	1939
Jensen, Arne	29/2 -1924	26/3 -1954	1954
Jensen, Bent Haugshøj	17/11-1931	30/9 -1960	1966
Jensen, Ejner Cloetta	4/7 -1915	20/8 -1946	1952
Jensen, Henry	17/7 -1904	25/11-1937	1942
Jensen, Kjeld	18/10-1917	29/4 -1954	1954
Jensen, Ove	28/8 -1910	15/10-1936	1943
Jensen, Rasmus	17/10-1930		1972
Jensen, Thorkild	29/6 -1907	21/3 -1935	1942
Jeppesen, Peter H.	11/9 -1912	31/5 -1951	1956
Jepsen, Børge	31/3 -1930	12/5 -1953	1958
Johannesen, Bjarne	18/11-1944	24/7 -1967	1970
Johansen, Edvin	17/8 -1917	30/3 -1948	1951
Johansen, Frank	27/12-1926	25/10-1960	1961
Johnsen, Henrik	31/10-1923	9/2 -1948	1952
Johnsen, Tommy	16/1 -1934	3/2 -1961	1962
Juul Nielsen, Arnold	3/1 -1907	24/5 -1946	1949
Jørgensen, Henri	7/11-1909	24/10-1945	1965
Jørgensen, Leif	10/1 -1937	24/5 -1965	1966
Kerrn-Jespersen, Anders	19/1 -1928	4/10-1960	1961
Kerrn-Jespersen, Kai	10/8 -1902	9/11-1934	1937
Kirknæs, Holger	25/6 -1913	15/3 -1938	1942
Knudsen, Jørgen	18/5 -1931	14/12-1964	1965
Knudsen, Karl O.	13/5 -1911	1/10-1949	1958
Knudsen, Osw. A.	5/12-1913	24/11-1944	1946

LAUGETS MEDLEMMER 1. OKTOBER 1972

Navn	Født	Næringsbrev	Optaget i lauget
Koefoed, J. H.	4/12-1882	8/4 -1913	1917
Kornerup, Povl	17/1 -1914	8/8 -1947	1952
Kristensen, Harry	27/6 -1905	3/7 -1930	1932
Kristensen, Ib	28/9 -1933	15/1 -1965	1966
Kristensen, Aage	29/7 -1906	8/5 -1934	1939
Ladefoged Pedersen, Knud	31/3 -1926	9/10-1951	1953
Langvad, Kay	19/12-1896	10/6 -1947	1965
Larsen, Erik	25/10-1910	20/7 -1939	1956
Larsen, Helge Christian	13/9 -1911	31/10-1944	1945
Larsen, Ove Fjelding	9/3 -1920	3/3 -1962	1968
Larsen, Poul C.	22/3 -1903	21/11-1941	1949
Lau, Peter	1/9 -1892	28/2 -1946	1946
Lavrsen, Kaj	18/12-1916	26/3 -1954	1956
Levring, Carl Gustav	9/7 -1915	7/11-1945	1946
Lindhardt, Karl	21/3 -1902	28/5 -1935	1943
Lynggaard Petersen, Søren	16/4 -1943	13/1 -1969	1970
Lynggaard Petersen, W.	4/10-1910	23/11-1938	1939
Madsen, Baldur	28/8 -1905	8/8 -1941	1941
Madsen, Chr. J.	21/12-1912	6/12-1954	1959
Madsen, Eigil	11/9 -1906	11/9 -1936	1940
Madsen, Jens Baldur	11/8 -1938	13/4 -1965	1965
Madsen, Kaj Sigvald	11/3 -1933	16/1 -1959	1964
Melhede, Palle	9/5 -1944	23/11-1970	1972
Michelsen, Børge	21/7 -1903	10/12-1959	1963
Mikkelsen Sørensen, Johs.	6/6 -1907	12/6 -1934	1935
Moesgaard, Cornelius	29/9 -1892	26/5 -1942	1942
Nedergaard, Otto P.	17/2 -1913	9/5 -1944	1945
Nielsen, Ejnar	8/10-1920	9/6 -1947	1949
Nielsen, Emil	13/11-1912	23/11-1962	1963
Nielsen, Erik R.	23/11-1918	29/12-1945	1947
Nielsen, Harry	22/11-1916	10/8 -1945	1947
Nielsen, Jens	29/1 -1944	5/5 -1969	1969
Nielsen, Jørgen	3/8 -1916	30/12-1944	1948
Nielsen, Jørgen C.	3/5 -1920	25/9 -1951	1952
Nielsen, Jørgen Lau	22/1 -1918	31/7 -1940	1942
Nielsen, Karl	17/10-1906	2/6 -1936	1942
Nielsen, Knud A.	5/5 -1916	31/1 -1942	1969
Nielsen, R. Storm	18/1 -1917	28/6 -1968	1968
Nielsen, Svend	29/5 -1904	9/7 -1943	1945
Nisgaard, Johs.	26/9 -1915	17/5 -1949	1956
Nissen, H.	13/10-1905	17/10-1933	1947

LAUGETS MEDLEMMER 1. OKTOBER 1972

Navn	Født	Næringsbrev	Optaget i lauget
Nygaard Lauridsen, M.	21/12-1911	9/5 -1944	1952
Olsen, Jørgen	14/12-1914	17/10-1968	1969
Olsen, Robert	20/8 -1892	11/9 -1923	1937
Pauner, W. A.	29/12-1906	1/3 -1946	1946
Pedersen, Erik	27/4 -1908	6/3 -1945	1972
Pedersen, Holger	5/9 -1891	16/3 -1945	1945
Pedersen, Jørgen	18/1 -1923	1/6 -1967	1967
Pedersen, Sven O.	25/8 -1935		1972
Petersen, Carl Ove	9/11-1923		1971
Petersen, Flemming Gøthgen	1/2 -1929	3/3 -1954	1967
Petersen, H. C.	14/12-1892	25/1 -1943	1949
Petersen, Skjold Amand	4/12-1906	8/7 -1940	1941
Prior, Erik	5/8 -1928	4/3 -1944	1967
Ramskov Jensen, Benny	21/3 -1937	27/9 -1971	1972
Rasmussen, Axel	26/6 -1907	3/3 -1945	1946
Rasmussen, Knud L.	11/6 -1916	1/8 -1944	1963
Rasmussen, Th.	25/6 -1909	15/9 -1951	1952
Ravn, Ejner	10/3 -1905	21/11-1934	1935
Reinholdt-Nielsen, Jan	11/1 -1918	1/10-1953	1954
Risgaard, Jørgen	21/1 -1913	11/10-1943	1944
Rosenbeck-Hansen, H.	29/10-1911	30/3 -1937	1957
Ryding, Hilmer	21/1 -1906	29/5 -1934	1934
Ryding, Vagn	13/2 -1931	25/9 -1961	1962
Rønn, Eigil	14/4 -1917	24/10-1946	1947
Schou-Jensen, Frode	28/2 -1919	10/5 -1946	1947
Schrøder, Johs.	9/7 -1890	13/8 -1952	1952
Schumacher, Louis	10/8 -1911	21/12-1954	1955
Schønsted, Fritz	19/6 -1913	19/5 -1942	1942
Seemann, Will.	24/1 -1909	31/5 -1947	1951
Solhof, Hans Chr.	28/10-1913	23/12-1938	1948
Spøer, Palle	5/3 -1928		1972
Spøer, Vald.	1/12-1904	30/7 -1936	1937
Steen, Bent	2/4 -1937	14/10-1971	1972
Stigstrup Kristensen, Poul	2/8 -1946	19/10-1970	1972
Stillinge, Anton	26/2 -1892	23/6 -1921	1921
Stillinge, Svend	13/6 -1925	22/1 -1957	1957
Søndervang Hansen, Bent	18/6 -1923	29/4 -1950	1952
Sørensen, Vald.	12/4 -1912	27/1 -1953	1963
Temming, Arne	31/10-1917	9/5 -1962	1972
Thomsen, Bruno	20/7 -1910	25/8 -1950	1953
Thomsen Christensen, S.	6/12-1911	25/7 -1945	1946

LAUGETS MEDLEMMER 1. OKTOBER 1972

Navn	Født	Næringsbrev	Optaget i lauget
Thrane, Axel	3/11-1905	22/8 -1963	1964
Thørner, Carl	26/7 -1908	23/9 -1946	1948
Toudahl, Ib	3/7 -1943	30/11-1971	1972
Vestergaard, Eigil	3/8 -1933	8/6 -1966	1966
Visnek, Per Madsen	6/10-1929	10/4 -1962	1962
Vind, B. Hansen	27/11-1908	2/2 -1948	1948
Voigt, S. A.	21/10-1921	20/10-1945	1953
Winckler Hansen, Søren	5/4 -1944	13/5 -1971	1971
Wrisberg, Børge	16/7 -1914	10/6 -1937	1942
Wulff-Hansen, Powl	10/8 -1908	12/3 -1937	1955
Zeltner, Arne	10/7 -1925	8/5 -1952	1964
Zeltner, Torben	22/1 -1893	25/5 -1916	1916

Oversigt over Prislovgivningen m.v. 1948-72

- 29/5 1948. Lov om priser m. v.
Loven var en forlængelse og ændring af tidligere love.
- 11/3 1949. Bekendtgørelse fra Prisdirektoratet om mesterpriser for murer- og tømrerarbejde.
- 22/12 1949. Mesterpriserne ophæves for hovedstadsområdet.
- 14/11 1952. Lov om prisaftaler m. v.
Afløstes i 1955 af monopolloven.
- 31/3 1955. Lov om tilsyn med monopoler og konkurrencebegrænsninger. Ikrafttræden 1/7 1955.
Ændringer til loven 25/5 1956, 6/7 1957, 10/6 1960, 4/6 1965 og 2/4 1971.
- 25/5 1956. Lov om indseende med priser.
- 16/3 1963. Lov om indseende med priser.
Tidligere lov af 25/5 1956 ophæves.
- 16/3 1963. Lov om pris- og avancestop.
8/10 1963. Anordning om ophævelse af lov af 16/3 1963 om pris- og avancestop.
- 25/5 1966. Lov om indseende med priser.
Tidligere lov af 16/3 1963 ophæves.
- 19/6 1967. Byggefagenes Samarbejdsudvalg vedtager vejledende regler om udskrivning af regninger (fakturering) for bygge- og anlægsarbejder, udført efter regning.
- 21/11 1967. Lov om avancestop. Ikrafttræden 18/11 1967.
Loven skulle bortfalde 1/7 1968, men blev forlænget.
- 23/11 1967. Bekendtgørelse fra Monopoltilsynet om dispensation fra avancestoplovens bestemmelser, bl. a. for tilbudgivning ved licitation.
- 15/2 1968. Lov om ændring af lov om avancestop.
- 15/2 1968. Lov om vejledende priser og prisstop for tjenesteydelser.

PRISLOVGIVNING M. V. 1948-72

- 29/3 1968. Bekendtgørelse fra Monopoltilsynet om dispensation fra prisstop for tjenesteydelser inden for visse byggehåndværksfag (stigning i dyrtids-tillægget pr. 4/3 1968).
- 28/5 1968. Bekendtgørelse fra Monopoltilsynet om dispensation fra prisstop for tjenesteydelser inden for visse byggehåndværksfag (lønstigning i forbindelse med arbejdstidsnedsættelse).
- 4/9 1968. Bekendtgørelse fra Monopoltilsynet om dispensation fra prisstop for tjenesteydelser inden for byggefagene (stigning i dyrtidstillægget pr. 2/9 1968).
- 30/10 1968. Lov om ændring af lov om avancementstop.
- 30/10 1968. Lov om anmeldelse af vejledende priser m. v.
Loven skulle bortfalde den 1/7 1969, men blev forlænget.
- 31/10 1968. Lov af 15/2 1968 om vejledende priser og prisstop for tjenesteydelser bortfalder.
- 18/6 1969. Lov om ændring af lov af 30/10 1968 om anmeldelse af vejledende priser m. v.
- 30/6 1969. Lov af 21/11 1967 med senere ændringer om avancementstop udløber.
- 1/7 1969. Bekendtgørelse fra Monopoltilsynet om prisstop indtil 9/8 1969.
- 9/8 1969. Bekendtgørelse fra Monopoltilsynet om kalkulationsregler for visse bygge- og anlægsarbejder m. v.
- 20/5 1970. Lov om prisstop for tjenesteydelser m. v.
Ikrafttræden 15/5 1970.
Loven skulle gælde til 1/3 1971, men blev ophævet 9/10 1970 ved lov af samme dato om generelt prisstop.
- 9/6 1970. Lov om begrænsning af omkostningsforøgelse som følge af dyrtidsregulering af lønninger (ATP-refusion).
- 20/6 1970. Bekendtgørelse fra Monopoltilsynet om fakturering af visse bygge- og anlægsarbejder udført efter regning efter 1/7 1970.
- 30/6 1970. Lov af 18/6 1969 om anmeldelse af vejledende priser m. v. udløber.
- 30/6 1970. Kalkulationsreglerne jfr. Monopoltilsynets bekendtgørelse af 9/8 1969 bortfalder.
- 4/9 1970. Bekendtgørelse fra Monopoltilsynet om dispensation fra prisstop for tjenesteydelser i bygge- og anlægsfag
(stigning i dyrtidstillægget og lønkomensation for arbejdstidsnedsættelsen pr. 7/9 1970).
- 9/10 1970. Lov om prisstop m. v. Ikrafttræden den 22/9 1970.
Loven skulle bortfalde 1/3 1971, men blev forlænget 1 md.

PRISLOVGIVNING M. V. 1948-72

- 26/2 1971. Lov om ændring af lov af 9/10 1970 om prisstop m. v. (midlertidig forlængelse af prisstoppet).
- 2/4 1971. Bekendtgørelse fra Handelsministeriet om ophævelse af lov af 9/10 1970 om prisstop m. v.
- 2/4 1971. Lov om priser og avancer.
- 2/4 1971. Lov af 25/5 1966 om indseende med priser ophæves.
- 22/5 1971. Bekendtgørelse fra Monopoltilsynet om adgang til lønjustering og tilpasning af lønstruktur.
- 23/6 1971. Bekendtgørelse fra Monopoltilsynet om salær på materialer i visse byggefag.
- 23/8 1971. Bekendtgørelse fra Monopolilsynet om regulering af entreprisesummer for enfamiliehuse.
- 13/10 1971. Bekendtgørelse fra Monopoltilsynet om regulering af entreprisesummer for montagebyggeri.

Oversigt over de Københavns Murerlaug underlagte Legater

1. Murermester Søren Pedersens legat af 9. januar 1774 for fattige svende, enker og børn	kr.	2.000,00
2. Enke efter major og murermester Johan Martin Qvist, fru Cathrine Margrethe Qvist, f. Otto's legat af 21. september 1822 for fattige murermestre, murersvende og disses enker	kr.	60.995,00
3. Murermester Frederik Beckmans legat af 13. juli 1828 for trængende mester- og svende-enker	kr.	4.600,00
4. Enke efter murersvend Sommer, Fru Ane Margrethe Sommers legat af 1840 for trængende murersvende-enker	kr.	5.000,00
5. Enke efter lysestøber N. J. Langdahl, fru Karen Langdahls legat af 1866 for trængende murersvende-enker	kr.	1.000,00
6. Konverteringslegat	kr.	1.000,00
7. Fhv. oldermænd, murermester N. Mathiesens legat af 1896 for trængende murermestre, der er eller har været medlemmer af Københavns Murerlaug, og deres efterladte	kr.	6.298,00
8. C. Dabelsteen og hustrus legat af 3. april 1900 for trængende murersvende og deres enker, som måtte findes værdige hertil, idet dog medlemmer af socialistiske fagforeninger skal være absolut udelukkede. Murersvende eller enker efter sådanne, som har arbejdet hos legatstifteren i en længere årrække, skal – når de opfylder ovenstående betingelser – have fortrinsret	kr.	11.251,00
9. Fhv. oldermænd, murermester Vilh. Køhlers legat af 2. oktober 1902, af hvilket uddeles præmier på højst 200 kr. for fortrinligt udførte svendeprøver i murerfaget, udførte af svende, der er udlært hos medlemmer af Københavns Murerlaug og har aflagt svendeprøve i København eller på Frederiksberg	kr.	2.692,00
10. Murermester Sophus Peter Beckman og hustru Laura Kjærstine, f. Buch's legat af 24. marts 1908 for værdig trængende gamle murermestre, der er eller har været medlemmer af Københavns Murerlaug, eller værdig trængende gamle enker efter sådanne	kr.	13.180,00

LEGATER

11. Murermester, rådmænd P. P. Grams legat af 7. januar 1914 til støtte af dygtige og trængende danske murerlærlinges og murersvendes uddannelse på Byggeteknisk Højskole og Teknika, for svendes vedkommende tillige ved uddannelsesrejser til udlandet	kr. 31.948,00
12. Murermester Hans Larsen og hustru Julie Cathrine, f. Loua's legat af 21. december 1916. Udbetales hvert års 12. juli til en trængende og værdig murermester, som er eller har været medlem af Københavns Murerlaug, enken eller en ugift datter af en sådan	kr. 5.532,00
13. Murermester Lauritz Chr. Rasmussens mindelegat af 4. november 1918 over hans hustru Lovise Rasmussen. Udbetales hvert års 29. januar til en trængende murermester, der er eller har været medlem af Københavns Murerlaug, eller trængende enke efter en sådan	kr. 5.361,00
14. Murermester Niels Christian Petersens legat af 20. december 1922 for værdig trængende murer mestre og deres enker eller ugifte døtre. Kun murer mestre, der mindst i 15 år har været medlemmer af Københavns Murerlaug, og som er fyldt 60 år, samt enker eller ugifte døtre efter murer mestre, der har opfyldt disse betingelser, kan nyde godt af legatet	kr. 110.944,00
15. Murermester Hasforths legat af 1. februar 1924 for trængende murer mestre i København og enker efter sådanne . .	kr. 5.712,00
16. Grosserer V. Meyers mindelegat af 31. juli 1930 for en trængende laugsmester, enken eller ugifte døtre efter en sådan	kr. 5.962,00
17. Murermester Jens P. Arnungs mindelegat af 13. februar 1933 til støtte af dygtige og trængende murerlærlinges og murersvendes uddannelse	kr. 14.384,00
18. Murermester Lauritz Chr. Rasmussens mindelegat af 8. november 1934. Udbetales hvert års 23. august til en trængende murermester, der er eller har været medlem af Københavns Murerlaug, eller trængende enke efter en sådan	kr. 4.383,00
19. Oldermænd Esper Eising og hustrus legat af 30. december 1944 til støtte af dygtige og trængende murerlærlinges og murersvendes uddannelse	kr. 13.326,00
20. Murermester Jac. Johansen og hustrus legat af 27. april 1946 for værdig trængende murer mestre, der er eller har været medlemmer af Københavns Murerlaug, enker eller ugifte døtre efter sådanne	kr. 20.933,00
21. Murermester C. C. Sjøholms mindelegat af 28. august 1946 for trængende murer mestre, der er eller har været medlemmer af Københavns Murerlaug, eller trængende enker efter sådanne	kr. 4.429,00

LEGATER

22. Murermester, arkitekt J. P. D. Schwensens legat af 21. december 1946. Legatets formål er:		
a. at yde støtte til værdig trængende gamle laugsmestre, enker eller ugifte døtre efter sådanne,		
b. at yde støtte til dygtige og trængende murerlærlinges og murersvendes uddannelse,		
c. at yde præmier for fortrinligt udførte svendeprøver . . .	kr.	4.223,00
23. Københavns Murerlaugs legat af 7. marts 1948 for værdig trængende gamle murersvende og enker efter sådanne . . .	kr.	26.000,00
24. Københavns Murerlaugs understøttelseslegat af 21. marts 1952 til støtte af trængende medlemmer af Københavns Murerlaug, navnlig ældre og uarbejdsdygtige medlemmer såvel som deres efterladte	kr.	1.702.386,00
25. Sophus Berendsens legat af 26. oktober 1954 til støtte af værdig trængende gamle murermestre, der er eller har været medlemmer af Københavns Murerlaug, eller til trængende enker efter sådanne	kr.	6.353,00
26. Murermester Einar Kornerups legat af 4. maj 1956 til ydelse af præmier for fortrinligt udførte svendeprøver i murerfaget	kr.	2.907,00
27. Murermester A. P. Andersen og hustru Lilly Andersens mindelegat af 21. august 1959 for værdig trængende ældre murermestre, der er eller har været medlemmer af Københavns Murerlaug, og enker efter sådanne	kr.	29.929,00
28. Murermester W. Poulsen og hustrus legat af 12. maj 1964 til støtte af dygtige og trængende murerlærlinges og murersvendes uddannelse på Byggeteknisk Højskole og Teknika, for svendes vedkommende tillige ved uddannelsesrejser til udlandet	kr.	13.849,00
29. Murermester Adolf Jensen og hustru Valborg Jensens legat af 18. december 1969 for værdig trængende enker efter og/eller døtre af murermestre, der har været medlemmer af Københavns Murerlaug	kr.	8.967,00

Statistik

OVERSIGT OVER DEN GENNEMSNITLIGE TIMEFORTJENESTE

1949 – 1971 for de hos Københavns Murerlaugs medlemmer beskæftigede arbejdere samt for faglærte og ikke-faglærte arbejdere beskæftigede i København hos medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening.

Øre

3000

2800

2600

2400

2200

2000

1800

1600

1400

1200

1000

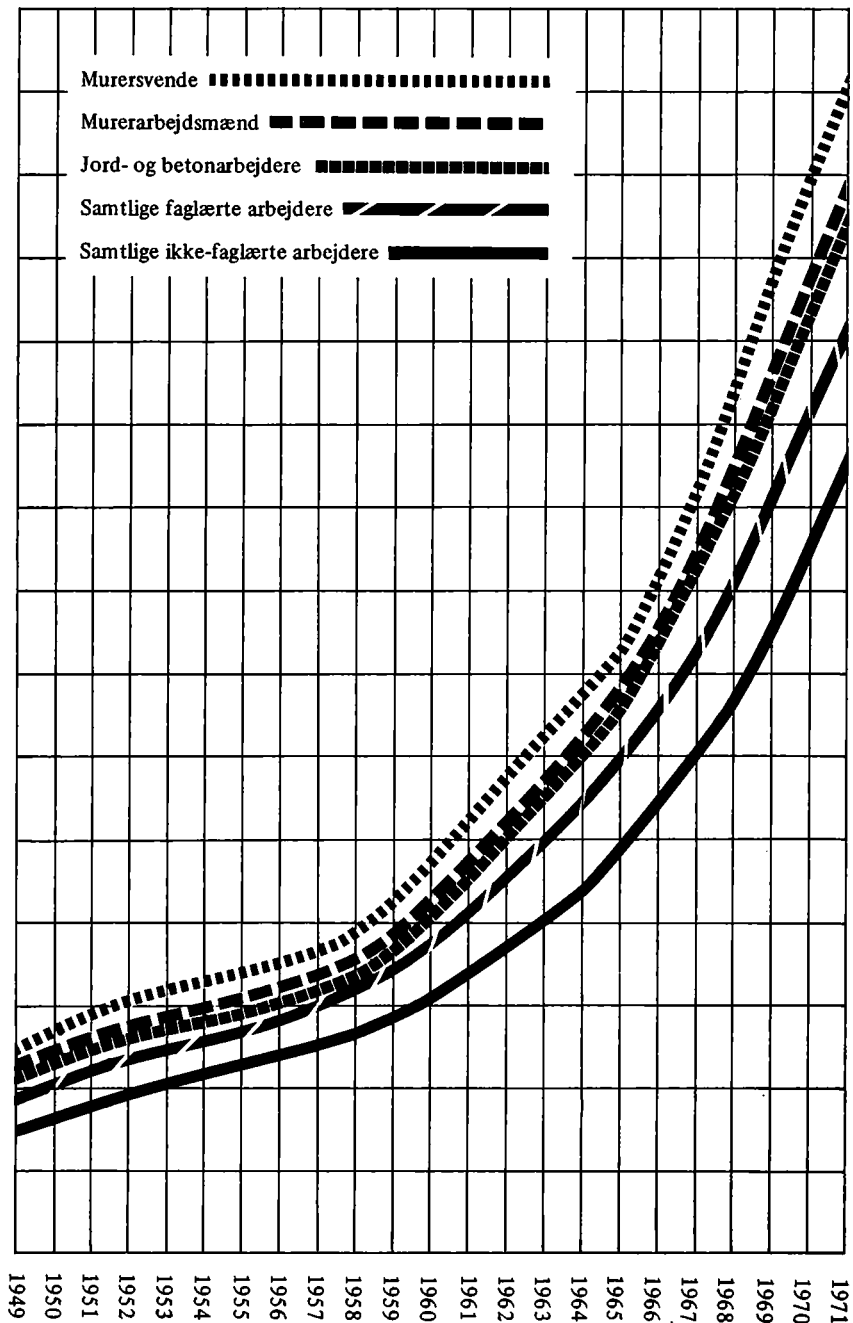
800

600

400

200

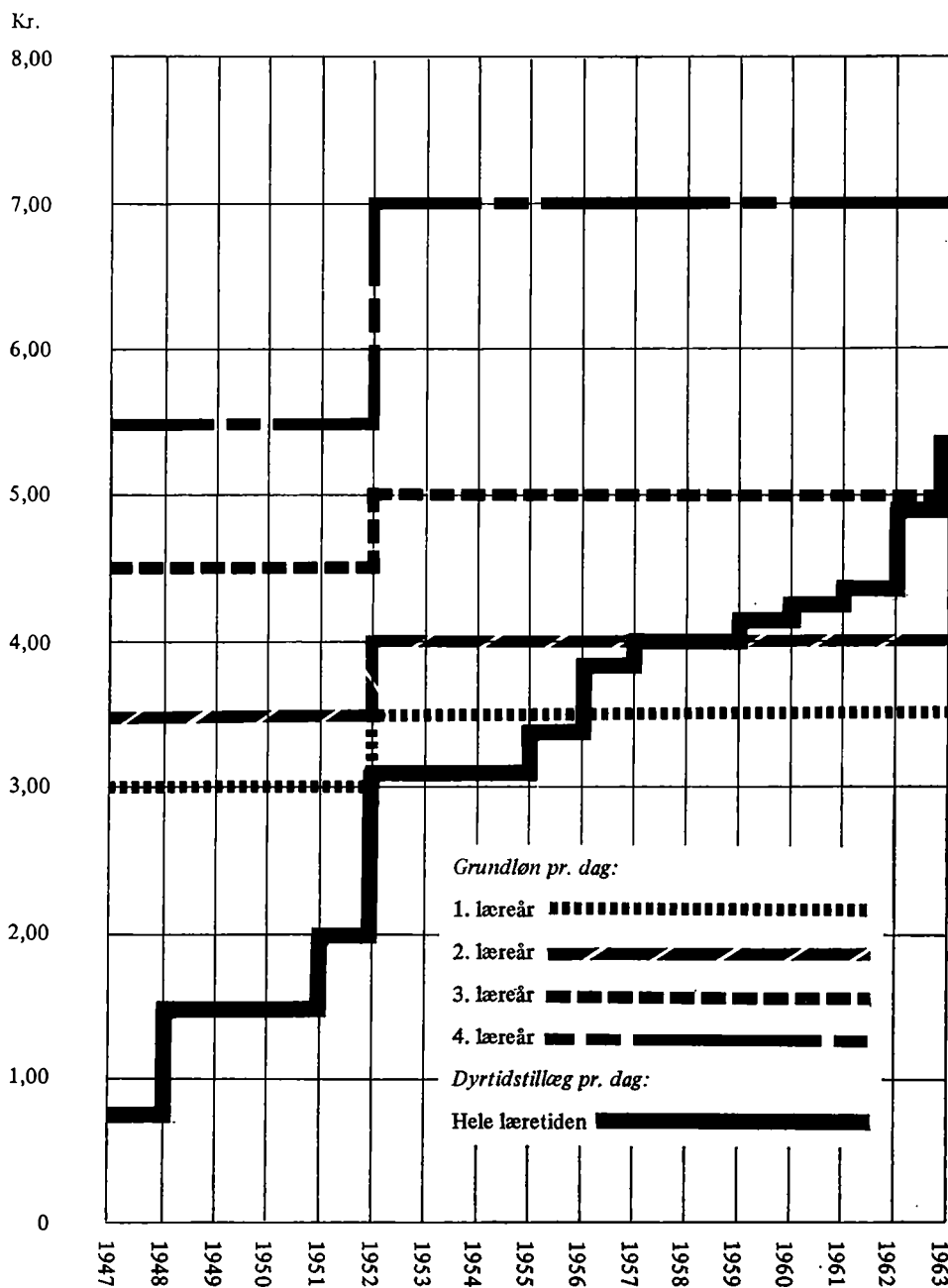
0

STATISTIK

LÆRLINGELØN

København 1947 – 13/11 1963

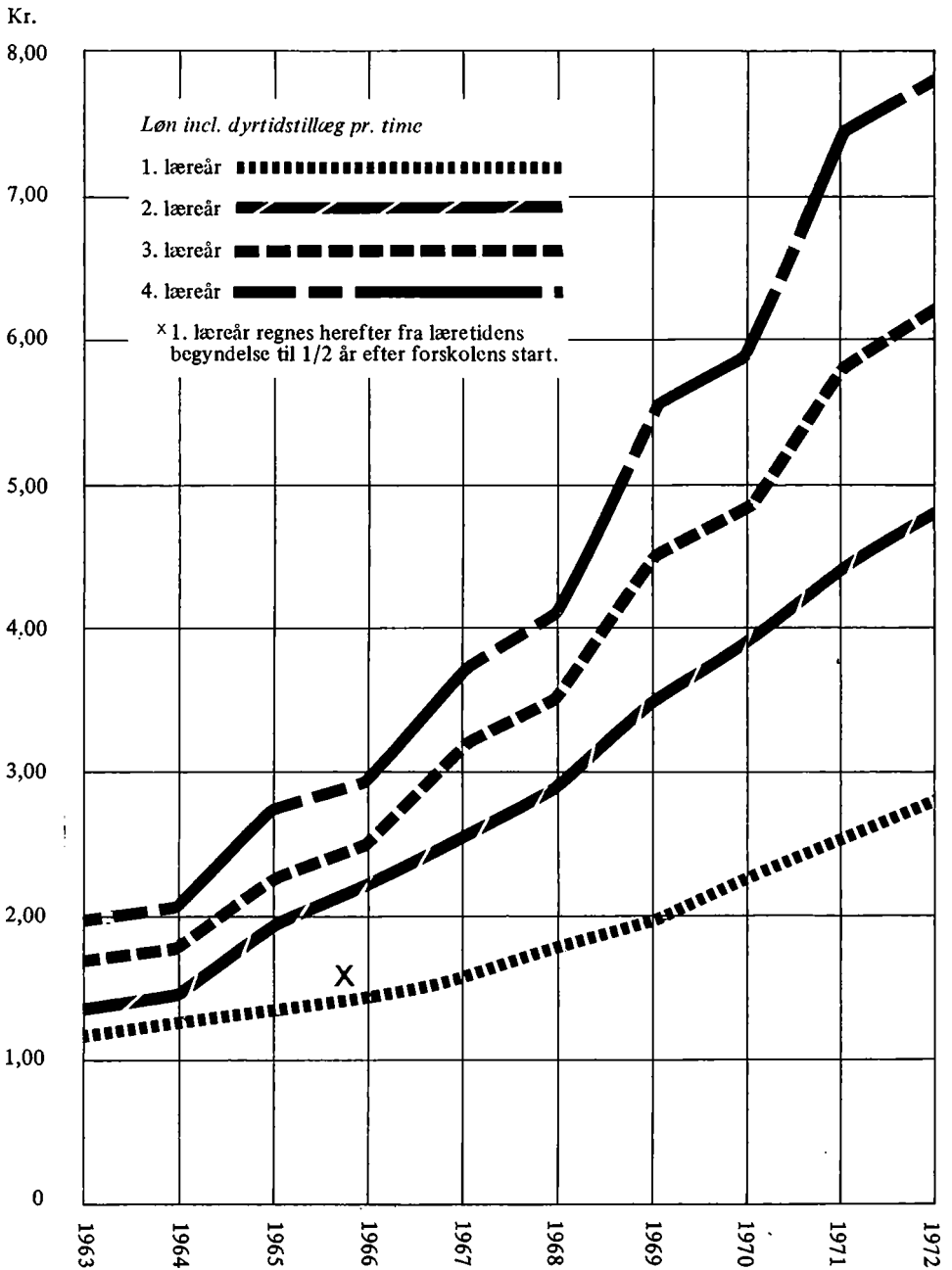
STATISTIK

LÆRLINGELØN

hele landet 13/11 1963 – 1972

Fra 13/11 1963 fælles overenskomst for hele landet.

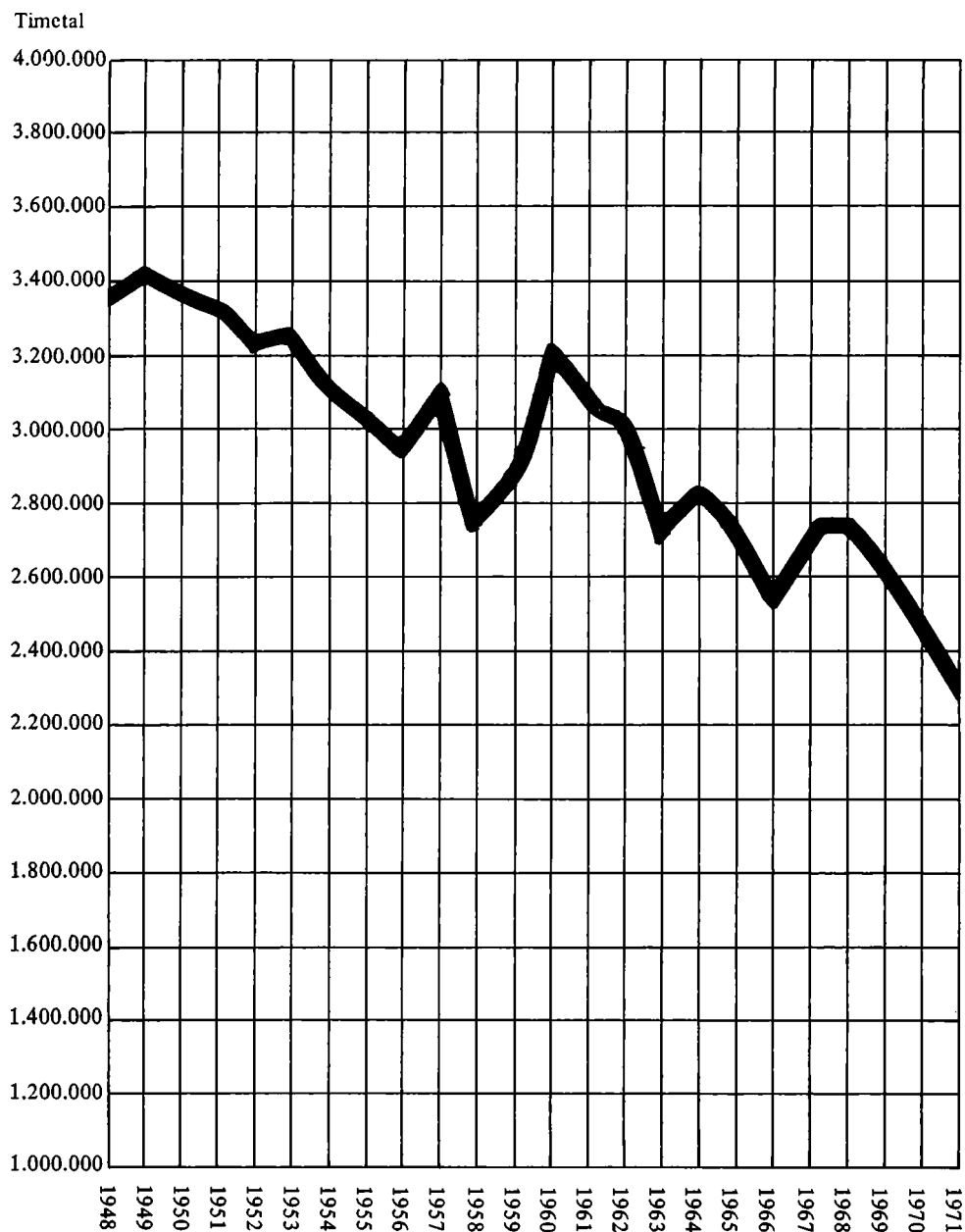
Lønningerne fastsættes herefter pr. time incl. dyrtidstillæg.

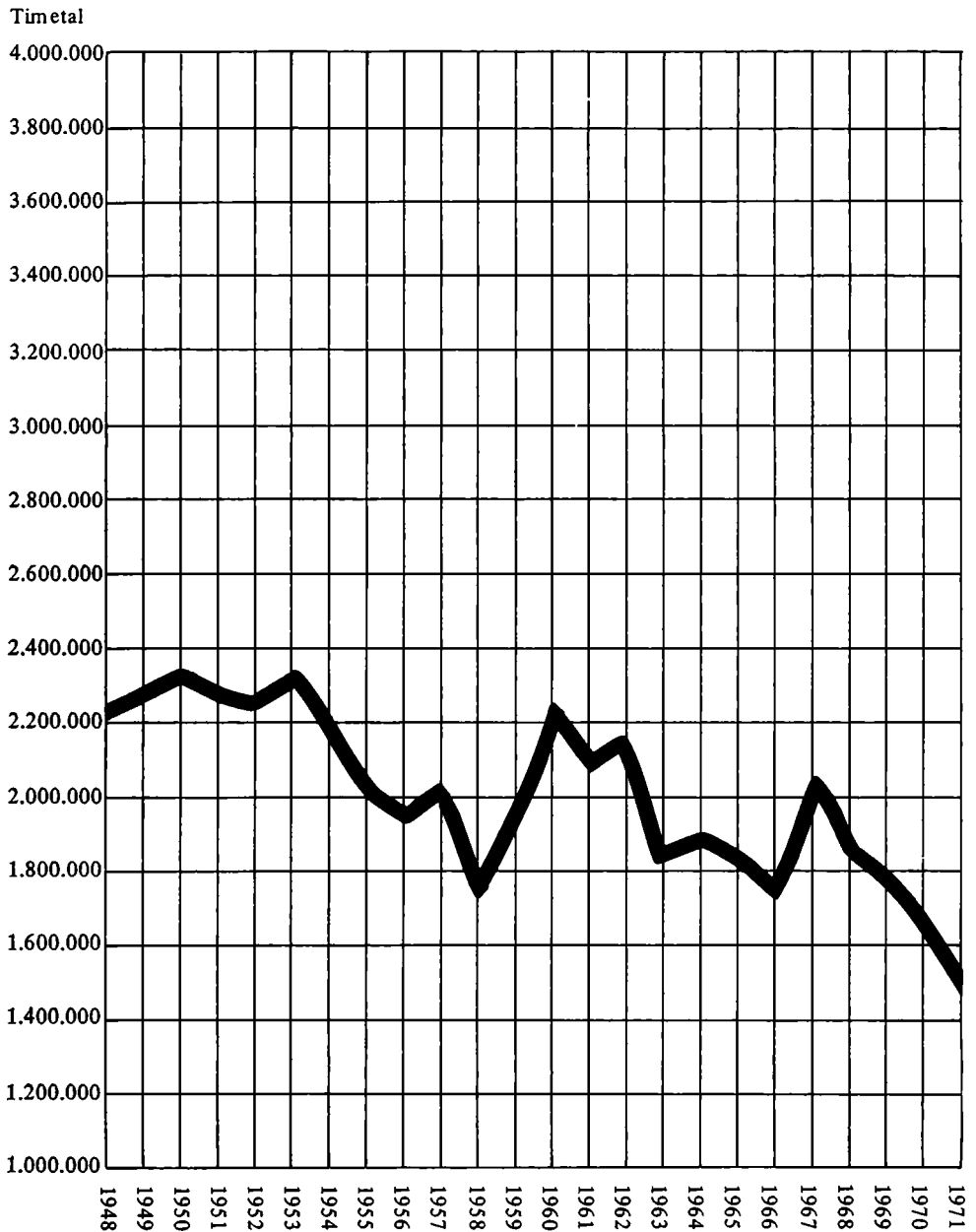
STATISTIK

BESKÆFTIGELSEN AF MURERSVENDE 1948–1972 HOS LAUGETS MEDLEMMER

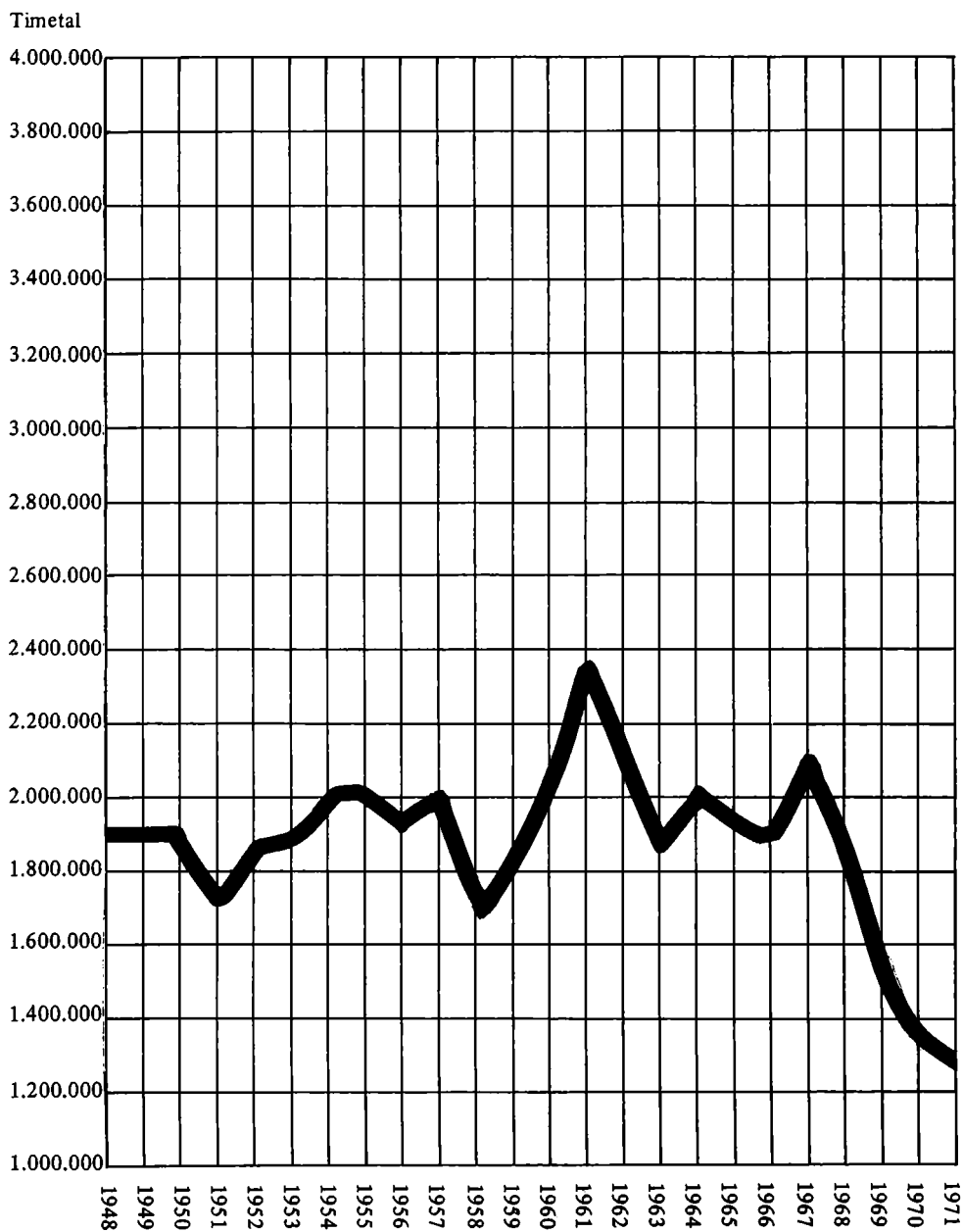
STATISTIK

BESKÆFTIGELSEN AF MURERARBEJDSMÆND 1948–1972 HOS LAUGETS MEDLEMMER

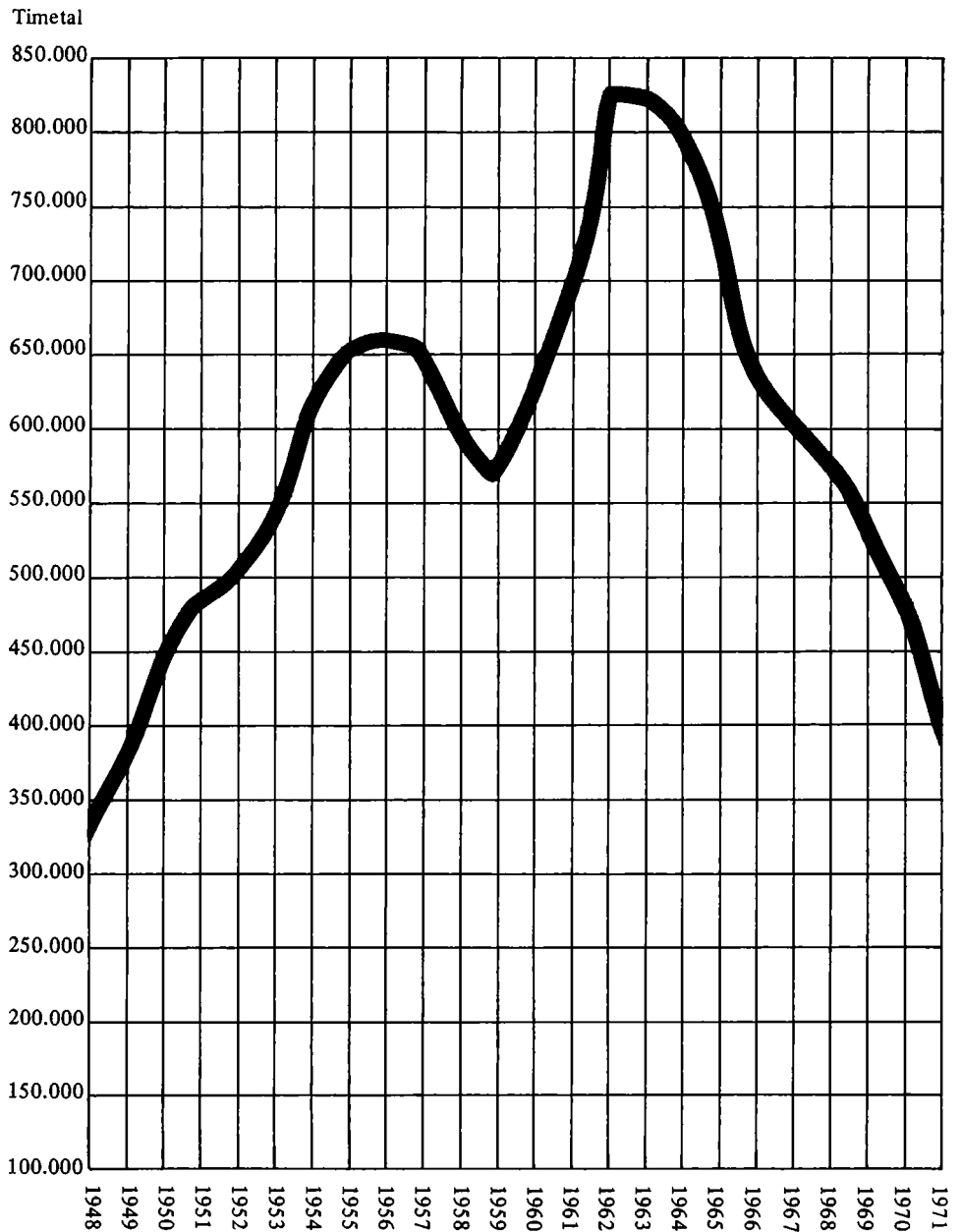
STATISTIK

BESKÆFTIGELSEN AF JORD- OG BETONARBEJDERE 1948–1972 HOS LAUGETS MEDLEMMER

STATISTIK

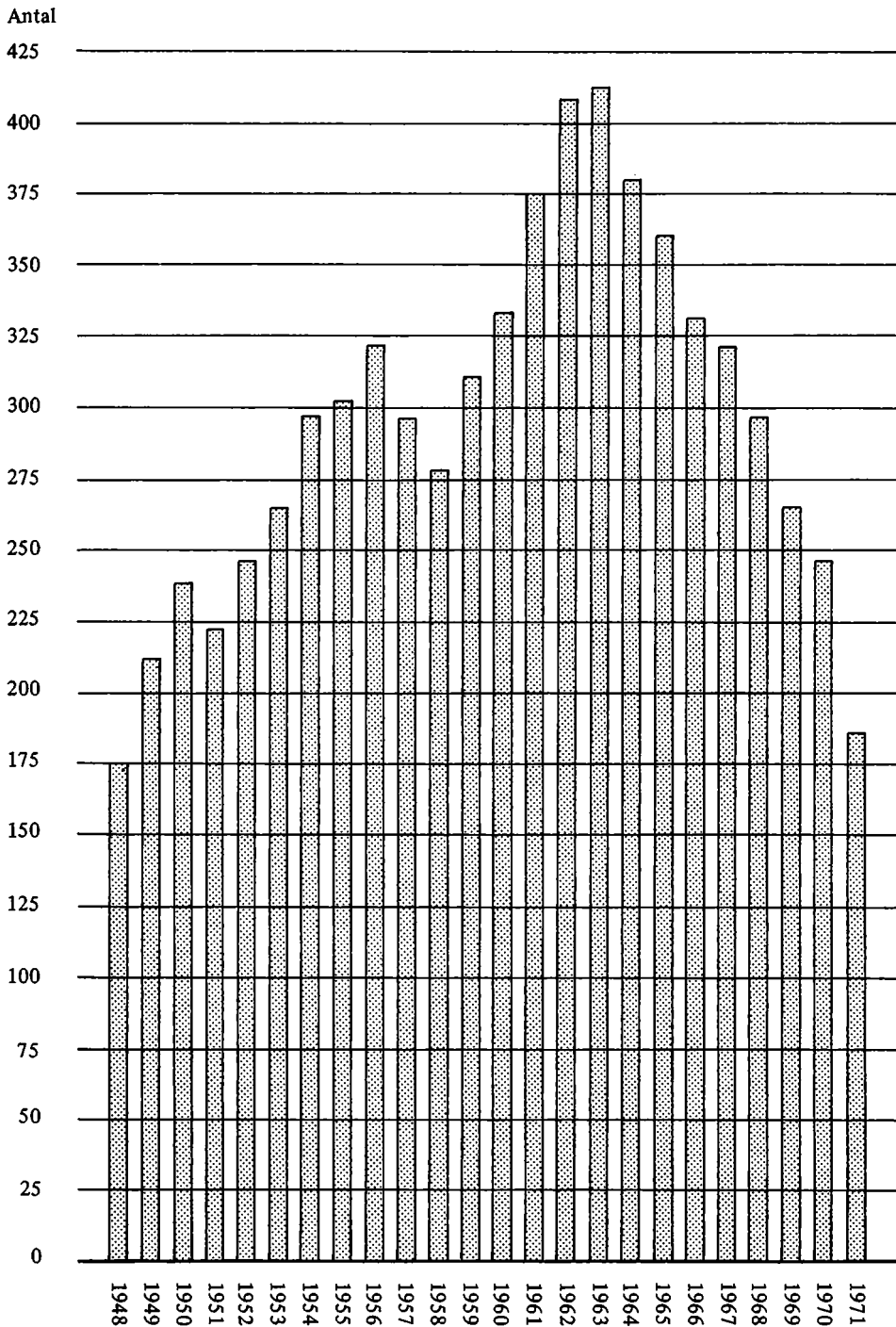
BESKÆFTIGELSEN AF LÆRLINGE 1948–1972 HOS LAUGETS MEDLEMMER

STATISTIK

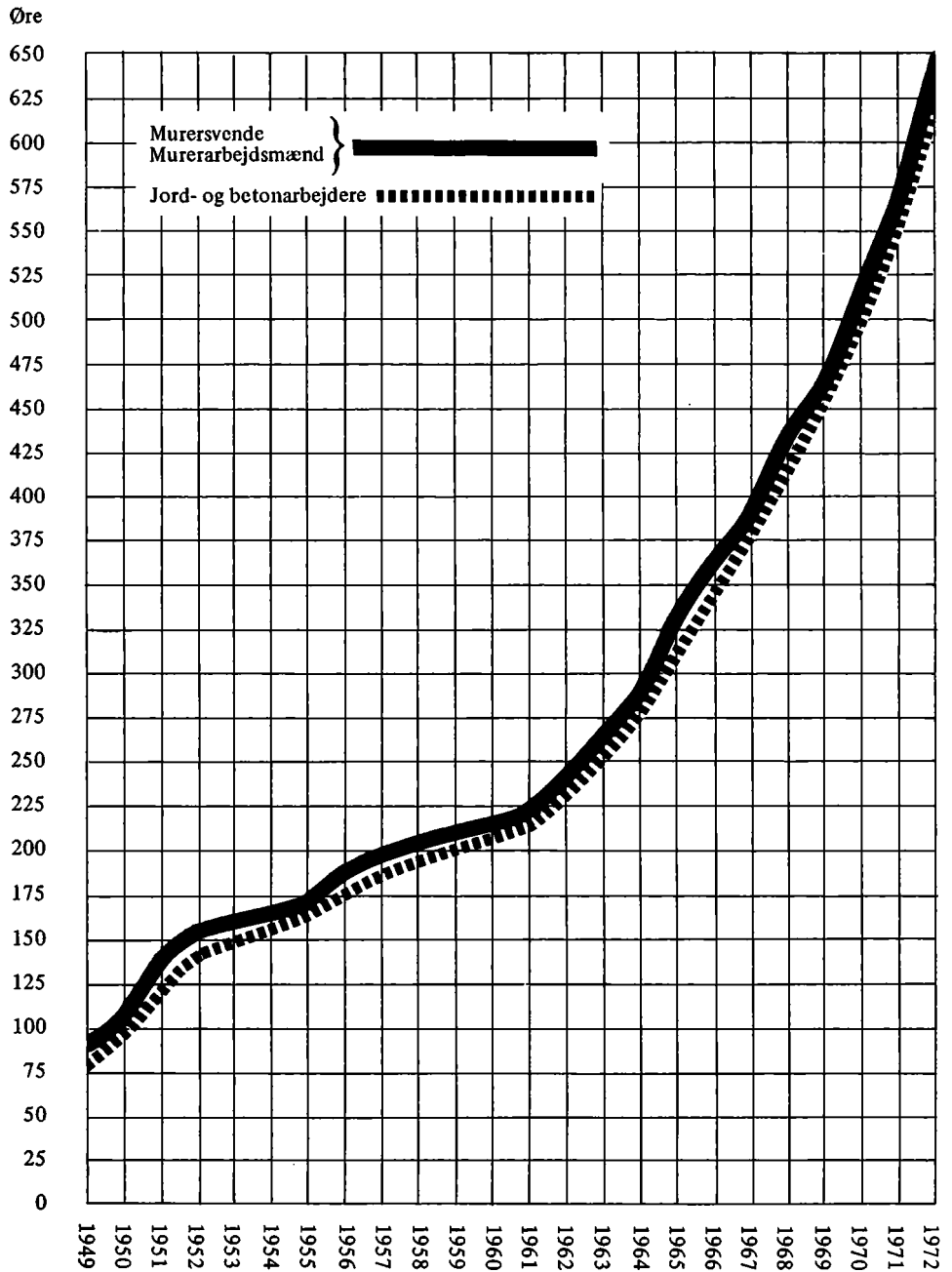
ANTAL LÆRLINGE

hos Københavns Murerlaugs medlemmer 1948 – 1971

STATISTIK

ØRE-DYRTIDSTILLÆGGET 1948-1972

STATISTIK

ØRE-DYRTIDSTILLÆGGET 1948–1972

	Murersvende Øre pr. time	Murer- arbejdsmænd Øre pr. time	Jord- og betonarbejdere Øre pr. time
1/3 1948	85,95	90,00	82,00
5/3 1948	90,00	90,00	82,00
1/9 1948	96,80	96,80	87,00
1/3 1949	96,80	96,80	92,00
1/3 1950	104,45	104,45	97,00
1/9 1950	109,45	109,45	102,00
1/3 1951	130,00	130,00	122,00
1/9 1951	145,00	145,00	137,00
1/3 1952	150,00	150,00	142,00
1/9 1952	155,00	155,00	147,00
1/3 1955	160,00	160,00	152,00
1/9 1955	170,00	170,00	162,00
1/3 1956	180,00	180,00	172,00
1/9 1956	190,00	190,00	182,00
1/3 1957	195,00	195,00	187,00
1/9 1957	200,00	200,00	192,00
1/3 1959	210,00	210,00	202,00
1/3 1960	215,00	215,00	207,00
1/3 1961	220,00	220,00	212,00
7/3 1962	238,00	238,00	230,00
5/9 1962	247,00	247,00	239,00
6/3 1963	265,00	265,00	257,00
4/9 1963	271,00	271,00	263,00
4/3 1964	286,00	286,00	278,00
3/3 1965	301,00	301,00	293,00
6/9 1965	331,00	331,00	323,00
6/3 1966	346,00	346,00	338,00
4/9 1966	361,00	361,00	353,00
3/9 1967	381,00	381,00	373,00
4/3 1968	421,00	421,00	413,00
2/9 1968	441,00	441,00	433,00
7/9 1969	461,00	461,00	453,00
1/3 1970	481,00	481,00	473,00
7/9 1970	521,00	521,00	513,00
8/3 1971	541,00	541,00	533,00
30/8 1971	571,00	571,00	563,00
28/2 1972	601,00	601,00	593,00
28/8 1972	631,00	631,00	623,00

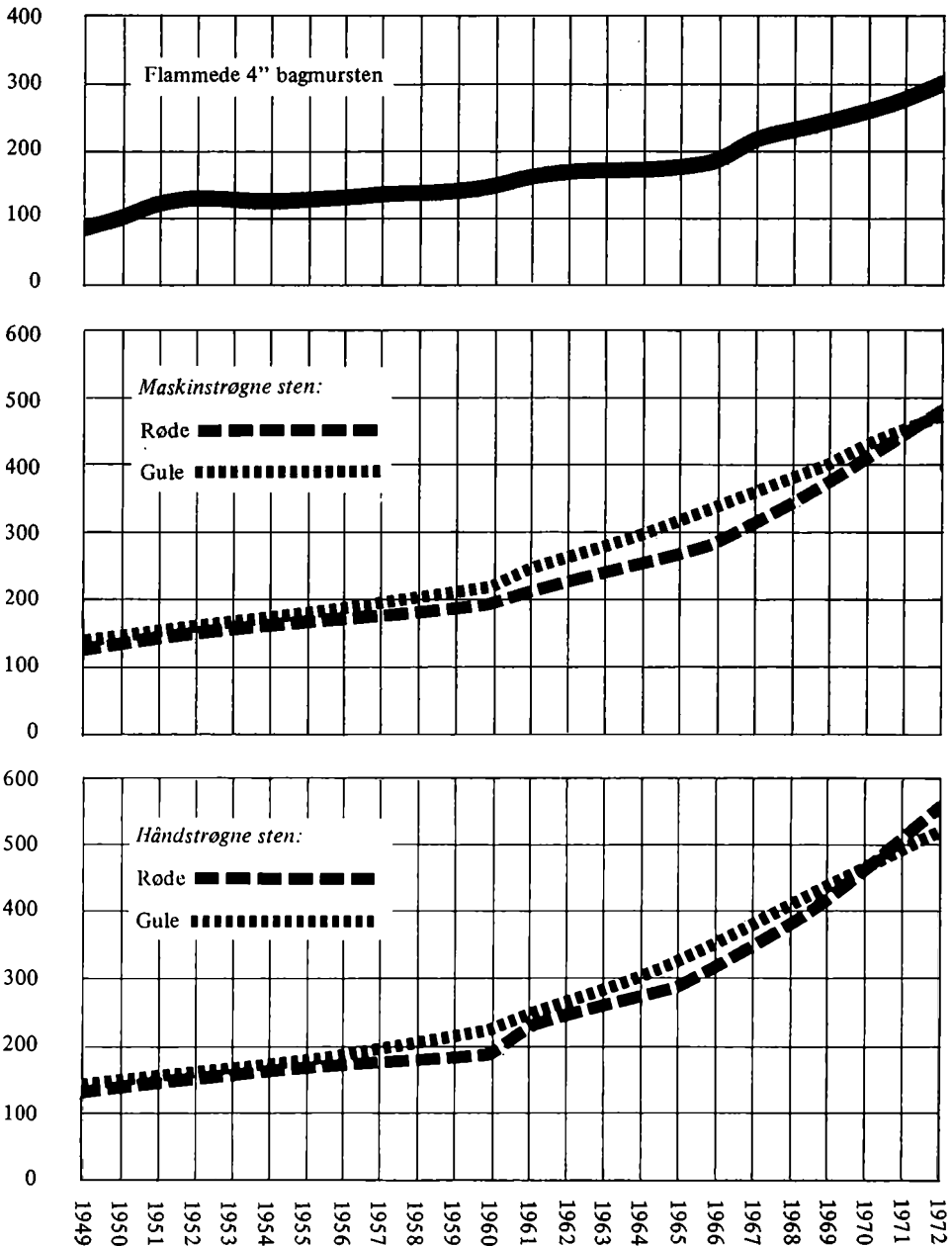
STATISTIK

PRISER PÅ MURSTEN

tilkøbt byggeplads 1949 – 1972 pr. 1000 stk.

(Priserne opgivet af A/S Frederiksholms Teglværker).

Kr.

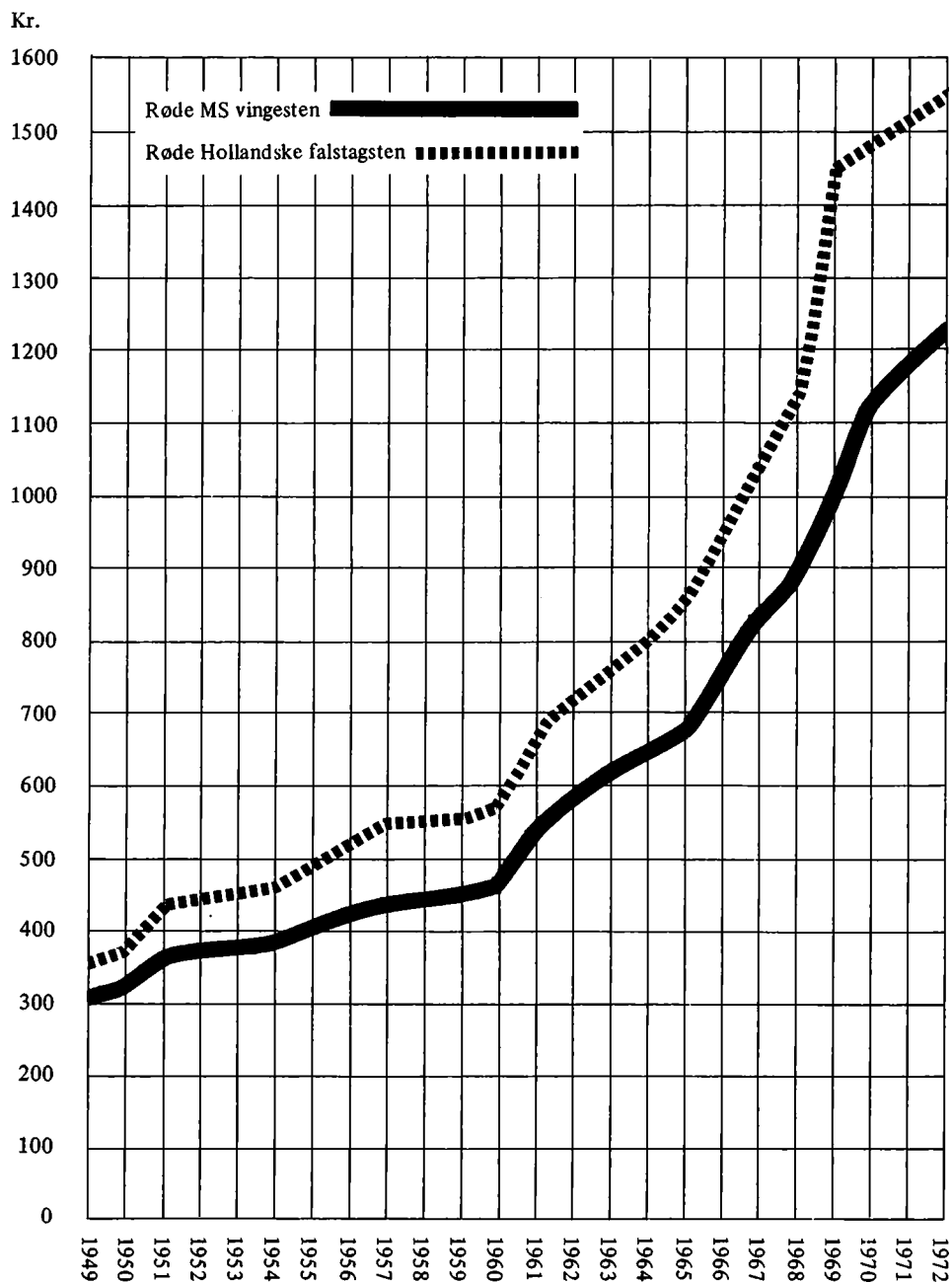

STATISTIK

PRISER PÅ TAGSTEN

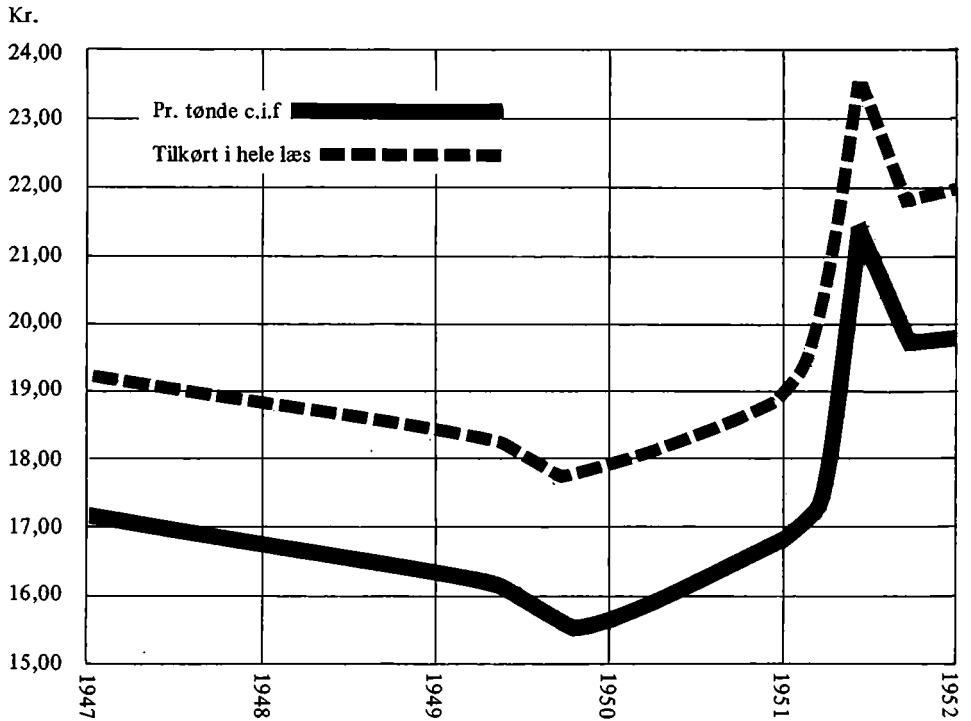
tilkøbt byggeplads 1949 – 1972 pr. 1000 stk.

(Priserne opgivet af A/S Frederiksholms Teglværker).

STATISTIK

FORBRUGERPRISER FOR PORTLAND-CEMENT
 1947 - 1960 i København
 (Priserne opgivet af A/S Dansk Cement Central).

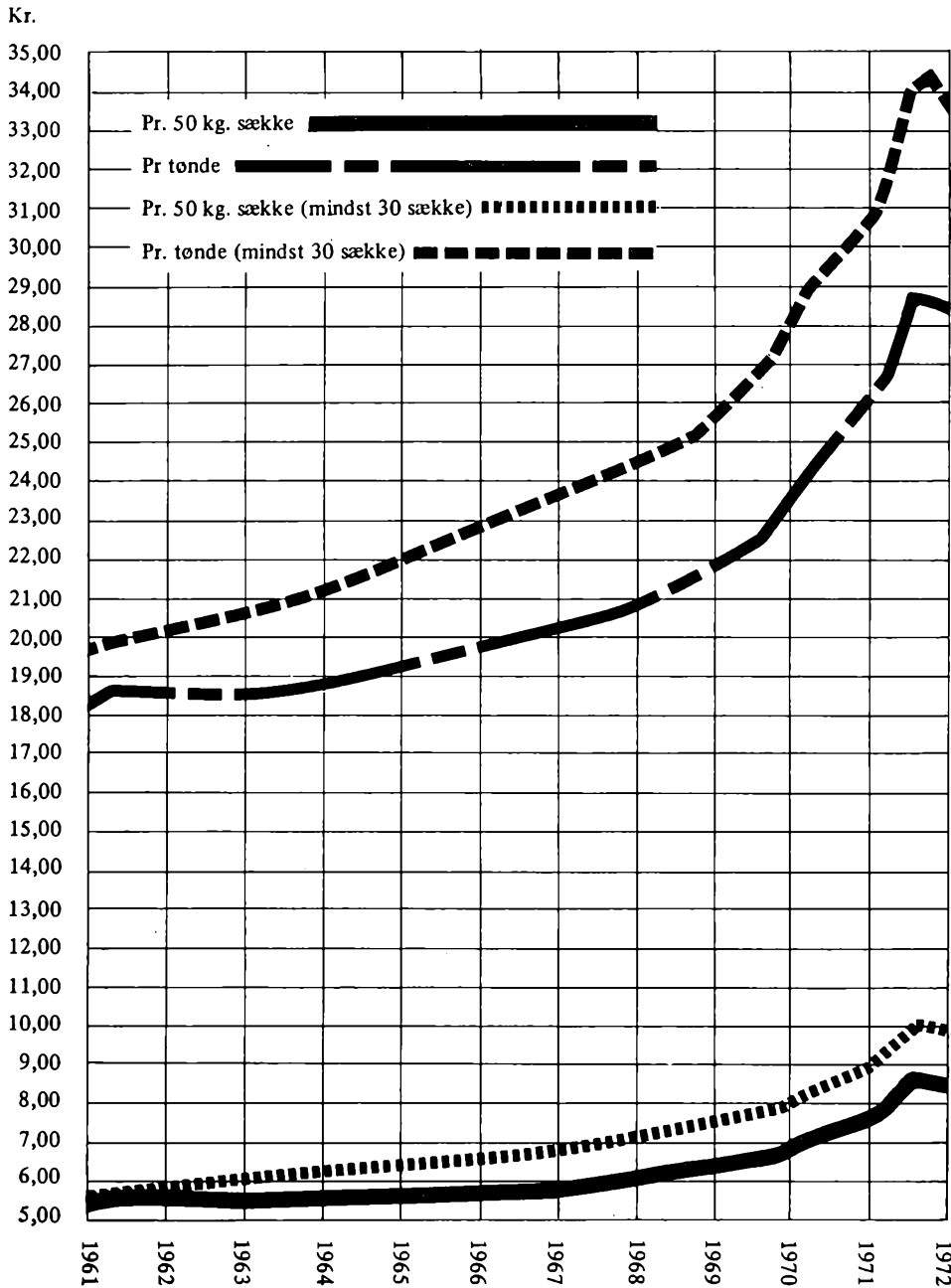

STATISTIK

FORBRUGERPRISER FOR PORTLAND-CEMENT

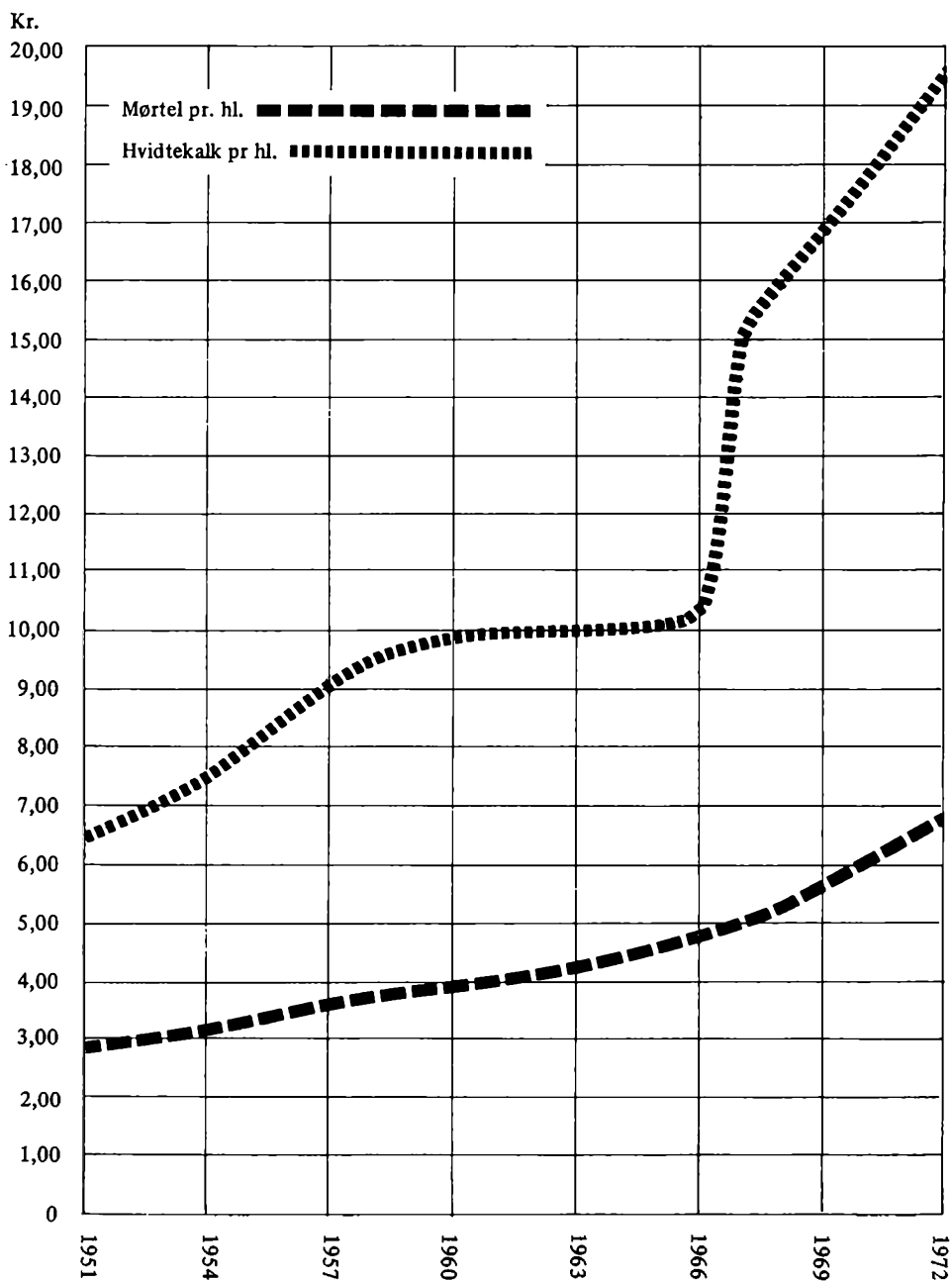
1961 – 1972 i København

(Priserne opgivet af A/S Dansk Cement Central).

STATISTIK

PRISER PÅ MØRTEL OG HVIDTEKALK
 leveret på byggeplads i København 1947 – 1972
 (Priserne opgivet af Københavns Mørtelværker A/S).

Navneregister

	Side		Side
Andersen, A. P., murermester . . .	179	Centralforeningens Afdeling for	
Andersen, Charly, murermester .	179	Murermestre i Nordsjælland	
Andersen, Einar, murermester . .	180	12, 26, 70,	71
Andersen, K. Halfdan, murer-		Christensen, G., rustmester	
mester	76, 180	(1872)	129
Andersen, Per, murermester	181	Christensen, Aage, murermester .	182
Andersen, Poul, forstander . .	46, 51	Christoffersen, V., murermester .	183
Andersen, Villy G., murermester	181	Christophersen, Einar, murer-	
Andreassen, Ole, opmåler	80	mester	183
Arbejdsministeriet	68, 69	Clemmensen, C. A., redaktør	7, 85
Arbejdsmarkedskommissionen . .	77	Dansk Arbejdsgiverforening	11,
Arbejdsretten	11	14, 19, 23, 24, 51, 61, 63, 68, 77,	78
Arresøhøj, kursusejendom . .	68, 69	Dansk Arbejdsmands- og Special-	
Balle, Søren, stadskonduktør		arbejder Forbund	12, 20, 64, 66
(1728)	102	Dansk Ingeniørforening	77
Bauer, Adolf (1888)	129	Deijel, Søren Jacobsen, birke-	
Bentsen, Th., oldermann		foged (1725)	99
53, 54, 60, 75, 76,	174	Direktoratet for Erhvervsuddan-	
Bindner Jensen, E., viceolder-		nelserne	52
mand	54, 76, 174	Dreyer, Erik, direktør	14
Boligministeriet	36, 37, 77	Dyrberg, Knud, murermester	
Both, L. (1865)	118	60, 73, 75,	184
Bruun, Carl	89, 90	Egelund, kursusejendom	69
Bruun, F., murermester	182	Eigtved, Niels, hofbygmester . . .	35
Bryrup, J., civilingeniør	66	Eisensøe, Fritz G., murermester	
von Bülow, konsul	154	73, 75, 76,	185
Bygge- og Anlægsrådet	63	Eisensøe, P. Jul., murermester . .	184
Byggefagenes kooperative Lands-		Eising, Esper, æresoldermann . . .	170
sammenslutning	35, 37	Engerslev, Niels Rasmussen, mu-	
Byggefagenes Koordinerings-		rermester (1750)	134, 135
udvalg	19, 61	Entreprenørforeningen	15, 19, 23,
Byggefagenes Samarbejds-		24, 30, 34, 35, 37, 62, 69, 77,	78
udvalg	39, 61	Ette, Carl R., murermester	129
Bygningsteknisk Værkstedsskole .	50	Fagforbund, De samvirkende . . .	11
Bärens, J. H., justitiarius (1799)	115	Fjeldhagen, F., ingeniør	80
Centralforeningen af Murermestre		Fjording, Kaj F., murermester . .	186
i Danmark		Folketinget	15,
14, 22, 23, 24, 25, 26, 27,		18, 21, 33, 34, 38, 39, 41,	52
34, 37, 63, 64, 66, 68, 71,	78	Forbrugerrådet	71, 72

NAVNEREGISTER

	Side		Side
Friehling, E., arkitekt	53	Junge, Boye, brandmajor (1795)	113
Friis, Torben, muremester	186	Jydsk teknologisk Institut	65
Frohne, J. V., kunstsamler	129	Jørgensen, Grethe, sekretær	80
Fugmann, Kaj, muremester	73, 187	Kalk- og Teglværksforeningen af 1893	64, 65, 66
Günther, A. V., muremester	187	Kalk- og Teglværkslaboratoriet	65
Handelsministeriet	28, 29, 30, 45	Kern-Jespersen, Kai, murer- mester	75, 76, 192
Hansen, Børge, muremester	188	Klein, Vilh., arkitekt (1872)	128, 129
Hansen, C. F., arkitekt	128	Kornbech, Johan Henrich, older- mand	125
Hansen, Edith	80	Kornerup, Einar, muremester	192
Hansen, Frode, muremester 54, 58, 76, 174	174	Kornerup, Povl, civilingeniør	193
Hansen, Henning, muremester, arkitekt	7, 85, 188	Kramp, J. Lasenius, snedker- mester	125
Harager, Axel, ingeniør	76, 176	Krieger, Johan Cornelius, arkitekt	104
Harsder-Sørensen, H. prokurist	58	Kristensen, Harry, muremester	193
Harsdorff, C. F., arkitekt	118, 127	Krone, Einar, muremester	194
Hauge, Leif, kontorchef	80	Kruse, Carl, muremester	129
Heiberg, P. A.	132	Kryger, Chr., redaktør	8, 141 ff.
Henriksen, Marius, muremester	189	Kunstakademiet	44
Henriksen, Poul, muremester	189	Kvindeligt Arbejder Forbund	20
Henriksen, Svend, muremester	190	Køhler, Vilh., oldermand	129, 130
Hjermind, Poul, højesteretssag- fører	71	Landsorganisationen i Dan- mark	11, 51
Hoyer, Andreas, historieskriver (1728)	102	Lange, Jacob, bygmester (1807)	127
Holberg, Ludvig	102	Larsen, Ejvind, arkivar	80
Hovedorganisationen af Mester- foreninger i Byggefagene i Danmark	34, 37, 61, 64, 66, 72	Larsen, Helge Chr., murer- mester	80, 194
Hvitfeldt, Peder, kansler (1550)	99	Liisberg, Bering, slotsforval- ter	7, 85, 88, 89
Håndværkerbanken	130, 132	Lintrup, Christen, kammerråd (1750)	135
Håndværkerforeningen	125	Linvald, Steffen, museumschef	8, 85
Håndværksrådet	29, 30, 34, 35, 37, 39, 42, 51, 61, 63	Lorentzen, Børge, stadsarkitekt	46
Jacobsen, Carl, brygger	127	Madsen, Baldur, muremester	195
Jacobsen, J. C., brygger	127	Madsen, Bernth, muremester	195
Jensen, Einer, muremester	190	Madsen, Kaj Sigvald, muremester	197
Jensen, Ernst, æresoldermand 73, 74, 172	172	Madsen, P. R., muremester	196
Jensen, Kjeld, muremester	191	Magnussen, A., muremester	197
Jensen, Ove, muremester	191	Mansa, historieskriver	96
Jensen, Svend, opmåler	80	Massmann, N. H., pastor	44
Jord- og Betonarbejdernes Fag- forening	12, 19	Massmannske Søndagsskoler	44
		Mathiesen, Niels, oldermand	127

NAVNEREGISTER

	Side		Side
Mellerup, Einer, politiinspektør .	110	Oschatz, Hans Jørgen, tømrer-	
Meyn, Peter, stadsbygmester		mester (1737)	108
(1795)	114, 117	Osten, W. A. von der, gehejmeråd	135
Mikkelsen, O. I., undervisnings-		Overskou, Thomas, skuespiller . .	127
direktør	51	Palladius, Peder, biskop	89
Monopolankenævnet	42	Pedersen, Jørgen, murermester . .	201
Monopolrådet	31,35, 38, 42	Pennov, Aage, overassistent	80
Monopoltilsynet	31	Petersen, Herbert, ingeniør	58
34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42		Pontoppidan, C., justitsråd, råd-	
Murerarbejdsmandenes Fag-		mand (1794)	112
forening	12	Pontoppidan, Erich (1760)	99
Murerfagets Forskningscenter . . .	66	Poulsen, W., murermester	
Murerfagets Fællesudvalg		73, 74, 75, 202	
45, 47, 52, 70, 75, 80		Poulsen, Willum, oldermand	87
Murerfagets Oplysningsråd	66	Prisdirektoratet 23, 24, 30, 31, 38	
Murerfagets Oplysnings-		Priskontrolrådet 24, 29, 31, 38	
udvalg	64, 67, 80	Rasch, Claus, politimester (1676)	85
Murerforbundet i Danmark		Rasmussen, Peder, tømrermester	
12, 14, 64, 66, 69		(1750)	135
Murersvendenes Fagforening af		Ravn, Ejnar, murermester	
1919 for København og		46, 54, 58, 75, 76, 201	
Omegn	12, 16, 17	Rawert, J. H., stadskonduktør	
Mynderup, Frode, direktør	58	(1795)	117, 118
Nedergaard, Otto P., murermester	197	Reiersenske Fond, Det	44
Nielsen, Anton, murermester . . .	198	Reiser, Carl Friedrich, stads-	
Nielsen, Ejnar, murermester	198	chirurg (1784)	101, 102
Nielsen, Erik R., murermester		Reitz, Hanne, Bogholder	80
54, 58, 76, 176		Rosenkilde, C. N., skuespiller	
Nielsen, Hans, forvalter	57	(1824)	122
Nielsen, Harry, murermester . . .	199	Rung, Otto, forfatter	133, 134
Nielsen, Jens, murermester	199	Ruse, Henrik, fæstningsingeniør	
Nielsen, Jørgen, murermester 76, 176		(1661)	122
Nielsen, Jørgen Lau, murermester	200	Rømer, Ole	134
Nielsen, Vald., murermester	200	Schmock, Jacob Friedrich, murer-	
Nielsen, Zacharias, slagter (1720)	99	mester (1857)	124
Nikolajsen, Inge, sekretær	80	Schou, Albert, murermester	203
Nisgaard, Johs., murermester 76, 176		Schønsted, Fritz, murermester . .	203
Nordsjællands Murer- og Tømrer-		Sponeck, greve, kommandant . . .	101
mesterforening	61, 72	Stampe, Henrik, generalprokurør	
Nyerup, Rasmus (1800) 112, 115, 118		(1761)	106, 107
Nyrop, C., professor	7, 85	Stavanger, Marius Hans, material-	
Nyrop, Martin, arkitekt	128	forvalter (1786)	110
Nøddebo Nielsen, B., kasserer . .	80	Stillinge, A., murermester	
		60, 73, 75, 76, 204	

NAVNEREGISTER

	Side		Side
Struensee, J. F.	44	Tilsynet med den tekniske Under-	
Svane, Carl H., murermester . . .	204	visning	45, 47
Svendsen, Ruth, assistent	80	Urup, Axel, oberst (1647)	122
Søderberg, Johs., murer . . .	8, 141 ff.	Undervisningsministeriet	51
Sødring, Julie, skuespillerinde		Vestergaard, E., ingeniør	80
(1894)	122	Voldgiftsret, Den faste	11
Sørensen, Adolph, murermester .	34	Volmeister, Carl, tømremester	
Sørensen, Lauritz, murermester .	205	(1756)	132
Tekniske Selskabs Skoler, Det		Westh, Aage, opmåler	80
45, 46, 48, ...	49	Wiberg, G., værkemester	58
Thomsen Christensen, S., murer-		Wienberg, C., murermester	
mester	205	(1888)	129
Thaarup, Thomas, forfatter	132	Wodroff, regimentskvartermester	96
Thurah, Laurids de, arkitekt		Aabye, Einar, kontorchef 7, 80, ...	85
(1748)	106, 110		

Billedfortegnelse

	Side
Murersvenden fra Adelgade	21
Forstander Poul Andersen	46
Rundkirken i Rødovre	47
Svendeprøvebedømmelse 1972	48
Murerfagskolen, Tæbyvej 65	49
Murerfagets insignier indmuret på murerfagskolen	50
Uddannelse på murerfagskolen 1961 og 1973	52
Murerlaugets Hejseværker A/S, Fabriksparken 50. 1973	53, 56
Elektrostatisk maling	57
Direktør Frode Mynderup	58
Prokurist H. Harsder-Sørensen	58
Laugshuset Sct. Annæ Plads 7. 1973	59, 136
Bestyrelsesmøde 1948	73
Bestyrelsesmøde 1962	74
Bestyrelsesmøde 1971	75
Kontorchef Einar Aabye	79
Kontorchef Leif Hauge	79
Murermester Helge Larsen	80
Ingeniør E. Vestergaard	80
»Malet skive«. C. C. Bønecke 1847	84
»Malet skive«. P. P. Gram 1903	84
Forordning om passage gennem byportene under pesten 1711	97
Plakat af 16/2 1731 vedrørende mur- og tagstene til byens genopførelse efter branden 1728	105
Amager Torv set mod Sct. Nikolaj Kirke. 1740	106
»De fattiges Sjøleboder«, som murerlauget erhvervede til laugshus 1769	108
Rådhusets brand 1795	113
Admiralgade set fra Holmens Kanal ca. 1863	117
Nørregade efter bombardementet 1807	119
Tømmerkroen, Adelgade 27	121
Flyttedagen – et laug flytter Skildt. Ca. 1877	123
En svendeindvielse på kroen. Efter tegning ca. 1877	126

BILLEDFORTEGNELSE

	Side
Christiansborg Slots genopførelse. 1914	131
Gammel sandstensskulptur i laugshusets gård	137
Murer Johs. Søderberg i samtale med redaktør Chr. Kryger 141, 146, 151, 155, 160, 162	
Portrætter af laugets tillidsmænd	171–205
Gammelt laugssegl fra ca. 1800	240

